

150 lira

ULKE
11
12

11/12

11/12
ULKE

1980

HALİT ÇELENK
HUKUKTA DİKTA REJİMİNE DOĞRU

MUZAFFER ERDOST
MÜMTAZ SOYSAL'IN "ÜÇGEN" YAZISI VE BİR KEZ DAHA
BİRİKİM'İN FAŞİZM TEORİSİ ÜZERİNE

T. CEMAL
CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÜNİVERSİTE-İKTİDAR İLİŞKİLERİ

RAGİP GELENCİK
TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİ ÜZERİNE

KAYA GÜVENÇ
OPEC, PETROL ZAMLARI, TÜRKİYE

GÜLTEKİN EMRE
1 MAYISLAR VE TÜRKİYE'DE 1 MAYISLAR GELENEĞİ
TARİHİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

TÜSTAV

ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ VE AÇIK FAŞİZM

YENİ ÜLKE

1-6

HUKUKTA DİKTA REJİMİNE DOĞRU

HALİT ÇELENK

7-23

TEP'İN KAPATILMASI ÜZERİNE

YENİ ÜLKE

24-26

ÜLKE'NİN SORULARINA M. BELLİ'NİN YANITLARI

27-31

KÜÇÜK KÖYLÜLÜĞÜN "ÇÖZÜMSÜZLÜĞÜ" ÜZERİNE NOTLAR

MUZAFFER ERDOST

32-55

MÜMTAZ SOYSAL'IN "ÜÇGEN" YAZISI VE BİR KEZ DAHA

BİRİKİM'İN FAŞİZM TEORİSİ ÜZERİNE

MUZAFFER ERDOST

56-80

TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİ ÜZERİNE

RAGİP GELENCİK

81-91

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÜNİVERSİTE-İKTİDAR İLİŞKİLERİ

T. CEMAL

92-125

TÜRKİYE'DE İŞÇİ VE SOSYALİST HAREKETİ

V. A. GURKO KRYAJİN

126-144

ALAIM-İ İNKİLAB (DEVİRİM BELİRTİLERİ)

145-151

ŞEYH BEDRETTİN ÜZERİNE YENİ YORUMU DOLAYISIYLA

VECİHİ TİMURUĞLU İLE GÖRÜŞME

152-171

1 MAYISLAR VE TÜRKİYE'DE 1 MAYISLAR GELENEĞİ TARİHİ

ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

GÜLTEKİN EMRE

172-218

AÇIKLAMALAR DEĞİNMELEK YANITLAR

ŞİİRLERİNDE DOĞAN ÖZ

R. G.

219-221

OPEC, PETROL ZAMLARI, TÜRKİYE

KAYA GÜVENC

221-234

TİTO VE BAĞIMSIZLIK OLGUSU

T. Ç.

234-237

ÖZGÜNERLER NİÇİN VURULDU?

DURĞUT KAYA

237-239

VUR EMRİ

HALİT ÇELENK

239-240

Yeni

ÜLKE

ÜÇ AYLIK SİYASAL DERGİ

Sahibi ve Yazışleri Müdürü: Vahap Erdođdu; Yönetim Yeri: Bağlar Caddesi, Seyran Sokak 13/a, Ankara; Yılık Abone: 250 TL. (Yurtdışı abone-ler, ayrıca 100 TL. posta gideri eklemelidir); Basıldığı Yer: İkyaz Basım-evi, Ankara; Yazışma ve Havale Ad-resi: ÜLKE, P.K. 512, Kızılay-Ankara

TÜSTAV

ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ VE AÇIK FAŞİZM

Türkiye’de, devrimci hareketin demokratik olanakları, giderek bir bir yokediliyor. Demokratik olanaklar, biri devlet aygıtı içersinde oluşturulan faşist kadrolarla, öteki yasa-dışı oluşturulmuş silahlı zor örgütlerinden faşist partiye değin faşist hareketlerle, iki kısıkaç arasına alınmış durumda. 1961 Anayasasından önce Ceza Yasasında yer almış olan ve siyasal özgürlükleri sınırlayan yasalar, Anayasanın demokratik içeriğiyle uygunlaştırılmadan, 12 Martın baskı rejimine gelindi. Anayasa, demokratik olmayan maddelerle yamandı, adeta siyasal özgürlükleri sınırlayan ceza yasası maddelerine uygunlaştırılmaya çalışıldı. 27 Mayısın (1960) ilerici yönü, Anayasanın demokratik temelini oluştururken, 12 Martın (1971) gerici yönü, bu demokratik temeli gizleyen bir maske oluşturdu. Böylece, temel içeriği ile yamalar arasında çelişki ve karşıtlık bulunan bir Anayasa türetildi.

Anayasa, son yirmi yılın Türkiye’sinde, egemen çevreler ile çalışan yığınların savaşımını dile getiren bir çeşit “meydan muharebesi” alanına benzetilebilir. Çalışan yığınların,

yani halkın gelişen ve ilerleyen gücü, onun ilerici temelinde; egemen sınıfların halk üzerinde yoğunlaşan ve artan baskısı, onun gerici yamalarında berrak bir biçimde yansır. Egemen sınıfların, Anayasayı geriye doğru değişikliğe uğratmasına ve siyasal özgürlüklere ilişkin yasaların anti-demokratik içeriğine karşın, Anayasanın, gene de, çalışan yığınların ağır basan özlemlerine, demokratik bir akış yolu oluşturması egemen sınıfları, yeniden, Anayasayı geriye götürecektir girişimler aramaya itiyor.

Ne var ki, egemen sınıflar, Anayasayı yeniden ve ikinci kez geriye götürme girişimleri noktasına, çalışan yığınların gerek iktisadî ve gerek siyasal gelişmesini yasa-dışı zor yoluyla baskı altına almayı ciddi olarak denediği bir dönemden sonra varmış bulunmaktadır. Çalışan yığınların demokratik olanakları, her alanda, yasa-dışı oluşmuş silahlı zorun (faşist hareketin) baskısı altında, geriletilmek ve denetim altına alınmak istenmiştir. İlk, faşist hareketin öncü vurucu gücünün yetiştirilmesi planlanmış ve bu amaçla komando kamp-ları kurulmuştur. Ardından, devrimci hareketin boy verdiği öğrenci gençlik içersinde etkinlik sağlanmaya çalışılmış ve ilkin de öğrenci yurtları, sonra yüksek okul ve fakülteler ele geçirilmeye başlanmış, daha sonra, bu kurumların uzandıkları sokaklara, caddelere, semtlere doğru sarkılmış, ve faşist hareket, yeni örgütlenme biçimleri yaratarak, yeni taktikler geliştirerek, ülke ölçeğinde, toplumu, baskısı altına almaya başlamıştır.

Şu son on yılına gözgezdirdiğimizde, faşist hareketin, her alanda birden, yani ülke ölçeğinde *geniş bir cephe açarak* değil; belirli bir zaman sıralamasına göre, ve belirli aşamalar izleyerek, alanları tek tek ele geçirmeye çalıştığını görürüz. Seçilen herhangi bir alana, ilkin, "öncü ve keşif" birliği niteliğinde, küçük bir "birlik" sokulmuş, bu "öncü ve keşif" birliği, ilkin kendine bir mevzi edinmeye ve ayaklarını basacağı alanlar oluşturmaya çalışmış, bu başarıldıktan sonra, hedefler saptanmaya ve gerekirse dışardan getirilecek saldırı birliklerine yön verecek bilgiler faşist hareket ünitelerine aktarılmaya başlanmıştır. İkinci aşamada, küçük çaplı cinayet ve sabotajlarla ve daha sonra büyük çaplı cinayet ve sabotajlarla, faşist saldırıların boyutları, giderek

ve planlı bir biçimde büyüyen bir düzeye yükseltilmiştir. İçerden işgal ve dışardan kuşatma kimi yerde birbirini izlemiş, kimi yerde içiçe geçmiş, ve belirli bir merkezin ya da semtin ele geçirilmesini tamamlamak, bazan, "işgal edilen" yerin dışında da kendini göstermiştir. Diyelim, İstanbul Üniversitesinin ele geçirilmesi hareketi, ilkin, üniversiteye ait fakültelerin koridorlarında, sonra sınıflarda yürütülmüş ve bunu, üniversitede demokrasinin direkleri olan öğretim üyelerinin üniversitenin uzağındaki evlerinin çıkışında pusu kurularak katledilmeleri izlemiştir. Stratejik önemi olan merkezler ve sokaklar egemenlik altına alındıktan sonra, artık belirli bir semt, genel bir kuşatma içersine alınarak, burada bulunan diğer işyerleri, konutlar, duraklar, yollar, toplaşma yerleri baskı altına alınmaya, ve buralarda çalışan ya da barınan demokratik ve devrimci kişiler, bölgeden sökülüp atılmaya başlanmıştır. Örneğin, Bahçelievler katliamında, TİP'li yedi gencin katledilmesi, bu bölgeden devrimcilerin "arındırılması" amacını taşımaktadır; ama, Prof. Doğanay'ın ve Prof. Tütengil'in öldürülmesi, İstanbul Üniversitesinin demokrat öğretim üyelerinden "arındırılması" amacına yöneliktir. Daha sonra faşist örgütlerde ele geçirilen öldürecekler için listelerde yer alan öğretim üyelerinin adları, bu görüşü pekiştirmektedir.

"Basın"ın konumu, bu bakımdan farklılık gösterir. "Basın", bir okul ya da sokak gibi ele geçirilemeyeceği için, faşist baskı, basında, demokrat kimliği ağır basan ve toplumun geniş kesimleri üzerinde etkisi bulunan kişilerin öldürülmesinde kendini ortaya koymuştur. Nitekim, İpekçi'nin öldürülmesi, demokrat yazarları ve özellikle siyasal düşünceleri bakımından ortada yer alan geniş yığınlara hitap eden basını, faşist harekete, faşist partiye ve onun faaliyetlerine karşı, sınık bir politika izlemeye çağırarak, silahlı bir dayatmadan başka bir şey değildir.

Anayasanın demokratik içeriğinin belirlediği doğrultuda ve, siyasal eşitlik ilkelerine dayalı yasaları, uygulama durumunda bulunan cumhuriyet savcılarının, faşist hareketin siyasal cinayetlerini, yasa-dışı faaliyetlerini koğuşurma konusu yapmaları doğal görevleridir. Anayasanın ve yasaların, faşist hareket üzerindeki etkinliğini sona erdirmek amacıyla

ve cumhuriyet savcılarını baskı altına almak için, görevlerini Anayasanın ve yasaların belirlediği doğrultuda yapan Cumhuriyet savcıları öldürülmeye başlanmıştır. Ankara Cumhuriyet Savcısı Doğan Öz'ün öldürülmesi, bu amacı simgeleyen ilk cinayet olması bakımından ayrı bir önem taşır. Bir başka deyişle, Türkiye Cumhuriyetine varlık veren yasaların, faşist hareketin yasa-dışı faaliyetlerini kapsamından dışlayacak biçimde uygulanması için, ilkin cumhuriyet savcıları ve sonra yargıçlar silahlı baskı altına alınmaya çalışılmıştır.

Şurada işyerinde işçiler içersinde, burada okulda ve yurttta öğrenciler içersinde, ötede öğretim üyeleri ve öğretmenler üzerinde, bir başka yerde herhangi bir devlet dairesinde memurlar üzerinde, sokakta, caddede, mahallede, şurada cumhuriyet savcıları, burada yargıçlar üzerinde, birgün Danıştay, birgün Anayasa Mahkemesi, ertesi gün basın üzerinde, ve buradan yola çıkarak, ilkin güçlü olduğu mahallede, ve sonra güçlendiği kasabada, kentte, ve yer yer ilkin şu köyde, ertesi gün bu köyde, toplum, faşist örgütlenmenin ve baskının ağı içersine alınmaya başlanmıştır. Örgütlenme, tek bir amaca yöneliktir, ve parçalardan bütüne doğru toplum hızla ve çeşitli alanlarda yürütülen bir faşist kuşatma altına alınmaya başlanmıştır.

Kuşku yok ki, faşizmin gücünü küçük göstermek, faşizmle savaşım bilincinin körelmesine neden olursa, onun gücünü olduğundan fazla göstermek de, yığınlar üzerinde tedirginliği ve hatta korkuyu yaygınlaştırmaya neden olur. Biz, faşist hareketin gelişme yöntemini açıklamak için yukardaki tabloyu çizdiğimiz zaman, bunu, Türkiye ölçeğinde her alanda, her kasaba ve kentte gerçekleştirebilmiş olduğunu doğaldır ki, söylemiyoruz. Ama, faşizm, geniş cephe değil, dar kanallar ve dehlizler açarak, birbirinden ayrı ve uzak alanlarda, birbirinden farklı yöntemler izleyerek, ama tek bir amaç doğrultusunda, faşist baskıyı, Türkiye'de egemen kılmak yolunda ilerliyor. Bu ilerleyişi, bütünlüğü ve genel amacı içersinde ele almaz ve bu gerçeklerden yola çıkarak, faşizmle savaşkan bir biçimde savaşılmasının gereğini, zorunluluğunu ortaya koyamazsak ve faşizmin, savaş yöntemleri karşısında, yeni savaşım yöntemleri oluşturmanın gereğini kav-

rayamazsak, faşist hareketin önlenebilir ilerleyişini, önlemek için çalışmamış oluruz. Bu bakımdan, faşist hareketin savaş yöntemlerini ve bu gün ulaştığı boyutları gerçekçi bir tutumla araştırmak, nesnel olarak ortaya koymak ve iyi bilmek gereği vardır.

Faşist hareketin bu ilerleyişine karşın, özünde burjuva demokrat bir içeriği bulunan devlet aygıtının, şurada veya burada, herhangi bir cinayetin faşist failini ellerinin altında bulduğunda, onu da, cinayet işlemiş biri olarak tutuklaması ve yargılaması, kaçınamayacağı bir görevidir. Devlet aygıtının kadroları faşistleştirilerek, faşistlerin yeterli bir özenle koğuşturulmamasının, yakalananların cezaevlerinden kaçırılmasının ve benzeri ayrıcalıkların sağlanmaya çalışılmasının, faşist hareket açısından, daha elverişli bir ortam yaratacağı anlaşılır bir şeydir. Bundan farklı olarak, devlet aygıtının kadrolarının faşistleştirilmesi, bir yandan, devlet aygıtının, faşist hareket lehine işlemesinin koşullarını yaratırken, bir yandan da demokratik ve devrimci harekette yer alanların maddi durumlarını zayıflatmasının da koşullarını yaratır.

Devlet aygıtının kadrolarının faşistleştirilmesi, yani yukarıdan faşistleştirme, aşağıdan gelen faşist hareketle bütünleşmektedir. Ama, devlet aygıtının kendi yapısının, gene de bu yukardan faşist kadrolaşma ve aşağıdan faşist örgütlenme ile, özünde bir çelişkiye, bir çatışmaya gireceği açıktır. Ve egemen çevreler yeni Anayasa değişikliği ile, tam da bu çelişkiyi, bu çatışkıyı çözmek istemektedirler. Çünkü kendini ne denli pervasızca açığa vurmuş olsa da, bu faşizm, örtülü bir faşizmdir. Açık faşizme geçilmesi, ancak devlet aygıtının faşistleştirilmesi ile, ve bu da, devlet aygıtının kendini oluşturan Anayasanın faşistleştirilmesiyle olanaklıdır. Örneğin, bugün "devlet kuvvetlerine yardımcı" olduğu söylenen faşist silahlı zorbalar, yarın Anayasadan aldıkları yetkileri yerine getirmek amacıyla cinayet işlediği zaman, devlet aygıtının yapısı ile faşist hareket, bütünleşmiş, devlet aygıtlarının yapısı faşizme uyarlanmış ve dolayısıyla, açık faşizme geçilmiş olunacaktır.

Yukarda da değindiğimiz gibi, Anayasa, egemen güçler ile çalışan yığınların bir çeşit "meydan muhaberesi" alanına benzetilebilir. İlerici, demokrat ve devrimcilerden oluşacak

“demokratik cephe”, bugünkü potansiyeliyle bile, faşist hareketi önleyebilecek, geriletebilecek ve ezebilecek güçtedir. Ve bu cephenin oluşturulmasının, geliştirilmesinin ve faşizme karşı kararlı bir savaş yürütülmesinin demokratik olanakları ise, henüz tükenmemiştir. Gerek demokratik cepheyi oluşturacak güçlerin birleştirilmesi ve gerek bu güçlerin, belirli bir hedefe yöneltilmesi, faşizme karşı savaşımın, başlangıç koşulu olduğu kadar, zorunlu koşuludur da. İlerici, demokrat ve devrimcilerin aralarındaki siyasal görüş ayrılıklarının, onların arasında varolan ortak, yani anti-faşist özelliklerini, ortak düşmanlarına karşı birleştirmelerine engel oluşturmadığı kanısındayız; tersine, ortak düşmanın tehdidine karşı, düşmana karşı birbirimiz arasındaki ortak özelliklerimizi birleştirmenin ertelenemez zorunluluğu, hepimizi, halkımıza karşı, ulusumuza karşı, insanlığa karşı göreve çağırıyor.

YENİ ÜLKE

GEÇTİĞİMİZ ayların yasama alanına getirdiği en önemli sorunlardan birisi ve belki de en önemlisi Anayasa ve yasalarda yapılan ve yapılmak istenen değişiklikler oldu. İnsan hak ve özgürlükleri, kişi güvenliği ve demokratik ilkelerle doğrudan doğruya ilgili, sosyal ve siyasal içerikli birçok yasa değişiklik tasarıları “önlemler paketi” adı altında parlamentoya götürülerek yasalaştı.

Sıkıyönetim yasasına değişiklik getiren yasa tasarısı komisyondan çıkarak meclis gündemine alındı. Daha önceki hükümet döneminde hazırlanan “Olağanüstü Haller Yasa Tasarısı”nın yeni hükümet tarafından ele alındığı, ve bu tasarı yerine “Buhran ve Olağanüstü Haller Kanun Tasarısı” adı altında yeni bir tasarı hazırlandığı basına yansıyan haberlerden anlaşılmaktadır.

ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ

Bilindiği gibi büyük burjuvazinin ve onun temsilcilerinin Anayasayı değiştirme çabaları öteden beri sürmektedir.

TÜSTAV

Emperyalizmin desteğindeki işbirlikçi egemen sınıflar, bu amaca ulaşabilmek için büyük çabalar harcayageldiler. Bu çabalar, geçtiğimiz haftalar içinde daha da yoğunluk kazandı. 12 Mart faşizmi döneminde bu çabalar ilk sonuçlarını vermiş ve Anayasanın insan hak ve özgürlüklerine ilişkin maddelerinin hemen hepsi geriye doğru değiştirilmiş, "Yargı"nın yetkileri daraltılırken "Yürütme"nin yetkileri genişletilmiş, ayrıca yargı alanına Devlet Güvenlik Mahkemeleri adı altında, siyasal iktidara bağımlı, hakim güvencesinden yoksun, doğal hakim ilkesine aykırı sınıf mahkemeleri getirilmiştir.

Yapılan bu değişiklikleri yeterli görmeyen burjuvazi, Anayasanın güvence altına aldığı Hukuk Devleti İlkesini işlemez hale getirmek için yeni değişiklikler peşinde görmektedir. Yasama organının yargısal denetimden kurtarılması, Anayasa Mahkemesinin ortadan kaldırılması, C. Senatosunun işlevine son verilmesi, Danıştayın yetkilerinin daha da sınırlanması, Başkanlık sisteminin getirilmesi, giderek keyfi bir yönetimin gerçekleştirilmesi ve demokratik rejimi oluşturma çabalarının tamamen ortadan kaldırılması, saptanan hedefler arasındadır.

Bütün bunlar, "terörü önleme" gerekçesine sığınarak gerçekleştirilmek istenmektedir. Gerçekte ise terör, kapitalist sistemin çıkmazından kaynaklanan bir olgudur. İşbirlikçi burjuvazi, uyguladığı sistemin doğası gereği, içine düştüğü çıkmazı gözlerden saklamak, kamuoyunu yanıltmak ve sistemin ömrünü biraz daha uzatabilmek için terörü bir maske olarak kullanmaktadır.

GÜDÜLEN AMAÇ

27 Mayıs hareketi, sınırlı da olsa insan hak ve özgürlüklerine ve burjuva demokratik ilkelere yer veren bir anayasa getirdi. Bu anayasada yer alan hak ve özgürlükler kuşkusuz, ülkemizde ve dünyada işçi ve emekçi sınıf ve tabakalarca yürütülegelen mücadelelerin bir ürünü olarak ortaya çıktı. "Temel Hak ve Ödevler" başlığı altında anayasanın ikinci bölümünde yer alan bu hak ve özgürlüklerin işçi ve emekçi sınıf ve tabakalar, devrimci aydınlar, öğretmenler,

öğrenciler tarafından kullanılması, işçi ve emekçilerin grev ve toplu sözleşmeler yoluyla egemen sınıflardan hak talebinde bulunarak yarattıkları artı-değerden daha çok pay istemeleri, öteki toplum kesimlerinin siyasal yaşamda etkin bir baskı grubu oluşturmak yörüngesine girmeleri, işbirlikçi burjuvaziye tedirgin etti. Öte yandan, memur sendikalarının kurulması, sosyalist partilerin siyasal arenada faaliyete geçerek parlamentoda söz sahibi olmaları, Anayasa Mahkemesinin Anayasaya aykırı yasama işlemlerini denetlemesi ve giderek temel hak ve özgürlüklere bir oranda güvence sağlanması vb., bu tedirginliği daha da artırdı. Ülkemizde kurduğu sömürü düzenini ve sınıfsal çıkarlarını tehlikede gören büyük burjuvazi, dünyanın her yerinde olduğu gibi çıkar yolu, hak ve özgürlükleri kısıtlamada, 27 Mayıs anayasasını geriye doğru değiştirmede ve yeni baskı yasaları düzenlemede buldu.

Büyük burjuvazinin, emperyalizmle işbirliği halinde ve ortak çıkarları doğrultusunda ülkemizi yönetmek ve dışa bağımlı sömürü düzenini sürdürmek için her türlü önlemleri aldığı, bilinen bir gerçektir. Daha 1967'lerde Dikson Raporu adıyla anılan ve bir CIA görevlisi tarafından düzenlenen raporda, Anayasada ve öteki bazı yasalarda değişiklik yapılması ve tabii senatörlük konusunun yeniden ele alınması önerildi. Raporda şöyle deniliyordu: "27 Mayısın getirdiği anayasanın bazı maddeleri, tabii sentörlük müessesesi ve benzeri diğer problemler gibi kanunî sistemin bazı hukukî ayrılıklarının düzeltilmesi usul ve imkânları da rejimin gelecekteki emniyetini garanti edecek tedbirler olarak düşünülmektedir." (Dikson Raporu, Haydar Tunçkanat) Bu raporda sözü edilen "rejim" in emperyalizme bağımlı, işbirlikçi burjuvazinin uygulayageldiği dikta rejimi olduğu açıktır.

12 Mart öncesinde burjuvazinin sözcülüğünü yapan *Türkiye İktisat Gazetesi*'nde yayınlanan başyazılarda, sürekli olarak anayasada ve yasalarda değişiklik yapılması, İşçi Partisinin kapatılması, dernek ve sendikaların susturulması istendi ve anarşinin başka türlü önlenmesinin olanaksız olduğu ileri sürüldü. Bu gazetenin 9/7/1970 günlü sayısında: "Bugün artık anayasayı ve buna müteferri kanunları tādil etmeksizin anarşiyi söküp atamazsınız. Memlekette kol

gezen anarşi bizzat anayasanın dibacesinde yazılı direnme hakkında ayrıca kuvvet alıp kullanarak bu hakkı zabıta kuvvetlerinin yüzlerine karşı haykırmaktadır... Bugün artık anayasayı ve buna müteferri kanunları tâdil etmeksizin, birtakım öğretmen sendikalarını ve bunları mesajlarla teşvik eden bir kısım politikacıları dünkü köy enstitülerinin ihyası için 17 Nisan günleri, Aşrı Muharrem ayınları tertip etmekten alıkoyamazsınız.” Ve gene aynı gazetenin 11/2/971 günlü sayısında da, “Anayasadan başlamak suretiyle mevzuatı icaplarına göre müessir hale getirmeden tehlikeleri bertaraf etmeye bugün artık imkân kalmamıştır... Düşününüz ki, Ceza Kanunundaki 141-142. maddeler kollektivist parti tarafından Anayasa mahkemesine götürülmüştür. Meselâ milli Birlik yerini devrin siyasî heyetine terkettiği günlerde veyahut hiç olmazsa 21 Mayıs 1963 ayaklanmasını müteakip ortadaki cereyan eden kanun dışı parti mahkemeye verilip kapıları seddübent edilmiş (kapatılmış) olsaydı, maksat da hasıl olurdu. Olmadı, olamadı. Ne için olmadı? Şimdiye kadar burası karışık, ismi fail bir mesele olarak kalmıştır. Partinin kapatılması için mutlaka teşebbüse geçilmek iktiza ederdi” önerileri yer almıştı.

Böylece 12 Mart faşizmi, emperyalizm ve yerli işbirlikçi burjuvazi tarafından ortaklaşa tezgâhlandı. Amaç, 1961 Anayasasının getirdiği temel hak ve özgürlükleri kısıtlamak ya da ortadan kaldırmak, dernekleri, işçi ve memur sendikalarını susturmak, sosyalist partileri kapatmak, böylece ve giderek halkın uyanmasına engel olarak tekelci burjuvazinin açık ya da örtülü diktasını sürdürmektir. 12 Mart faşizmi bunu gerçekleştirmek için bütün gücünü harcadı.

Bu çabalar, Anayasada, sosyal ve siyasal içerikli yasalarda değişiklikler yapılması ile sonuçlandı. Ama bu değişiklikler burjuvaziyi doyurmadı. Anayasayı ve öteki kimi yasaları değiştirme, *Buhran ve Olağanüstü Hal Yasası* gibi yeni yasalar getirme çabaları bugün de büyük bir hızla sürdürülmektedir.

ANAYASA UZMANLARI NE DİYOR?

Anayasayı yeniden değiştirme girişimleri konusunda Ku-

rucu Meclis Anayasa Komisyonu üyesi ve anayasa hukuku profesörü Bahri Savcı şöyle demektedir:

“Türkiye’de anayasayı değiştirme sorunu gene ortaya çıkarılmıştır. Yapay olarak ortaya çıkarılmıştır. Bunun altında ulusal egemenliği anlamama cahilliği yatar. Bunun altında ulusal egemenliği bir yerde merkezileştirmek gibi otoriter bir tutku yatar. Bunun altında Türkiye’de kurulmak istenen sermaye devletinin hiçbir eylemini, hukuk devleti adına, demokrasi adına, sosyal adalet adına durdurma ve durdurma teşebbüslerini körletme ihtirası yatar. Bunun altında Türkiye’deki sosyal gelişimi —hiçbir anayasa ortada olmasa, hiçbir parti, merkez, kuruluş onu kanalize etmese bile— çağdaşlaşmanın zorunlu sonucu olarak başlamış olan, gelişmekte olan sosyal gelişimi bu sermaye devleti adına yoketme çıkarıcılığı yatar... Anayasa Mahkemesi, Danıştay, bağımsız yargı gibi hukuk devletinde ulusal egemenliği dengeleyen kurumlar ve özgürlükler mekanizmaları ya rafa kaldırılacak ya da o tek merkezin iradesinin dümen suyunu izlemeye ve onu meşrulaştırmaya memur edilecektir. İşte anayasayı değiştirme girişimlerinin altında bu yatar. Böylece kuvvetli icra görüntüsü altında sosyal gelişmenin tüm yönleri, boyutları, istidatları önlenecektir. Buna karşın, gene de sosyal gelişim belirtileri ortaya çıkarsa, onlar da DGM’lerle, olağanüstü hal yasalarıyla, İstiklâl Mahkemeleriyle ezilecek. Bu akım Türkiye’de yüz yılı aşan, siyaseten çağdaşlaşmayı durdurma akımıdır. Bu akım, yüz yıllardır geliştirilen, parlamentarizmi ve onun özgürlükler mekanizmasını iptal etmek akımıdır.” (Cumhuriyet, 25/4/980)

Ankara Hukuk Fakültesi kamu hukuku profesörü ve Kurucu Meclis Anayasa Komisyonu üyesi Münici Kapani de bu konuda:

“1961 Anayasası insan haklarına ve demokratik hukuk devleti ilkelerine dayalı bir parlamenter sistemin temel hukuk çerçevesini oluşturmaktadır. Bu çağdaş anayasayı Türk toplumu için bir lüks sayan zihniyetin bugünlerde yeniden depreştiği görülmüyor. Oysa anayasaları ikide bir ameliyat masalarına yatırıp orasını burasını kesip biçmenin siyasal ve toplumsal hastalıkların tedavisi bakımından hiçbir yarar sağlamadığı 12 Mart deneyimlerinden sonra anlaşılmiş ol-

mak gerekir. Ancak, görüldüğü kadariyle, bu defaki ameliyatla gerçekleştirilmek istenen, yalnızca anayasanın bazı hükümlerinin değiştirilmesi değil, fakat sistemin temelden değiştirilmesidir. Açıklanan görüşler otoriter bir sistem özleyişini ortaya koyuyor. Kanımca Türkiye için otoriter bir model geliştirme hevesinde olanlar, bu heveslerini meşru yollardan gerçekleştiremeyeceklerdir. Çünkü Türk toplumu büyük çoğunluğu ile demokratik düzeni tam olarak benimsemiştir, ve temel hak ve hürriyetlerin elinden alınmasına ya da kısıtlanmasına hiçbir zaman razı olmayacaktır." demektedir. (Aynı gazete.)

Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yönetim Bilimleri Fakültesi Anayasa kürsüsü öğretim üyelerinden Coşkun San da anayasa değişikliği konusundaki düşüncelerini şöyle açıklamaktadır:

"... Buna karşılık, anayasamızın temel felsefesinin özüne ve sözüne ters düşen değişiklik girişimleri biçimsel koşullara uygun olarak yapılsalar bile anayasamızın bozulması (ihlâli) anlamına gelirler, ve ceza yasalarımıza göre gerçek bir suç oluştururlar. Sözgelimi 1961 anayasamızın temel direkleri niteliğindeki ulusal, demokratik, laik, ve sosyal hukuk devleti ilkelerini ortadan kaldıracak ya da zedeleyecek girişimler, anayasamızın değiştirilmesi değil, bozulması (ihlâli) sonucunu doğururlar. Ulusa ait egemenliğin kullanılmasında yasama organı ile yargı organı arasında kurulan dengenin sarsıntıya uğratılması, özgürlüklerin özüne dokunulmasının sağlanması, yargı denetiminin etkisinin tehlikeli bir biçimde azaltılması ve benzeri özelemler anayasaya aykırı istemlerdir.

"Kısacası, kurucu güç niteliği taşımayan bir parlamentonun değişiklik yetkileri, anayasamızın temel siyasal seçimleriyle sınırlıdır. Bu sınırları aşan yani anayasaya aykırı olan sözde değişiklikler ise, tartışmasız bir biçimde anayasamızın ihlâli anlamına gelirler. Öte yandan, Türk toplumunun 1961 anayasasında dile getirilen çağdaş, özgürlükçü demokrasiden yana siyasal seçiminden vazgeçtiğini gösterecek bir belirti yoktur.

"Özet olarak 1961 anayasamızın temel ilkelerine aykırı değişiklik ya da bozma girişimleri yalnızca yasal dayanaktan

değil, ayrıca toplumsal meşruluk desteğinden de yoksun bulunmaktadır." (Cumhuriyet, 28/4/1980.)

ANAYASA MAHKEMESİ BAŞKANI KARŞI ÇIKIYOR

Anayasa Mahkemesi başkanı Şevket Müftügil de Anayasa Mahkemesine seçilen yeni bir üyenin yemin töreninde yaptığı konuşmada Anayasa değişikliklerine karşı çıkarak şunları söylemiştir:

"... Burada özellikle şu yönü belirtmek istiyorum: Anayasa Mahkemesinin çeşitli kararlarında da belirtildiği üzere, Anayasalar bir devletin dayandığı hukukî yapının temelini belkemiğini oluşturmaktadır.

"Türkiye Cumhuriyeti'nin dayandığı ilkeler, anayasamızın başlangıç bölümü ile ikinci maddesinde gösterilmiş ve öteki maddelerinde de temel ilkelerin ışığı altında ayrıntılı kurallara yer verilmiştir. Anayasamızın insan haklarına dayalı millî, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olma niteliğinden hiçbir şekilde ödün verilemeyeceği şeklinde, devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü bozacak tutum ve davranışlara da asla izin verilemez. Ancak özgürlükçü demokrasi ilkelerinin Anayasada çok mükemmel bir şekilde belirtilmiş olması yeterli sayılamaz. Aslolan, bunların gereğince ve eksiksiz yerine getirilmesidir ve uygulanmasıdır. Yasama ve yargı yetkisini kullanan organlar ve yürütme görevini üstlenen idare, bu ilkelere sıkı bir biçimde bağlı olarak çalışmalarını sürdürmek ve yurttaşların çoğunluğunun mutsuzluğu sonucunu doğuracak yasal, yargısal ve yönetsel uygulamalardan kaçınmak zorundadır. Anayasamızı niteleyen ve belirginleştiren ilkelere aykırı uygulamalar yapılması ve giderek Türkiye Cumhuriyeti'nin adını, yalnızca Cumhuriyet olmakla beraber, temelde bir başka devlet şeklini oluşturması sonucunu ortaya çıkarır ki, böyle bir sonuç, Anayasamızın başlangıç bölümünde açıklandığı üzere, hürriyete, adalete ve fazilete aşık evlatlarının uyanık bekçiliğine emanet edilen Anayasamızın ulu önder Atatürk'ün gösterdiği çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak yolundan ve hedefinden tümüyle uzaklaştırıldığı anlamına gelir, bu konuda, gerçekten, çok duyarlık gösterilmesi ve uyanık davranılması gerektiği kanısındayım." (Cumhuriyet, 29/4/1980.)

A — Bugün yürürlükte bulunan 1402 sayılı sıkıyönetim yasası, gerek temel hak ve özgürlükler ve gerekse yargının bağımsızlığı açısından anti-demokratik ve Anayasaya aykırı hükümler taşımaktadır. Doktrinde, hukuk yayınlarında ve hukuk kuruluşlarının raporlarında bu anti-demokratik hükümler sürekli eleştirilmiştir.

1 — Türkiye Barolar Birliği bu konuda: “Memleketimizde ‘Örfi idare geleneği’ ile başlayan ve ‘sıkıyönetim uygulamaları’ ile gerçek hukukî niteliğini yitiren, hukukun değil, sıkıyönetimin hukuka üstünlüğü yolunda yanlış bir kanaatin toplumda yer almasına sebep olan ‘durum’un gözden geçirilmesi zorunlu hale gelmiştir” demektedir. (T. B. B. Genel Kurulu, Sakarya, 1977. *Çalışma Raporu.*)

İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden Rona S. yürürlükte bulunan 1402 sayılı sıkıyönetim yasasını değerlendirenken şöyle diyor:

“...1924 anayasası çizgisinde ve tek parti döneminde çıkarılmış olan Örfi idare kanununa oranla daha özgürlükçü, daha demokratik bir sıkıyönetim yasası umanlar, beklediklerini bulamamışlardır. Gelen yasa, giden yasanın çok gerisindedir.. Sıkıyönetim rejimi, olağanüstü zamanlara özgü, geçici bir rejimdir; bu, demokratik hukuk rejimidir. Açılışı, uygulanışı ve kapanışı da anayasaya bağlıdır. Nitekim, totaliter-otoriter yönetimlerde sıkıyönetim rejiminden söz edilemez. Bu rejimlerde, bütün zamanlar için geçerli keyfilik yönetimi, bir özel, geçici sıkıyönetim rejimini zaten anlamsız, gereksiz kılar... Eğer bir sistem veya sistemin uygulaması demokrasinin temel ilkelerini zorlarsa, artık ona demokratik sıkıyönetim demek olanaksızdır. Özellikle temel hakların özüne, tabii hakim ilkesine, savunma hakkına dokunulursa, maksatdışı edilirse, sistem, hukukî ve demokratik sıkıyönetim niteliğini yitirir... Yasanın 3. maddesi alabildiğine geniş ve ölçüsü kaçırılmış bir tedbir ve yetki katalogu ile, ölçülülük ilkesine değil, fakat ölçsüzlük ilkesine uygun düşmektedir. Nitekim, bu maddenin uygulama denemesi, bu teşhisi açıkça doğrulamıştır.” (*Anayasa ve Sıkıyönetim Yasası*, İstanbul, 1971, ayrı bası, s. 5.)

Sayın P. Bilgen de “961 Anayasasına Göre Sıkıyönetim” adlı incelemesinde bu konuda şöyle demektedir: “Bugün Türkiye’de yürürlükte bulunan sıkıyönetim rejiminin, —şeklen— Anayasal, fakat hukukî olmayan, hukuk devleti ilkesine aykırı bir rejim olduğu kanısındayız.”

Yine T. B. B.’nin yukarıda sözü geçen çalışma raporunda yürürlükteki sıkıyönetim yasasının, temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunduğu şöyle ifade edilmiştir:

“Anayasamız, ‘Sıkıyönetim halinde... hürriyetlerin nasıl kayıtlanacağı veya durdurulacağı.. kanunla gösterilir’ demektedir. Bu hüküm, ‘temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunulamaz’ kuralına istisna getirmemiştir. Her ne kadar kanunun gerekçesinde ‘Anayasa ile tanınan hak ve hürriyetlerin özüne dokunulmamıştır’ denilmekte ise de, gerek kanunun metni, gerekse uygulamada görülen örnekler bu gerekçeyi yalanlamıştır.” (s. 49.)

İstanbul Barosu da, T. B. B. genel kuruluna sunulmak üzere hazırladığı Haziran 1977 günlü raporda, Sıkıyönetim Yasası üzerine şu düşüncelere yer vermiştir:

“3. maddede S. Y. Komutanlığının alabileceği tedbirlerin dökümü yapılırken, bu tedbirlerin alınmasındaki zorunluluk, kaçınılmazlık, çaresizlik önşartlarının belirtilmesi dikkate alınmamış, hiçbir objektif şart öngörmeyerek tedbirlerin yürütülmesi, komutanlığın keyfi takdirine bırakılmıştır.

“Nitekim, temel hak ve özgürlüklerden olan toplantı ve örgütlenme özgürlüklerine ilişkin her türlü davranış kesinlikle ve büyük bir keyfilikle tek bir kişinin iki dudağı arasından çıkacak tek bir sözcüğe tabi kılınmıştır. Bu, tek kelime ile, sıkıyönetim yürürlükte kaldığı sürece hukuk devletinin “iptali” demektir.

“Toplantı ve gösteri yürüyüşleri, dernek çalışmaları ve yeni dernek kurma kademeli bir kayıtlamaya bağlı tutulmamış, kayıtsız şartsız ve en kesin, en ağır biçimde yasaklama tehdidi karşısında bırakılmıştır. Hele anayasal özgürlükler açısından çok ağır sonuçları beraberinde getiren tedbirlerin uygulanmasında hiçbir halde yargıç kararına gereksinme görülmemiş bulunması, yukarıdaki görüşlerimizi kanıtlamaktadır.

“Kanunun bu maddesi Anayasa madde II/2’ye de aykırıdır. Kanun bir temel hakkı büsbütün iptal etmektedir. Halbuki ancak *sınırlayabilir. Özüne dokunamaz.*

“... S. Y. Kanununun yukarıda saydığımız maddeleri kaldırılmadığı veya emekçi sınıf ve tabakaların çıkarlarını koruyacak şekilde değiştirilmediği sürece ülkemizde toplama ve örgütlenme özgürlüğünün sınırı egemen sınıfların izin verdiği kadar olacaktır.” (*İst. B. Özel Kom. Rapor.*)

Gerçekten sıkıyönetim, olağanüstü bir rejim olmakla beraber Anayasanın *Hukuk Devleti ilkesi içinde* düzenlenmesi gereken bir rejimdir. Başka bir deyişle, sıkıyönetim, Hukuk Devletini ortadan kaldıran ve onu işlemez hale getiren bir yönetim biçimi olarak düşünülemez. Çünkü, Anayasa, ikinci maddesinde Hukuk Devletini, temel bir ilke olarak kabul etmiştir. “Hukuk devleti demek, insan haklarına saygı gösteren ve bu hakları koruyan âdil bir hukuk düzeni kuran, ve bunu devam ettirmeye kendini yükümlü sayan, davranışlarında hukuka ve anayasaya uyan, bütün işlem ve eylemleri yargı denetimine tabi bulunan devlet demektir.” (Anayasa Mah. 11/10/963 gün, E. 963/12. K. 963/243.)

Bu ilke hiçbir halde ortadan kaldırılamaz. Bu ilke, Anayasaya göre değiştirilmesi bile teklif edilemeyecek olan cumhuriyet devlet şekli ile sıkı sıkıya bağlıdır. Bu açıdan sıkıyönetim yasasının, hukuk devleti ilkelerine uygun olarak düzenlenmesi zorunludur.

Hukuk kuruluşlarının yukarıya aktarılan görüşleri, bugün yürürlükte bulunan 1402 sayılı sıkıyönetim yasasının antidemokratik hükümlerini dile getirmektedir. İşte AP iktidarı tarafından bu yasada istenmekte olan yeni değişiklikler, sözü geçen antidemokratik hükümleri daha da artırmakta, zaten anayasanın “Mahkemelerin bağımsızlığı” ilkesine aykırı olarak kurulmakta olan sıkıyönetim askerî mahkemelerini büsbütün bağımlı hale getirmekte, sıkıyönetim yargısını tamamen yürütme organına bağlamakta, sıkıyönetim komutanlıklarının yetkilerini daha da genişletmekte, gözaltı süresini —kötüye kullanmaya elverişli yeni hükümlerle— daha da uzatmaktadır.

B — Öte yandan getirilen değişiklik tasarısı, sıkıyönetim mahkemelerince verilecek cezaları otomatik olarak —uç-

te-birden az olmamak üzere— artırmakta ve böylece aynı suçlardan genel mahkemelerde yargılanan kişilerle sıkıyönetim mahkemelerinde yargılanan kişiler arasında eşitsizlik yaratmakta ve giderek Anayasanın *eşitlik ilkesini* bozmaktadır. Yine tasarı cezaların ertelenmesini engelleyen hükümler getirerek ceza hukukunun evrensel ve çağdaş ilkelerini ortadan kaldırmaktadır. Cezaların gerektiği hallerde ertelenmesi, toplumu koruyan bir kurum olduğu halde tasarı, toplum yararına da ters düşmektedir.

C — Yine tasarı, temelde anayasaya aykırı bulunan 16. maddenin cezalarını artırarak yasanın antidemokratik niteliğini büsbütün ileri götürmektedir.

Bilindiği gibi sıkıyönetim yasasının 16. maddesi, sıkıyönetim altına alınan yerlerde sıkıyönetim komutanlığı tarafından alınan tedbirlere aykırı hareket edenlerin veya verilen emirleri dinlemeyenlerin cezalandırılacaklarına ilişkin bir hüküm getirmiştir. Yani madde, belli konularda sıkıyönetim komutanlıklarına suç oluşturma (ihdas etme) yetkisi vermiştir. Böylece komutanlıklar kimi tedbirler alarak ve emirler vererek suç oluşturmaktadırlar. Yasa ise, yalnızca bunun cezasını göstermektedir. İşte sıkıyönetim komutanlıklarına “suç oluşturma”, “suç ihdas etme” yetkisi veren bu hüküm Anayasaya aykırı düşmektedir.

Gerçekten, suçları, başka bir deyişle hangi eylemlerin suç teşkil ettiğini, bu suçun öğelerinin nelerden ibaret olduğunu saptama yetkisi Anayasa hükümlerine göre yasa koyucuya ait bulunmaktadır. Nitekim anayasa, 33. maddesinde, “kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilinden dolayı cezalandırılmaz.” demektedir. Türk ceza yasası da, birinci maddesinde, “kanunun sarih olarak suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemez” demektedir. Aynı yasanın ikinci maddesine göre de, “İşlendiği zamanın kanununa göre cürüm veya kabahat sayılmayan fiilden dolayı kimse cezalandırılmaz.”

Bütün bu hükümler “suçların kanuniliği” ilkesinin bir sonucudur. Suçların yasallığı demek, suç teşkil eden eylemlerin (suçun maddî unsuru) suç öğelerinin emirlerle değil, yasalarla, yasakoyucu tarafından önceden gösterilmesi ve saptanmasıdır. Suçların yasallığı ilkesi, kişi güvenliğinin

ön koşuludur. Bunun aksı, suçlarda ve cezalarda “keyfilik”tir.

Oysa inceleme konusu 16. maddede suçun ne olduğu açıklanmamış, suç öğeleri sıkıyönetim komutanlıklarının takdirine, yani keyfine bırakılmıştır. Başka bir deyişle suçun maddî ögesini, suçun öğelerini sıkıyönetim komutanı saptayacaktır.

Anayasa ise bunun aksini kabul etmiştir. Bu yasanın dördüncü maddesine göre, hiç kimse veya organ, kaynağını anayasadan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz. Anayasanın beşinci maddesine göre yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisinindir ve bu yetki kimseye devredilemez. Öte yandan anayasanın sıkıyönetimi düzenleyen 124. maddesi de sıkıyönetim komutanlıklarına suç oluşturma yetkisi vermemiştir. İşte sıkıyönetim yasasının 16. maddesi bu nedenlerle Anayasaya ters düşmektedir.

OLAĞAN VEOLAĞANÜSTÜ YÖNETİMLER

Anayasa, *olağan yönetim biçimi ile olağanüstü yönetim biçimini* birbirinden kesin çizgilerle ayırmıştır. Anayasanın 123. maddesinin “Olağanüstü yönetim usulleri” biçimindeki başlığı ve bu başlık altında “olağanüstü haller” ile “sıkıyönetim ve savaş hali”nin gösterilmesi bunu doğrulamaktadır. Bu olağanüstü hallerin neden ve koşulları da yine Anayasada sayısal ve sınırlı olarak gösterilmiştir. Olağan yönetim biçimi ile olağanüstü yönetim biçimini birbirinden ayıran temel ölçü “Savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi, ayaklanma olması ve şiddet hareketleri”dir. Başka bir deyişle olağanüstü bir yönetim biçimi olan sıkıyönetim ancak ve ancak bu fiilî şiddet hareketleri ortaya çıktığı zaman söz konusu olabilir. Bu koşullarda devlet, kendini “zor”a karşı koruyacaktır. Şiddet hareketleri yoksa, sıkıyönetim de söz konusu olamaz. Anayasa koyucunun bu düzenlemesi, sıkıyönetimin doğasına ve esprisine de uygun düşmektedir. Askerî Yargıtayın şu kararı da bu düşüncüyü dile getirmektedir: “Bir suç dolayısıyla davayı gören mahkemenin, sıkıyönetimin Anayasada gösterilen koşullar dışında ilân edilmiş olduğunu incelemeyeceği iddia edilemez. Bu suretle, belki de kısmen de olsa yargı denetimi sağlanmış olabilir. Ör-

neğin bazı suçlar *kalkışma* mahiyetinde olmadıkça veya bu niteliği kazanmadıkça, yurt içinde bu suçların çoğaldığından bahisle sıkıyönetim ilanı mümkün değildir. Anayasanın 124. maddesi buna manidir.” (As. Yar. 27/9/971. T. 366/364)

YETKİ-ÖNLEM UYUMSUZLUĞU

Yasalar Anayasa hükümlerine uygun olmak zorundadır. Bu anayasa kuralını sıkıyönetim yasasına uyguladığımız zaman şu sonuç ortaya çıkar:

Sıkıyönetim yasasının, Anayasanın sıkıyönetimi düzenleyen 124. maddesine uygun olması gerekir. Bunun doğal sonucu da, sıkıyönetim komutanlıklarına tanınan yetkilerin ve sıkıyönetim askerî mahkemelerinin bakacakları davaların buna koşul olarak saptanmasıdır. Başka bir deyişle, sıkıyönetim, “savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi ve ayaklanma olması”, yani fiilî şiddet hareketleri nedeniyle ilân edilebildiğine göre (m. 124) sıkıyönetim idaresine tanınacak yetkilerin ve Askerî mahkemelerin bakacakları davaların şiddet hareketleriyle, olağanüstü yönetimi gerektiren fiilî durumlarla sınırlanması gerekir. O halde demokratik hak ve özgürlükler, düşünce açıklamaları, basın-yayın, toplantı ve gösteri yürüyüşleri, dernek ve sendikaların ve öteki kitle örgütlerinin yasal çalışmaları, yani şiddet hareketi niteliği taşımayan tüm “hak arama ve kullanma” girişim ve çalışmaları sıkıyönetim yasasının dışında kalmak zorundadır. Çünkü, bu tür çalışmalar (faaliyetler) olağan yönetim biçiminin sınırları içinde kalan, devletin varlığını tehlikeye düşürücü şiddet hareketleriyle ilgisi olmayan, demokratik hak ve özgürlüklerin kullanılmasından ibarettir. Demokratik çalışmalar sıkıyönetim yasasının kapsamı içine alındığı, demokratik hak ve özgürlükler böylece kısıtlandığı takdirde Anayasanın “olağanüstü haller” için koyduğu hükümler, olağan hallerde uygulanmış olur ki, bu, Anayasaya ters düştüğü gibi demokratik rejim kavramının da ortadan kaldırılması sonucunu doğurur.

Bu açıdan Sıkıyönetim yasasının ve getirilen yeni değişiklik tasarısının 3, 13 ve 15. maddeleri Anayasanın 124. maddesine ters düşmektedir.

Geçtiğimiz aylarda “Önlemler Paketi” adı altında getirilen yasa tasarıları, Anayasanın şu ya da bu maddesine aykırı hükümler içerdiği gerekçesiyle sert eleştirilere konu olmuş ve T. Barolar Birliği, barolar, hukuk uzmanları ve hukuk kuruluşları tarafından bu tasarılar karşı çıkmıştı. Oysa son olarak hazırlanan “Buhran ve Olağanüstü Hal Yasa Tasarısı” tümü ile anayasanın temel ilkesi olan “Hukuk devleti”ni ortadan kaldırmakta, hukuk devleti yerine polis devletini koymakta, bu temel yasanın öngördüğü “Demokratik rejim”i yoketmekte ve bir “Askerî dikta yönetimi” getirmektedir.

Bu tasarı ile düşünce açıklama, basın-yayın, işçi hakları, grevler, toplantı ve gösteri yürüyüşleri vb. konularında tüm yetkiler genelkurmay başkanlığına verilmektedir. (Madde. 5.) Maddeye göre genelkurmay başkanlığı ya da görevlendireceği komutanlıklar, toplumsal hareketlerle ilgili her türlü tedbirleri alabilecek, grevleri, direnişleri, boykotları izne bağlayabilecek, basına sansür koyabilecek, toplantı ve gösteri yürüyüşlerini yasaklayabilecektir. Gene şüpheli ve sakıncalı şahısların üstleri, konutları, eşya ve kağıtlarının aranması, kişilerin gözaltına alınması, belli yerlerde ikamete mecbur edilmesi için emir verebilecektir.

Öte yandan, yasa tasarısı, parlamentonun yetkilerini askıya almakta, ve böylece anayasal düzeni ortadan kaldırmaktadır. Yasa tasarısına göre, yasama organı ve bakanlar kurulu, genelkurmay başkanlığının önerilerine göre teknik görevler yapacak, valiler ve kaymakamlar komutanlığa karşı sorumlu tutulacaklar, yani görev ve sorumluluk yönünden genelkurmay başkanlığına bağlı olacaklardır. (Madde. 5.) Bu yasanın uygulanmasından doğacak suçlara askerî mahkemeler bakacaktır. (Madde. 6.) Yasaya göre suç işleyen kişiler, sınıf, meslek ve memuriyetleri ne olursa olsun askerî mahkemelerce yargılanacaktır. Komutanlıklar, suçlu gördükleri kişileri, askerî mahkemeye tutuklanmaları gerekip gerekmediği konusunda bir karar verinceye kadar, yani süresiz olarak gözaltına alabilecektir. (Madde. 8.)

Yasa tasarısının birinci maddesine göre, “savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi (buhran) ve savaş hallerinde, sıkıyönetim ilanına lüzum kalmaksızın” bu yasa hükümleri uygulanacak ve kişinin hak ve özgürlükleri kısıtlanacaktır. Tasarı, “buhran”ı, “savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi” olarak tanımlamaktadır. Hangi hallerde buhran, yani savaşı gerektiren durumlar başgöstermiş sayılacaktır? Bu durumu kim takdir edecektir? Hangi ölçülere göre takdir edecektir?

Tasarının 2. maddesinden, bu yetkinin genelkurmay başkanına verileceği anlaşılmaktadır. Maddeye göre, “Resmî alarm sistemi talimatındaki tedbirlerin ilan veya uygulamaya konulmasına genelkurmay başkanlığının teklifine istinaden bakanlar kurulunca karar verilir. Bütün yurdu kapsayan buhran ve savaş hali uygulaması Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına kadar bakanlar kurulu kararı geçerlidir. Bu duruma göre bir il dışında kalan tüm illerde buhran ve savaş hali ilanı ve uygulaması için genelkurmay başkanlığının önerisi ve bakanlar kurulunun kararı yeterli olacaktır. Böylece 67 ilde ilan edilebilecek bir “olağanüstü hal kararı” parlamentodan geçmeden yürürlüğe konulabilecektir.

ANAYASA HUKUKU AÇISINDAN

1961 anayasası, “Güçler ayrılığı” ilkesini benimsemiştir. Bu güçler, Yasama, Yürütme ve Yargı güçleridir. Anayasanın 5. maddesine göre yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindedir. Bu yetki devredilemez. Yürütme yetkisi, cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu tarafından kullanılır. (M. 6.) Yargı yetkisi Türk milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır. (M. 7.)

Getirilen tasarı, bu yetkilerin kimilerini askıya almakta ve kimilerini de genelkurmay başkanlığına devretmektedir. Askerî mahkemelerin, siyasal iktidara bağımlı oldukları, Anayasanın “mahkemelerin bağımsızlığı” ilkesine ters düştükleri, hakim güvencesi ve doğal hakim ilkelerine aykırı olarak kuruldukları hukuksal bir gerçektir. Bu konuda

ayrıntılı açıklamalar daha önce 141-142 Üzerine adlı kitabımızda ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri Niçin Kaldırılmalıdır? adlı broşürümüzde yapıldığı için bunları burada yinelemek istemiyoruz. Türkiye Barolar Birliği, hukuk fakülteleri, Barolar, hukuk kuruluşları ve anayasa hukuku uzmanları bu konuda oybirliği halindedirler. Güçler ayrılığı esasının ve güçler arasındaki dengenin bozulması, anayasal düzeni de ortadan kaldıracaktır.

Öte yandan inceleme konusu yasa tasarısı, anayasanın 2. maddesinde saptanmış olan "Cumhuriyet devlet şekli"ne de ters düşmektedir. Anayasa mahkemesinin yerleşmiş içtihatlarına göre Cumhuriyet devlet şekli, bir "ilkeler demeti"nden oluşmaktadır. Bu ilkelerden bir ya da birkaçının ortadan kaldırılması, örneğin ulusal egemenlik, bağımsız yargı gibi ilkelerin işlemez hale gelmesi, anayasanın "Cumhuriyet devlet şekli"ni yaralar. Yasa tasarısı bu sakıncaları beraberinde getirmektedir.

Yasa tasarısı, Anayasanın öngördüğü "Demokratik düzen"e toptan aykırı olduğu gibi bu temel yasanın ilkelerine de ters düşmektedir.

Örneğin, Anayasanın 22. maddesine göre, "Basın hürdür. Sansür edilemez." Oysa tasarının 4. maddesinin (D) bendi, basına sansür getirmektedir. Yine anayasanın 28. maddesine göre "Herkes önceden izin almaksızın silahsız ve saldırsız toplanma ve gösteri yürüyüşü yapma hakkına sahiptir." Oysa getirilen tasarının 4. maddesinin (H) bendi, toplantı ve yürüyüşleri izne bağlamakta ve komutanlığa yasaklama yetkisi vermektedir. Anayasanın 17. maddesi "Haberleşme özgürlüğü"nü getirmiş, haberleşmenin gizliliği ilkesini öngörerek hakim kararı olmadıkça bu gizliliğe dokunulmayacağını kabul etmiştir. Tasarının 4/H maddesi ise, gizliliği ortadan kaldırmaktadır. Tasarının getirdiği kişiyi "mecburi ikamete zorlama" yetkisi de (m. 4/E) Anayasanın 18. maddesine aykırı düşmektedir.

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Burada üzerinde durulması gereken konu, kısıtlamaların, hak ve özgürlüklerin özüne dokunup dokunmadığı, ve onları ortadan kaldırıp kaldırmadığıdır.

ANAYASANIN II. MADDESİ

Anayasanın II. maddesine göre: "Kanun temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunamaz." Hak ve özgürlüklerin özüne dokunan sınırlamalar geçersizdir. Anayasa Mahkemesi de hangi hallerde hak ve özgürlüklerin özüne dokunulmuş sayılacağını birçok kararlarında göstermiştir. Bu kararlara göre bir hak ve özgürlüğün kullanılmasını son derece zorlaştıran ya da onu kullanılamaz hale getiren yasalar, hakkın özüne dokunmuş sayılır.

Buhran ve Olağanüstü Hal Yasa Tasarısının I. maddesinde: "Bu kanun savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi (Buhran) veya savaş hallerinde, sıkıyönetim ilanına lüzum kalmaksızın kişi hak ve hürriyetlerini Anayasanın II. maddesi çerçevesinde kısıtlayacak yetkileri ile bunların kullanılmasını esas ve usullerini düzenler." denilmektedir.

Oysa tasarı ile getirilen hükümler, anayasal hak ve özgürlüklerin özüne dokunmakta ve onları ortadan kaldırmaktadır. Basına sansür konulması, grev ve direnişlerin yasaklanması, toplantı ve yürüyüşlerin izne bağlanması, süresiz gözaltına alma yetkisi, vb. bu hak ve özgürlükleri kullanılamaz hale getirmekte ya da kullanılmasını son kararlarına göre iptal etmektedir.

Yasama alanına getirilen ve getirilmek istenen bütün bu baskı önlemleri, Anayasa ve Sıkıyönetim yasasında değişiklik istekleri, "Buhran ve Olağanüstü Hal Yasa Tasarısı"nın hazırlanması, ülkemizi yönetme yeteneğini yitiren egemen sınıfların kendi dikta rejimlerini hukuk alanında da perçinlemeyi amaçladıklarını göstermektedir. Günümüz politikacılarının dillerinden düşürmedikleri bunalım (buhran), temelde, ülkemizde uygulanagelen kapitalist yolla kalkınma sisteminin çıkmazından kaynaklanmaktadır. Bu yöntem terk edilmedikçe, sistemin kendisinden kaynaklanan bu bunalımın ortadan kalkması olanaksızdır. Yeni baskı yasaları getirerek, hak ve özgürlükleri kısıtlayarak, cezaları artırarak, bu tür bunalımların önlenemeyeceği tarihsel deneylerle ispatlanmıştır.

TEP'İN KAPATILMASI ÜZERİNE

ANAYASA Mahkemesi, Türkiye Emekçi Partisini, parti programında, "anadili Türkçe olmayan okul çağındaki Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına milli eğitim bakanlığı yönetiminde anadil ve kültür eğitimi sağlanması" tümceciği yer aldığından dolayı, siyasal partiler yasasına aykırı bularak, ve "azınlık" yarattığı gerekçesiyle, temelli kapattı.

Faşist saldırıların azgınlaştığı, faşistlerin, cumhuriyet savcılarını ve yargıçları, emniyet müdürlerini, demokrat ve devrimci avukatları ve doktorları, profesörleri ve öğretmenleri, yazarları ve gazetecileri, işçileri ve öğrencileri, siyasal parti yöneticilerini ve sendika yöneticilerini katlettiği, ülkenin çeşitli kentlerinde ve özellikle mezhep ve ırk farklılıklarının ağır bastığı bölgelerde, toplu katliamlara giriştiği bir dönemde, Anayasa Mahkemesinin önüne, bu faşist cinayetlerle olduğu kadar mezhep ve ırk temeli üzerinde ayrılıkçılık ve bölücülük tohumları ekmekle ilişkisi bulunan faşist partinin değil, bu cinayetlerle ve bölücülükle ilgisi olmayan TEP gibi partinin getirilmiş olması, demokrasi açısından, üzerinde dik-

katle durulması gereken bir konudur. Bundan daha önemlisi, demokrasi cephesinde yerini almış bulunan kesimlerin, birkaç sosyalist parti ve yazar dışında, bunu dile getirmeyişleridir.

Üzerinde durulması gereken ikinci nokta, Anayasa Mahkemesinin kararıdır. TEP Genel Başkanı, Anayasa Mahkemesi önünde yaptığı savunmalarda, TEP programının bir bütün olarak ele alınması gerektiğini, ve bu programda, bölücülüğün dışlandığını sergilemiş, demokratik haklar sağlanması ile bölücülük arasında bir özdeşlik kurmanın yanlış olacağını vurgulamıştır. Unutulmaması gereken bir nokta vardır ki, Anayasa Mahkemesi, bir yıl kadar önce bombalı saldırıya uğramış, ve bu bombalı saldırının failleri olan faşistlerden bir kısmı yakalanmıştır. Faşist saldırının, bir yandan Anayasa Mahkemesini baskı altına almaya çalıştığı, ve cumhuriyet savcıları gibi, Anayasa Mahkemesi üyelerini de dolaylı yoldan tehdit etmekte olduğu bir dönemde, Anayasa Mahkemesinin, Anayasayı ve onun demokratik içeriğini ve dolayısıyla onun kurumlarından biri olan Anayasa Mahkemesini içtenlikle savunan bir parti hakkında oybirliğiyle aldığı kararın, nesnel olarak, faşist hareketin önündeki engellerden birini kaldırmaya yarayacağı ve bundan Anayasanın ve onun kurumlarının kazançlı çıkmayacağı anlaşılır bir şeydir.

Bir yandan cumhuriyet savcılarını, bir yandan Anayasa Mahkemesini baskı altına almaya çalışan faşist terör, daha başlangıçta, TEP genel başkanının yolunu keserek, onu kurşunlarına hedef yapıyordu. TEP'in kapatılmasından sonra ise, faşist terör, yeni bir mevzi kazanmış olmakla birlikte, doğası gereği bununla yetinmemiş, bu kez, TEP yöneticilerinden Vecdi Özgüner'in evini seçmiş, ve eşi Dr. Sevinç Özgüner ile birlikte Vecdi Özgüner'i gece kurşuna dizmiştir.

Faşizmin genel kuralıdır, açık faşizme geçene değin, bir yandan kendi örgütlerinin yargı organları önüne çıkarılmasını önleyerek, ve öte yandan, demokrat ve devrimcileri, kendi faşist yasaları gereğince, yasa-dışı silahlı örgütlerince katlettirerek, demokrasiyi, ve onun kaynağını oluşturan anayasal hakları, silahlı baskı altına alır. Bu tablo karşısında, ilerici, demokrat ve devrimci kesimin davranışı ise, son derece ilginç olmuştur. Burada, kişiler ve yayın organları üze-

rinde, herhangi bir yayın yapmayı ilke olarak benimsemediğimizi belirtelim. Ama şunu da ekleyelim ki, demokratik kitle organları ve yazarları, *Demokrat* ve onların yazarları dışında, TEP'in kapatılması gibi son derece önemli bir olayı, "sessizce" geçiştirmeyi yeğlemişlerdir. TEP genel başkanı üzerinde bir tabanca ile yakalandığı zaman duyarlık gösteren yazarların, TEP'in kapatılması karşısında, adeta sözbirliği etmişçesine, tek bir tümce ile olsun sözetmemeye özen göstermeleri, kaygı verici bir tutumdur. Evet, TEP'in kapatılması demokrasimiz açısından önemli ve kaygı verici bir olaydır, ama bu kapatma kararı karşısındaki suskunluk, demokrasi açısından adeta "dehşet"e kapılmamızı gerektiren bir davranıştır.

YENİ ÜLKE

ÜLKE'NİN SORULARINA TEP GENEL BAŞKANI MİHRİ BELLİ'NİN YANITLARI

Soru: Türkiye Emekçi Partisi (TEP) kapatıldı. Bu konuda ne diyorsunuz?

Yanıt: TEP, programının içerdiği kimi sözcükler ve özellikle "Ulusal Devrimci Kültür için" başlıklı (H) bölümünün 2 sayılı bendinde yer alan "Anadili Türkçe olmayan okul çağındaki T.C. vatandaşlarına Milli Eğitim Bakanlığı yönetiminde anadil ve kültür eğitimi sağlanması (Anayasa Madde 12)" sözlerinden ötürü kapatıldı.

Anayasa Mahkemesinin kararında geçen "kimi sözcükler" ibaresiyle kastedilen programdaki Milli Demokratik Devrim tezlerini açıklayan bazı cümlelerdir. Üzerinde özellikle durdukları, TEP programının gerekçesinde yer alan "... (Milli Demokratik Devrim) emperyalizmin özellikle Kürt halkı ile ilgili olarak oynamaya çalıştığı "böl ve yönet" oyununu bozacak, nerede belirirse belirsin, gerçek yurtseverliğin karşısı olan şoven eğilimleri etkisiz kılacak, bütün çağdışı uygulamaları (zorla asimilasyon vb.) tasfiye edecek, Türkiye halkının gönüllü birliğini gerçekleştirecektir." cümlesidir.

Kısaca bugün Türkiye'de anadili Türkçe olmayanlar için Milli Eğitim Bakanlığı yönetiminde, yani devlet okullarımızda anadil ve kültür eğitimi istemek suçtur. Bir Siyasal Partinin kapatılması için bu kadarı yeterlidir. Böyle bir uygulamanın yer alabildiği bir ülkede "çoğulcu demokrasi" üzerine atılan nutuklar boş laftır. Burada yalnızca şu ya da bu biçimde bir açık faşizmi tezgahlama gayreti içinde olan iktidar çevrelerini, ya da AP iktidarını destekleyenleri kastetmiyorum. Parlamenter muhalefeti de kastediyorum. Burjuva demokrasisi açısından bile skandal sayılması gereken böyle bir karar karşısında CHP çevrelerinin sessizliği ibret vericidir. Bunlar sıradan burjuva demokrasi bile değildirler.

Anayasa Mahkemesi önünde savunmamız iki aşamalıdır. İlk aşamada zorla asimilasyon politikasının bir ifadesi olan Siyasal Partiler Kanununun 89. maddesinin 1961 Anayasasının demokratik özüne aykırı olduğunu ileri sürdük ve iptalini istedik. Bu, reddedildi. İkinci aşamada TEP programını savunduk ve ülkenin toprak bütünlüğünün, halkımızın ayrı ayrı kesimleri arasında gönüllü birliğin ancak demokratik bir ulusal politika ile gerçekleştirilebileceğini, hakiki bölücülerin çağdışı politikaları uygulayanlar olduğunu savunduk.

Soru: Şimdi ne olacak. Yanılmıyorsak TEP yöneticileri aleyhinde TCK 141. maddeden açılmış olan bir başka dava var?

Yanıt: TEP kurulur kurulmaz Program ve Tüzüğünü Yayınlayan Emekçi dergisi yazı işleri müdürü hakkında 142. maddeden dava açıldı. İçişleri bakanlığı harekete geçerek ilgili mercilere bir ihbar yazısı gönderdi (10 Mart 1976 tarihli yazı). Bunda parti programı ve tüzüğünde 141. maddenin ihlal edildiği ihbar ediliyordu. Bu yazı üzerine Devlet Güvenlik Mahkemesi Savcılığı TEP sorumluları hakkında dava açtı. Bu dava mahkûmiyetle sonuçlandığı takdirde partinin fiilen kapatılmasına varacaktı. Yani DGM bir siyasi partiyi kapatma davasına kalkışmıştır. Oysa, bilindiği gibi, böyle bir davaya ancak Anayasa Mahkemesi bakabilir. Bu, Anayasa hükmüdür. Biz bu durumda DGM savcısının sorularını cevaplandırmayı reddettik ve istediği parti karar defterlerini kendisine vermedik. Bunun üzerine parti başkanı olarak bana "hapsen taziyik" yöntemini uyguladılar. Cezaevine atıldık.

Dayandıkları kanun maddesi İcra-İflas Kanununun bir maddesi idi. İstenen defterler teslim edildiği takdirde tahliye edilecektim. Böylelikle altı ay cezaevinde tutuldum.

İstanbul DGM önüne çıkarıldığımızda biz, görev konusundaki itirazlarımızı yineledik. Bu mahkemede üç duruşma yapıldı. Sonunda iddianame okunamadan DGM, Anayasa Mahkemesi partiyi kapatana dek duruşmayı erteleme kararı aldı. Demokratik güçlerin direnişi sonucu yeni bir DGM yasası çıkarılmayınca, yargıçları hükümetçe atanan bu özel mahkemenin varlığı sona erdi. Dava dosyası Ağırceza Mahkemesine gönderildi. Ağırcezada aylar yıllar boyu kimlik tespiti ile vakit geçirdi. Sıkıyönetim ilan edilince dosya Sıkıyönetim Mahkemesine gönderildi. Bu mahkeme de görevsizlik kararı verdi ve dosyayı uyuşmazlık mahkemesine gönderdi. TEP dosyası şu anda oradadır.

Anayasa Mahkemesi kapatma kararı verdiğine göre, 141'den açılan davaya herhalde yakında bakılacaktır.

Evet, TEP kurulduğu günden beri Demokles kılıncı tepemizde sallandırılmıştır. Programda 141'in iptal edildiği iddiasıyla hakkında kovuşturma açılmış olan bir partinin normal siyasi faaliyette bulunamayacağını takdir edersiniz. Biz bundan beş yıl önce hakkımızda soruşturma açılır açılmaz, yeni üye kaydetmeme ve yeni parti örgütü kurma kararı aldık. Yani 141. madde yürürlükte oldukça, bir siyasi partinin faaliyetini durdurmak için mutlaka bir mahkûmiyet elde etmek şart değil. Bir savcıya dava açtırırsın ve yıllar boyu partinin normal eylemine engel olabilirsin.

Soru: Egemen güçler niçin sol partiler içinde özellikle TEP ile uğraşıyorlar?

Yanıt: Çünkü TEP, kadrosuyla ve siyasi çizgisiyle proleter devrimci hareketin altmış yıllık tarihinde sağlam ne varsa onun gerçek mirasçısı, temsilcisi ve sürdürücüsüdür. Başkaları da aynı şeyi iddia ediyorlar, ama Bilen'i de Perincek'i de yalan söylüyor. Egemen güçler bizim doğru söylediğimizi biliyorlar. Onun için baş hedeflerimiz. Onun için kurulduğumuz günden beri "Bizim tezgâhladığımız bu demokrasicilik oyununda sizin yeriniz yok" demeye getiriyorlar. Öteki siyasi örgütler sol laf etmede bizden çok daha ileridirler. Egemen güçler için önemli olan ne söyleyen de-

ğil, kim söylüyordur.

Hareketimizin tarihini tüm reddeden bazı sol gruplara gelince. Onlar da bilmelidirler ki, ayakları tarih toprağına basmadıkça, kafa sayısı bakımından ne denli elverişli durumda olurlarsa olsunlar, fraksiyon niteliğı taşımadan kurulamayacaklar ve etkinlikleri sınırlı kalacaktır.

Bir başka neden bizim fraksiyon durumuna düşmekten titizlikle kaçınmamızdır. Türkiye solu bölünmüştür. Bu bir gerçek. Bu durum, burjuvazinin solu bölme taktiğini başarıyla uyguladığını gösterir. Solda hatalar yapılmış, emperyalizmin oyununa gelinmiştir. Bu bakımdan sorumluyuz. Solun bölünmüşlüğü emperyalizmin ve işbirlikçilerinin elinde en güçlü silahtır. Gereken kavrayış bilinç ve yaratıcılığı göstererek bu silahı onların elinden almakla yükümlüyüz. Bu başarılı olduğu anda Türkiye'de güçler dengesi değişecek, ve çok daha güçlü olan hareketimiz inisiyatifi eline geçirerek belirleyici rol oynayacaktır.

TEP bu gerçeğı en iyi kavradığı için ve fraksiyon durumuna düşmemeye dikkat ederek tüm sol içindeki sağlam unsurları çağımızın devrimci düşüncesinin ilkeleri çevresinde birleştirmeye çalıştığı için boy hedefi olmuştur. Egemen güçler kendileri için en büyük tehlikenin soluñ birleşmesi olduğunu pek iyi bilmektedirler.

Bir başka neden bizim Dünyanın bugün içinde bulunduğu koşulları ve Türkiye toplumunun özgüllüğünü gözönünde tutan bağımsız ve yaratıcı tutumumuzdur. Türkiye devriminin doğal ittifaklarını hesaba katmakla birlikte bu doğal ittifaklara ters düşen tutum ve davranışlara düşmemekle birlikte, biz, hiçbir dış merkezi marksist eleştirinin üstünde tutmuyoruz. Egemen güçler, Türkiye'de devrimi gerçekleştirecek olan hareketin ayağı ülke toprağına basan ve her çeşit sekterlikten, dogmacılıktan uzak kalarak yaratıcı bir tutumla tüm ulusal demokratik güçleri devrim yolunda birleştirebilen hareket olacağını pek iyi biliyorlar. Tüm çabaları solu böyle bir merkezden yoksun tutmaya yönelik olmuştur.

Soru: Şimdi ne yapacaksınız?

Yanıt: Türkiye İMF buyruklarıyla yönetilen bir ülke durumundadır. Yurdumuz emperyalist dünya sistemi için yeni

sömürgecilik yöntemleriyle ezilen ve sömürülen bir ülkedir. Bu durum her devrimciye, her yurtsevere görevler yükler. TEP Türkiye Solunun yalnızca bir parçasıydı. Sözünü ettiğim sağlam unsurlar bizim dışımızda da var. TEP'in kapatılması kararı da sosyalizm yolunda bağımsızlık ve demokrasi mücadelesinin ne denli çetin olacağını gösterir. TEP olsun olmasın bu mücadele verilecektir. Bu mücadelenin zaferle sonuçlanması tarihsel zorunluluktur.

KÜÇÜK KÖYLÜLÜĞÜN "ÇÖZÜMSÜZLÜĞÜ"
ÜZERİNE NOTLAR

1. *Küçük Tarım İşletmeleri ve Kapitalist
Meta Ekonomisine Bağlanması*

Kapitalist ekonominin egemen duruma gelmeye başlaması, köylülüğü, giderek kapitalist meta ekonomisine bağlar, ve küçük köylü işletmesi, üretim biçimi açısından değişikliğe uğramadığı halde, üretici köylü, sanayi sermayesinin sömürü alanına çekilir. Küçük köylü işletmelerini, üretim ilişkisi açısından, bugün, bizde, üç ana kategoriye ayırmak olanaklıdır. Biri, bağımsız küçük köylü işletmeleridir. Köylü, aynı zamanda işlediği toprağın ve üretim araçlarının sahibidir, ve dolayısıyla ürettiği ürünü kendisi maledir. İkincisi, ortakçılık (ya da kiracılık) usulüyle üretimde bulunan küçük köylü işletmeleridir. Bunlar, şu ya da bu nedenle, artık tarımla uğraşmayan ailelerin, kendilerine miras yoluyla intikal etmiş, bir çiftçi ailesinin işleyebileceği büyüklükte olan topraklarını, ortakçılık usulüyle ettirdiği küçük işletmeler olabileceği gibi, büyük toprak mülklerin (örneğin bir ya da birkaç köyün), tarla biçiminde parsellenerek, küçük işletmeler büyüklüğünde, köylü ailelere, ortakçılık usulüyle ettirilen topraklar da olabilir. Üçüncüsü, henüz aşiret bağ-

larının tam olarak çözülmediği, aşiret birimlerinde gördüğümüz küçük köylü işletmeleridir. Burada, aşiret üyesi köylü ailesi, nasıl aşiret varlığına kan bağı ile bağlıysa, işlediği toprağın bağımsız sahibi olarak görünse de, toprağı aşiret birliğinin ortaklaşa (komünal) mülkü durumundadır. O, aşiretin tüm toprağının, aşiret üyesi olduğu için sahibi durumundadır; aşiretin toprağının belirli bir parçasını ise, aşiret üyesi olduğu için tasarrufunda bulundurma hakkına sahiptir. Bu tasarruf hakkını, aşiret içersinden bir başka üyeye, mülkü gibi devredebilir, satabilir; ama bu hakkını, aşiret dışından birine aşiretin izni olmadan devredemediği gibi, aşiretin diğer üyeleri de, kendisinin (ya da temsilcisi olarak aşiret yönetiminin) rızası olmadan, tasarrufunda bulundukları toprağı devredemezler, satamazlar. Aşiret üyesi aşiret birliğine ve aşiret reisine kan bağı ile bağlıdır, ve bu, somut ifadesini, aşiret reisine ödediği ürün-rant ve emek-rantta (angarya) gösterir.

Demek ki, bugün, ülkemizde, küçük işletmeler, genel olarak üç kategoriye ayrılmaktadır; ve bunlar, biri bağımsız küçük köylü işletmeleri; ikincisi ortakçılık ve (ortakçılığın bir uzantısı anlamında, kapitalist kiracı çiftçiden ayrı olarak) kiracılık biçiminde işletilen yarı-feodal küçük köylü işletmeleri; üçüncüsü, aşiret bünyesinde ya da feodal vergi ve angaryalar bakımından toprak sahibi ile ortakçı köylü arasında feodal bağımlılıkların devam ettiği, feodal ilişkilere dayalı küçük köylü işletmeleridir.

İster işlediği toprağın sahibi olması anlamında bağımsız küçük üretici köylü olsun; ister bir başkasının toprağını ortakçılık, kiracılık yöntemleriyle işleyen küçük üretici köylü olsun; ister aşiret bağlarıyla aşiret birliğine ve aşiret reisine bağlı küçük üretici köylü olsun, bunlar, kapitalist ekonominin ağır basmaya başlaması ile birlikte, giderek, kapitalist meta ekonomisine bağlanmaya başlarlar. Bir yandan, küçük üretici, giderek üretim araçlarını ve geçim nesnelərini meta olarak pazardan sağlarken, buna bağlı olarak, öte yandan kapitalist pazar için meta üreticisi durumuna gelir. Kapitalist ekonomiye bu bağlanma, küçük işletmenin yukarıda belirtilen özelliklerine, kapitalist pazara yakınlığına ve buna benzer etkenlere bağlı olarak, farklı süreçler izlediği gibi,

köylü ailesinin, bir bölümünü doğrudan tüketme durumunda bulunduğu tahıl gibi ürünlerin yetiştirildiği alanlarda daha yavaş ve kendisinin doğrudan tüketmesinin ya da işleminin pek olanaklı olmadığı sınıfların yetiştirildiği alanlarda daha hızlı olur. Hatta, tahıl yetiştirilen alanlarda, kapitalist pazar için meta üretimi, mutlak noktasına, ancak küçük üreticinin ortadan kalkmasıyla birlikte ulaşabilir. Çünkü küçük üretici çiftçi, küçük üretici olarak kaldığı sürece, ekmeçlik ununu ve buğdaydan ürettiği diğer gerekli geçim nesnelere, kendi buğdayından sağlamaya devam edecektir. Ama diyelim, şeker pancarı, tütün, pamuk ve benzeri sınıflar için aynı şeyi söylemek olanaklı yoktur; ve hele, işlenmesi, mutlak olarak büyük-ölçekli işletmeyi ya da fabrikayı gerektiren tarımsal ürünler için, bu daha da kaçınılmazdır.

Dolayısıyla küçük üretici, üretim araçlarını ve gerekli geçim nesnelere pazardan meta olarak sağladığı ölçüde, kendi ürettiği ürünün bir kısmını ya da önemli bir kısmını pazar için, yani meta olarak üretir. Böylece, ürettiği ürünler, doğal ekonomide olduğu gibi kendi büyüklükleriyle ölçülmezler; bunların büyüklüklerini, piyasa-fiyatı belirler;*

* Burada bazı terimleri, okura anımsatmakta yarar var. Başlangıçta, üreticiler, ürünlerini, kendi değerleri üzerinden satıyorlardı. Dolayısıyla onların piyasa-fiyatı, aşağı-yukarı, değerleriyle çakışmaktaydı. Çünkü, köylü, bir ölçek tahılını üretmek için ne kadar emek-zamanı harcadığını pratik olarak hesaplayabiliyor, ve buna karşılık, kendisi henüz tarımdan ya da tarımsal çevreden kopmamış bulunan demirci de, bir ölçek tahılın üretimi için ne kadar emek-zamanı harcadığını hesaplayabiliyordu. Demircinin çift demirinin üretimi bakımından da durum aynıydı. Bunlar, birbirleriyle ürünlerini değişirken, ya da birbirlerine ürünlerini satarken, ürünlerin içerdiği ortalama emek-zamanı üzerinden fiyatları belirleyebiliyorlar, yani ürünlerini, aşağı-yukarı, değeri üzerinden satıyorlardı. Ticaretin kapalı çevreden daha uzak alanlara uzanması ve özellikle dünya ticaretinin gelişmesiyle, üretilen ürünlerin içerdiği değer ile fiyatları arasında farklar oluşmaya başladı. Tacir, ya kendi değeri üzerinden aldığı ürünü, pahalı satıyor, ya da ürünü kendi değerinin altında bir fiyatla kapatabiliyordu. (Engels'in *Kapital* 3'e, "Ek" yazısına bakınız.) Böylece, bir ürünün içerdiği değer ile fiyatı arasında fark oluştu.

Ürünün değeri, bilinir ki, içerdiği emek-zamanı ile ölçülür. Bir ürün, biri geçmiş-emek ve öteki canlı-emek olmak üzere, iki farklı emek içerir. Geçmiş emek, ürüne kendi büyüklüğünde aktarılır, canlı emek ise kendi tükettiğinden daha büyük bir değer yaratarak ürüne aktarılır. Dolayısıyla, canlı-emek, biri gerekli-emek, diğeri artı-emek olmak üzere iki kısma ayrılabilen bir değeri ürüne aktardığı için, yeni üretilen ürün, bu ürün için daha önce harcanmış olan emekten (geçmiş emek ve gerekli-emek toplamından) bir fazla (artı-emek) içerir. Öyleyse, bir ürünün değeri, hammadde ve üretim araçlarından ürüne aktarılan geçmiş-emeği + canlı-emeği içerir. Canlı-emek, gerekli-emek + artı-

bir yandan, satın aldığı malların piyasa-fiyatları, ve öte yandan, kendisinin sattığı malların piyasa-fiyatları tarafından belirlenir.

2. Küçük Üreticinin Artı-Emeğinin Ürününe Toplum Bedava Bırakılması

Sanayi sermayesinin tarıma yatırılmasının koşullarını bir önceki yazımızda (*Ülke*, n° 7) ayrıntılı olarak belirtmeye çalışmıştık. Kapitalist, sermayesini, tarıma, ancak, sermayenin ortalama kârını ve toprağın rantını gerçekleştirebileceği koşullar ortaya çıktığı zaman yatırır. Sanayiye yatırılan sermayenin organik bileşimi, tarıma yatırılan sermayenin organik bileşiminden daha yüksektir. Bir başka deyişle, sınıflar üretimde, yatırılan toplam sermayenin üretim araçlarına ayrılan kısmı, tarımsal üretimdekinden fazla; değişen sermayeye (işçi ücretlerine) yatırılan kısmı tarımsal üretimdekinden daha azdır. Dolayısıyla, yatırılan toplam sermayenin belirli büyüklüğü açısından, kapitalist tarım işletmesinde, yaratılan artı-değer, sınıflar işletmeye göre daha fazladır. Tarımsal işletmede sağlanan artı-değerin, sınıflar işletmeye göre fazla olan kısmı, toprağın rantını oluşturur. (Ayrıntılı bilgi için *Ülke*, n°7'ye bakılabilir.) Ve dolayısıyla ka-

emeği içerdiğine göre, bir ürünün değeri, geçmiş-emek + gerekli-emek + artı-emek toplamından oluşur.

Kapitalist ekonomide, ürünün maliyet-fiyatının, geçmiş emek ve gerekli-emekten oluşacağı anlaşılır. Geçmiş-emek, ürüne üretim araçlarından ve hammadde ve aktarılan kısımdır. Gerekli-emeğin karşılığı ücret olarak ödenmiştir. Ürünün maliyet-fiyatı, içerdiği geçmiş-emek ve gerekli-emekten oluştuğu halde, aynı ürün, değer olarak, bir de artı-emek (artı-değer) içerir. Yani ürünün değeri, maliyet-fiyatından, (içerdiği artı-değer kadar) daha büyüktür. Eğer, ürünler, kapitalist ekonomide kendi değerleri üzerinden satılacak olsaydı, piyasa-fiyatı, ürünün değeri ile çakıştırdı. Oysa, kapitalizmde rekabet yasası, çeşitli üretim dallarına yatırılan sermayelerin kâr oranlarını eşitler. (Bu konuda herhangi bir ekonomi politik kitabına, ya da benim, *Ülke*, n° 7'deki yazımda s. 60-62'ye bakılabilir.) Dolayısıyla, kapitalist ekonomide, bir ürünün, *üretim-fiyatı*, maliyet-fiyatı ve ortalama (genel) kâr oranı tarafından belirlenir. Kâr oranının artı-değerin toplam sermayeye oranı olduğu, ve ortalama kâr oranının, toplam artı-değerin, toplam toplumsal sermayeye oranı olduğu gözönünde tutulursa, *üretim-fiyatı*, kapitalist sınıfa, toplam toplumsal anlamda, maliyet-fiyatı ile artı-değeri gerçekleştirmesi olanaklı sağlayan bir fiyattır. Kapitalist sınıf, metaın gerçekleştirmesiyle, yani sonal satışıyla, toplam toplumsal üretim için harcadığı maliyet-fiyatını (değişmeyen sermaye yani üretim araçları + değişen sermaye yani işçi ücretlerini) geri alır ve toplam artı-değerin *tümünü*, kendisine maledir. *Üretim-fiyatı*, ortalama kâr oranına bağlı olarak, şu ya da bu üründe, içerdiği değer altında ya da üstünde olmakla birlikte, metalar bir bütün olarak ele alındığında, ürünlerin içerdiği değeri üzerinden satıldığı anlaşılır.

pitalist tarım işletmesinde, brüt üründen işçi ücretini alırken, net üründen kapitalist sermayenin kârını, toprak sahibi toprağının rantını alır. Ama, kapitalist, sermayesinin ortalama kârını gerçekleştiremediği zaman, tarıma sermaye yatırmaktan vazgeçecektir; ve toprak sahibi toprağının rantını alamadığı zaman, toprağını, kapitalist kiracıya, kiraya vermeyecektir. Toprak sahibi, koşullar elverdiğinde, bir kapitalist olarak, kendi toprağını işletiyorsa, toprak rantından vazgeçmesi olasılığı vardır; ama, genel olarak, artı-değerin bir kısmının oluşturduğu sermayenin kârı, ve bir diğer kısmının oluşturduğu toprak rantı, gerçekleştirilmek gerekir.

Marx, kapitalist ekonominin egemenliği halinde, kendisi bir kapitalist işletme olmayan küçük üreticinin işletmesinin brüt üründen sağlayacağı gelirin, benzeşim yoluyla, kapitalist ekonominin kategorileriyle ifade edilebileceğini belirtir. Böylece, kapitalist ekonominin egemenliği altında, küçük üreticinin gelirini, açıklamak amacıyla, kapitalist tarım işletmesindeki gelir kategorilerine ayırma olanağı buluruz. Dolayısıyla, küçük tarım işletmelerinde, doğrudan üretici köylü, brüt üründen, emekçi olarak ücretini, (üretim araçları sahibi olduğu için) sermayesinin kârını, ve (toprağının sahibi olduğu için) toprağının rantını alır. Bir başka deyişle, o, kendine ücretini ödemiş, toprağının rantını kendinden almış, ve sermayesinin kârına sahip olmuştur.

Doğaldır ki, küçük üretici köylünün, ücretini, kârını ve rantını gerçekleştirmesi, onun meta ekonomisine bağlanmasında, ürününü, kapitalist pazar için, meta olarak üretmesinde ifadesini bulur. Eğer, ürünlerin piyasa-fiyatı, kendi değerine eşit değil de, bu değer altındadır ise; yani ürünü, değerinin altında bir fiyatla satılıyorsa, o zaman, küçük üretici köylü, bu gelir kategorilerinden birini gerçekleştiremez. Şöyle: ürünü, değerinin üzerinden satıldığı zaman, o, ücretini, kârını ve rantını gerçekleştiriyordu. Değerinin altında satıldığı zaman, ücretini ve kârını gerçekleştirmiş, rantı gerçekleştirememiş olur. Ama, toprak, onun emeğinin tek istihdam aracı ve tarım, ailesinin geçim konusu olduğu için, o, ailesinin geçimini sağladığı sürece, toprağını ekmeye devam edecek, dolayısıyla, ürününün içerdiği ve rant kategorisi içerisinde kendisine dönecek olan kendi yarattığı değeri,

topluma bedava bırakacaktır. Eğer piyasa-fiyatı ürününün değerinden daha düşük olursa, o zaman, sermayesinin kârı kategorisi içerisinde ele aldığımız kendi yarattığı değeri de gerçekleştiremeyecek, bu değer kitlesini de, topluma bedava bırakacaktır. Bazı durumlarda ise, ücretini bile asgari düzeyde gerçekleştirecek, fiziksel varlığını asgari düzeyde sürdürmek zorunda kalacaktır.

Bir başka deyişle, küçük üretici köylü, kapitalist tarımdan farklı olarak, toprağının rantını ve sermayesinin kârını gerçekleştiremediği zaman bile üretime devam etmek ve hatta ücretini asgari düzeyde gerçekleştirdiği zaman bile toprağını işlemek durumundadır.

Ama ne var ki, küçük üretici köylünün ürünü, her ne kadar, benzeşim yoluyla, ücrete, kâra, ranta ayrıştırılmış olsa da, ücretin de, kârın da, rantın da, üründe içerilen değeri, doğrudan üreticinin emeğiyle yaratılmıştır. Yani, gerekli emeği ücretini, ve artı-emeğinin bir bölümü kârını, bir bölümü rantını içerir. Sermayesinin sahibi olduğu için kendi artı-emeğinin bir bölümünü oluşturan kârı, bir kapitalist gibi, kendisinin maledinmesi gerekirken, bunu, topluma bedava bırakmak durumunda kalır; ve aynı şekilde, toprağının sahibi olduğu için, kendi artı-emeğinin bir bölümünü oluşturan rantı, büyük toprak sahibi gibi, kendisinin maledinmesi gerekirken, bunu da topluma bedava bırakmış olur.

Kapitalist tarım işletmecisi, işçinin yarattığı artı-değerden kârını, ve büyük toprak sahibi, gene işçinin yarattığı artı-değerden rantını almaktan vazgeçmediği halde, küçük üretici köylü, kendi artı-emeğinin ürününü, topluma bedava bırakmak zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır. Doğaldır ki, tarımsal ürünlerin piyasa-fiyatı, arz ve talep yasalarıyla belirlenir. Küçük tarım işletmelerinin ağır bastığı, nüfusun büyük bir kısmının tarımsal nüfustan oluştuğu bir ülkede, toprağın doğal verimliliği, tarımsal ürünlerin arzında büyük bir rol oynar. Bu nedenle de, iyi ürün yıllarında, arz, talepten fazla olur, ve piyasa-fiyatı, en iyi topraklarda üretilen ürünün değeri üzerinden belirlenir. Dolayısıyla, orta verimli topraklarda üretilen ürün, değerinin altında satılacak, diyelim rantı gerçekleştirmeyecek; en az verimli topraklarda üretilen ürün, değerinin daha altında bir fiyatla

satılacak, ve burada rant ve kâr gerçekleştirilemeyecektir.

Ama, kapitalist tarım işletmeleri açısından durum farklıdır. Çünkü, kapitalist tarım işletmelerinde sermayenin bileşimi, küçük tarım işletmelerine oranla daha yüksek, dolayısıyla, emek üretkenliği daha fazladır. Bundan ayrı olarak, toprağın doğal verimliliğinin ve iklim koşullarının olumsuz etkisi, kapitalist tarım işletmelerinde (gene değişmeyen sermayenin büyüklüğünün bir ifadesi olarak), gübre, sulama, makineli tarım gibi olanaklarla, asgarî düzeye indirilmiş olacaktır. Dolayısıyla, belli büyüklükteki bir alandan elde edilen ürün kitlesi, daha az emek harcanan kapitalist işletmede, daha çok emek harcanan küçük işletmedekinden büyük olacak; bir başka deyişle, kapitalist işletmede üretilen belli bir ürün kitlesinin içerdiği değer, küçük işletmede üretilen aynı miktardaki ürün kitlesinin içerdiği değerden daha az olacaktır.

Piyasa-fiyatı, kapitalist işletmelerde ve küçük işletmelerde üretilen ürünlerin değeri ortalaması üzerinden gerçekleştiği zaman, kapitalist işletmede üretilen ürün, kendi değerinin üstünde, ve küçük işletmede üretilen ürün kendi değerinin altında satılmış olacaktır. Piyasa-fiyatı, kapitalist işletmelerde üretilen ürünün değeri üzerinden gerçekleştiği zaman ise, küçük işletmelerde üretilen ürün, kendi değerinin daha altında satılacak; yani, tarımcı kapitalist, maliyet-fiyatını (işçi ücretleri dahildir) çıkardıktan sonra, kârı ve rantı gerçekleştirdiği halde, küçük üretici köylü, rantı ve kârı gerçekleştiremeyecek; ürünü rant ve kâr olarak ifade ettiğimiz değeri içerdiği halde, bu değerleri, topluma bedava bırakmış olacaktır. Üçüncüsü: piyasa-fiyatı, küçük üreticinin ürününün değeri üzerinden gerçekleştiği zaman ise, kapitalist işletmede üretilen ürün, değerinin üstünde bir fiyatla satılmış olacak, dolayısıyla, toplum, karşılığını almaksızın, bedavadan, bu ürün için, tarımcı kapitaliste, ürününün değeri üstünde bir fazla ödeyecektir. Bu fazlanın, rant olarak ertesi yıl toprak sahibine aktarılacağı bilinir. Ne var ki, tarımcı kapitalist, toprağı, bir yıllığına değil de, daha uzun süren yıllar için kiralamışsa, bu ranta, toprak sahibi gibi kendisinin elkoyacağı anlaşılır.

İki şey kaçınılmazdır: küçük üretici köylü, ürününü de-

ğeri üzerinden sattığı zaman, tarımcı kapitalist ve büyük toprak sahibi, toplumdaki, değerinin üstünde bir fazla sızdırır, ya da toplum, bedavadan, tarımcı kapitaliste ve büyük toprak sahibine bir fazla ödemek durumunda kalır. Ya da, tarımcı kapitalist, ürününü değeri üzerinden satmıştır, o zaman küçük üretici köylü, artı-emeğinin değerini, topluma bedava bırakmak durumundadır. Küçük üreticinin topluma bedava bıraktığı, artı-emeğidir ve artı-emeğin, kapitalist ekonominin egemenliği altında, toplumun çalışan kesimi aracılığıyla, sermaye tarafından nasıl emildiğini aşağıda özet olarak açıklayacağız.

3. Kapitalist Ekonominin Egemenliği Altında, Küçük Üreticinin Gereklî-Emek Zamanının Uzaması

Gördük ki, küçük üreticinin, bir çalışma günü, ya da tarım sözkonusu olduğuna göre bir yıllık emek-zamanı, benzeşim yoluyla, üçe ayrılabilir: kendi ücretini ürettiği gereklî-emek zamanı, sermayesinin kârını ürettiği artı-emek zamanı, toprağının rantını ürettiği ek artı-emek zamanı.

Diyoruz ki, küçük üretici, yıllık olarak, emek-zamanının bir kısmında kendi ücretinin değerini üretir. Doğal ekonomide, bu, üretilen ürünün kendi büyüklüğüne bağlıdır. Şöyle: üretici köylü, ailesinin geçimi için gerekli ürünlerin büyük bölümünü kendi işletmesinde üretir; ancak tuz, saban demiri, pencere camı vb. gibi bazı gerekli nesnelere, köylü ailesi, meta olarak pazardan sağlar. Ve bunun için de, ürününün küçük bir kısmını meta olarak pazara sunar. Köylü ailesinin, yalnızca, tarımsal ürünler üretmediği, hayvansal ürünler ve bu arada ev elzanaatına dayanan mamul ürünler ürettiği gözden uzak tutulmamalıdır. Doğal ekonomiye bağlı köylü ailesi, esas olarak, ürettiği ürünleri doğrudan kendisi tükettiği için, ürünlerin kendi büyüklükleri, köylü ailesinin gereklî-ürünü ve artı-ürünü belirlememize olanak sağlar. Konumuzu yalınlaştırmak için köylü ailesinin ürettiği ve tükettiği çeşitli ürünleri, buğday olarak ifade edelim: diyelim, köylü ailesinin yıllık tüketimi, 50 teneke buğday ise, 50 teneke buğday ürettiği zaman, tüm emek-zamanı, gereklî-emek zamanıyla çakışmış olur. Tüm emek-zamanı, kapitalist ekonominin terimleriyle söylersek, onun yalnızca üç-

retini oluşturur. Yıllık tüketimi gene 50 teneke buğday olduğu halde, 75 teneke buğday üretiyorsa, 50 teneke buğday gerekli-ürünü, 25 teneke buğday da artı-ürünü ifade edecek, emek-zamanı bakımından, bu, gerekli-emek ve artı-emek biçiminde ifade edilmek istendiğinde, emek-zamanının üçte ikisi gerekli-emek, üçte-biri artı-emek zamanı olarak ele alınabilecektir. Ya da, bunun tersi bir durumda, yani ailenin yıllık tüketimi için 50 teneke buğday gerekli olduğu halde, 40 teneke buğday üretiyorsa, o zaman kapitalist ekonominin terimleriyle, ücretini de tam olarak gerçekleştirememiş olacaktır.

Görülüyor ki, doğal ekonomide, ürünün kendi büyüklüğü, gerekli-emek ve artı-emek zamanını belirlememize olanak sağlar. Ama, kapitalist meta üretimine bağlanmış bulunan küçük üreticinin gerekli-emek zamanı ve artı-emek zamanı, ürününün kendi büyüklüğüyle değil, artık meta olan ürününün fiyatı ve meta olarak tükettiği üretim araçlarının ve geçim nesnelere fiyatı ile belirlenir. Diyelim, ürettiği buğdayın tümünü satacak ve üretim araçlarını ve geçim nesnelere satın alacaktır. O zaman, ilkin ürettiği buğdayın niceliği değil, onun fiyatı, ve ikincisi, bu buğdayı üretmek için gerekli üretim araçlarının ve geçim nesnelere fiyatı, onun gerekli-emek zamanının sınırlarının belirlenmesinde belirleyici rol oynayacaktır. Diyelim, 75 teneke buğday üretiyor, ve bunu yeniden üretmek için gerekli olan üretim araçlarını ve geçim nesnelere yerine koymak üzere satın almak gerektiğinde, bunların fiyatını, 75 teneke buğdayını satarak ödeyebiliyorsa, o zaman, gerekli-emek zamanının sınırı, doğal ekonomide olduğu gibi, 50 teneke buğdayı üretmek için harcanan emek-zamanı ile değil, 75 teneke buğdayı üretmek için harcanan emek-zamanı ile belirlenecektir. Üretilen ürün kitlesinin aynı kaldığını varsaydığımızda, satın aldığı metaların fiyatı yükseldikçe ve sattığı ürünün fiyatı düştükçe, onun gerekli-emek zamanının sınırları uzayacak ve artı-emek zamanının sınırları daralacaktır.

Bir başka deyişle, doğal ekonomiye göre, küçük üreticinin artı-emeğine tekabül eden artı-ürün, kapitalist meta ekonomisinin egemenliği altında, gerekli-emeğe tekabül eden gerekli-ürün kategorisine bürünecek, ama aslında küçük üre-

ticinin artı-ürünü ifade eden artı-emeği, meta değişimi yoluyla, emilmiş olacaktır.

Görülür ki, kapitalist ekonominin egemenliği döneminde, bağımsız küçük üreticinin gerekli-emeğinin ve artı-emeğinin sınırları, piyasa-fiyatı tarafından belirlenir. Piyasa-fiyatının, üretim-fiyatı ile çakıştığını varsayalım. Üretim-fiyatı, maliyet-fiyatı ile sermayenin genel ortalama kârının toplamından ve maliyet-fiyatı da, üretim araçlarından ürüne aktarılan değer ile işçi ücretlerinin toplamından oluştuğuna göre, sınırlı ürünlerin üretim-fiyatlarının belirlenmesinde, sermayenin genel ortalama kârının belirleyici rol oynadığı açıktır. Tarımsal ürünlerin üretim-fiyatlarının belirlenmesinde, (toprak-mülkiyeti tekeli, sanayiye yatırılan sermaye ile tarıma yatırılan sermayelerin kâr oranının eşitlenmesini ilk bakışta engellediği için), sermayenin ortalama kârından ayrı olarak, toprak-rantına tekabül eden bir ek kâr da rol oynar. (Ayrıntılı bilgi için *Ülke*, n° 7'deki yazımın 69-71. sayfalarına bakılabilir.) Ama, her ikisinin temelinde de, sermayenin belirleyici yönü ortaya çıkar. Yani, bağımsız küçük üreticinin, satın aldığı üretim araçlarının ve geçim nesnelere fiyatı, sanayi sermayesi tarafından; sattığı ürünlerin fiyatı, sanayi sermayesi ve kapitalist toprak rantı tarafından belirlenir. Bu ise, küçük üreticinin yazgısını, büyük sermaye ve büyük toprak sahiplerinin belirlediğini açıklamaya yeter.

Bağımsız küçük üreticinin gerekli emek-zamanının sınırı, sermayenin ortalama kârı ve büyük toprak sahibinin rantı tarafından belirlendiği için, buna bağlı olarak, onun artı-emek zamanının sınırı da, bir bakıma, sermaye ve büyük toprak sahipleri tarafından belirlenmiş olur. Gerekli emek-zamanı uzadığı kadar, artı-emek zamanı daralır. Ve öyle bir noktaya gelebilir ki, tüm emek-zamanı, gerekli-emek zamanı ile çakışır. Bu, küçük üreticinin, sermayesinin kârından ve toprağının rantından vazgeçmesi, ve ama ürününde içerilen bu değerleri, topluma karşılıksız vermesi demektir. O, bir miktar sermaye ve bir miktar toprağa sahip olmakla birlikte, yalnızca ücretini almış olur, ve artı-emeğinin ürününü topluma karşılıksız olarak bırakır. Toplumun, küçük üreticiden karşılıksız olarak aldığı bu değerlerin egemen sınıflara isabet eden kısmı, bunlar tarafından karşılığı ödenmeden tü-

ketilir. Çalışan yığınlar, gerekli geçim nesnelere bir bölümünü, değerlerinin daha altında satın almış olacakları için, kendilerine bedavaya malolunuyor görünen bu kısım, sermaye açısından, çalışan yığınların gerekli-emek zamanlarının kısaltmasının bir aracı olur. Örnek: diyelim, sanayi işçileri, tahılı, içerdiği değer altında bir fiyatla satın aldıklarında, onların tükettikleri değeri üretebilmeleri için gerekli-emek zamanları kısalmış olur ve buna bağlı olarak artı-emek zamanı uzar, ve bu, daha büyük bir artı-değer olarak sermaye tarafından emilir. Örnek: diyelim, tekstil dalında üretim yapan kapitalistler, küçük üreticinin pamuğunu, içerdiği değer altında bir fiyatla (ki, sermaye, kâr oranını artırmak için hammadde fiyatlarını düşük tutmak ister*) satın aldıklarında, sermayenin kâr oranı yükselecek, ve bu fark, bu farkı yaratan küçük üreticinin değil, kapitalistin cebine girecektir.

4. Ortakçı Küçük Köylülüğün Feodal Sömürü ve Sermayenin Sömürüsü Gibi İkili Sömürü Alanında Kılması

Biz, yukardan beri, ilkin, küçük üreticinin kendi toprağına ve üretim araçlarına sahip olduğunu ve ikincisi, gerek

* Sermayenin organik bileşimi yükseldikçe, kâr oranı azalır. Sermayenin organik bileşimi, değişmeyen sermaye (üretim araçları) ve değişen sermaye (işçi ücretleri) arasındaki oranda ifadesini bulur. Diyelim, 100 olan toplam sermayenin organik bileşimi, 60 (üretim araçları) + 40 (işçi ücretleri) biçiminde bölünmüş olsun. Artı-değer oranı, yüzde-yüz olursa, üretilen ürünün değeri, $60 + 40 + 40$ (artı-değer) = 140'tır. Kâr oranı, artı-değerin, toplam sermayeye oranıdır. Yani artı-değer 40, toplam sermaye 100 olduğu için, kâr oranı $40:100$ yani %40'tır. Sermayenin bileşimi yükseldiği, yani değişmeyen sermaye, değişen sermayeye göre arttığı zaman, diyelim değişmeyen sermaye 80 + değişen sermaye 20 olduğunda, artı-değer oranı %100 olduğunda, artı-değer 20 ve ürünün değeri, $80 + 20 + 20$, yani 120'dir. Kâr oranı ise artı-değerin (20), toplam sermayeye (100) oranı olduğu için, %20'dir. Sermayenin bileşimi yükseldikçe artı-değer oranı aynı kaldığı halde, kâr oranı düşer. Kapitalist, üretim araçları içersinde yer alan hammadde fiyatlarını düşük tutarak, kâr oranını artırır. Diyelim, üretim araçlarına yatırılan değişmeyen sermaye 80, bunun hammaddeye isabet eden kısmı 60 olsun. (Diyelim, üretim aracı makineler, kendilerinin içerdiği değer in yirmide-birini bir yıllık ürüne aktardığı halde, hammaddeler bir yılda birçok kez, doğrudan üretime gireceği için, hammaddeye yatırılan kısım daha büyüktür.) Şimdi, hammadde fiyatlarında, %12'lik bir düşüş olsun. O zaman, üretim araçlarına yatırılan 20, ve hammaddeye yatırılan 60 yerine 50 olacak, değişmeyen sermaye $20 + 50 = 70$ olacaktır. Sermayenin bileşimi ise, $70 + 20$ biçiminde olacaktır. Artı-değer oranı %100 olduğu ve artı-değer 20 olduğu için, kâr oranı, $20:90 = \%22$ olacaktır. Hammadde fiyatları düşmeden önce, kâr oranı %20'yd; şimdi ise, hammadde fiyatı %12 düşmüş, ve kâr oranı, %22'ye yükselmiştir.

üretim araçlarını ve gerek toprağını borçlanmaksızın tasarrufunda bulundurduğunu varsaydık. Şimdi, soruna, bu iki açıdan bakmanın gereği var.

Birincisi, küçük üretici, kendi toprağının sahibi olmadığı zaman, toprağın rantını, ve eğer üretim araçlarını da toprak sahibinden alıyorsa, kapitalizmin terimleriyle söylersek, sermayenin kârını, ürün ya da nakit olarak, toprak sahibine ödemek durumundadır.

Küçük üretici ile toprak sahibi arasındaki ilişki, bugün ülkemizde, ortakçılık ya da icar biçiminde kendini gösterir. Özellikle ortakçılıkta, doğrudan üretici köylü, ürünün belirli bir kısmını (bu, ürünün belirli bir oranıdır), toprak sahibine, toprağın rantı olarak öder. Burada rant, doğrudan ürününün kendi büyüklüğüne bağlıdır ve başlangıçta, artı-ürünün kendisi olarak belirlenmiştir; özünde, feodal rantı yansıtır. Diyelim, doğrudan üreticinin gerekli geçim giderleri, 50 teneke tahıl tarafından karşılanıyorsa ve 75 teneke tahıl üretilmişse, bunun, üçte-birini, yani 25 tenekesini, toprak sahibine, rant olarak ve ürün biçiminde vereceği için, kendisine 50 teneke kalacak ve artı-emeğinin ürünü olarak artı-ürün, rant olarak toprak sahibine ödenecektir. Ama, eğer, aynı zamanda kapitalist meta ekonomisinin egemenliği altında bulunuyorsa, şimdi, bu 50 teneke tahılını meta olarak pazara sunmak ve üretim araçları ile geçim nesnelere kapitalist pazardan satın almak durumundadır. Yukarıda ayrıntılı olarak açıkladığımız gibi, bu kez, kendi metanın ve satın aldığı metaların fiyatı, burada, rol oynayacak, ve 50 teneke tahıl, doğal ekonomide gerekli geçim gerkesinmesini karşıladığı, yani diyelim ücretini tam olarak aldığı halde, bu kez, gerekli geçim gereksinmelerini tam olarak karşılayamayacak ve dolayısıyla, ücretini eksik olarak gerçekleştirecek ve yarattığı değer in bir kısmını topluma bedava bırakacaktır. (Topluma bedava olarak bırakılan bu kısmın, sermaye tarafından nasıl emildiğini, yukarıda açıklamıştık.)

Feodal ve yarı-feodal ilişkilerin devam ettiği, ve bunun yanı sıra, kapitalist ekonominin egemenliği altında bulunduğu bir konumda, doğrudan üretici köylü, bu kez, hem toprak sahibi sıfatıyla karşısına çıkan feodalın, hem meta ekonomisine bağlanması dolayısıyla sanayi sermayesinin sömü-

rüsü alanına çekilmiş olacaktır. Burada doğrudan üretici köylü, bu ikili sömürü ile karşı karşıyadır. (Biz, yabancı sermayenin sömürüsünün, bu sömürüye eklendiğini, *Ülke*, n° 7'deki yazımızda, özellikle 116-139. sayfalarında ayrıntılı olarak açıklamıştık.)

Ortakçılığın ağır bastığı bir sistem içerisinde, doğrudan üretici köylünün, icar koşullarının, ortakçılıkla elde edilecek feodal rantın niceliği tarafından belirleneceği açıktır. Ne var ki, burada, kötü ürün yıllarında üretici aleyhine ortaya çıkan duruma değinmek gerekir. İcarcılık ya da kiracılık, —kapitalist tarımcı olan kiracıdan farklı olarak— feodal toprak rantının, yani artı-ürünün, para olarak belirlenmesinden başka bir şey değildir. Bu kez, doğrudan üretici, toprağın rantını para olarak ödemek için, ürünün belirli bir bölümünü meta olarak üretecek ya da kendisi için gerekli ürünün bir kısmını satmak zorunda kalacaktır. Eğer, koşullar, ortalama düzeyde ise, yani o yıl ortalama bir verimlilik sözkonusu ise, ürün kitlesi açısından, anlaşmaya göre bir kaybı olmayacağı açıktır. Ama, ürünün piyasa-fiyatı, burada aleyhine bir rol oynayabilir, ve ödeme yükümlülüğü olan para kitlesini elde edebilmek için, artı-ürün kitlesinin üstünde bir ürün kitlesini satmak, yani kendi ücretine tekabül eden gerekli-ürün kitlesinden de bir bölümünü, rant olarak ödemek zorunda kalacaktır. Bu miktarın, kötü ürün yıllarında daha da artacağı anlaşılır bir şeydir.

5. Küçük Üreticinin, Ticaret ve Tefeci Sermayesinin Kapitalist-Öncesi Sömürü Alanıyla Sanayi Sermayesinin Sömürü Alanı Ortasında Kalması

İkincisi. Küçük üretici köylü, üretim araçlarını ve geçim nesnelarini sağlamak için, kasabadaki esnafa borçlanmış ya da tefeciden veya komşusu ağadan faizle para alarak toprağın ipotek altına sokmuş olabilir. Şimdi burada, benzeşim yoluyla şu sınıflandırmayı yapabiliriz. Üretim araçlarının tümünü ya da bir kısmını, borçlanarak aldığı zaman, sermayesinin tümünün ya da bir kısmının, ona borç vermiş bulunan sermaye sahibine ait olduğu anlaşılır bir şeydir. Sermaye sahibi olarak, küçük üreticiye, ister nakit olarak ister meta olarak verilen sermayenin kârı, ödeme süresine göre,

küçük üreticinin ödeyeceği ürünün fiyatı üzerinden saptanacağı için, küçük üretici, sonuçta, bu sermayenin üründe gerçekleşecek olan kârını, sermaye sahibine, ürünü düşük fiyatla devrederken ödemiş olacaktır. Ya da, o, gerekli geçim nesnelarini, yani ailesinin giysi, yiyecek ve benzeri gereksinmelerini, borçlanarak aldığı zaman, değişen sermayenin (işçi ücretlerinin) bir bölümünü karşılamış bulunan sermaye sahibine, bunun kârını, ücretinden ödemek durumunda kalacaktır. Ya da, gereksinmelerinden birini, veya giderek artan borçlarını, artık gerekli-üründen ayırdığı paylarla karşılayamadığı zaman, faizle borç para alacak, ve borcuna karşılık, toprağın gösterecektir. Bunu, ipotek ettirmiş olması ya da olmaması bizim konumuz açısından önemli değildir, çünkü, kendisine, borçlanma olanağı sağlayan, sahibi olduğu toprağıdır. Bu borcun faizini ise, toprağının rantından ödeyecek, bir başka deyişle, toprağın rantı, tefeciye devredilecektir.

Oysa, küçük üreticimiz, kapitalist ekonominin terimleriyle söylersek, gerekli-emeğin karşılığı olarak ücretini, artı-emeğin karşılığı olarak, sermayenin kârını ve toprağın rantını oluşturan artı-değeri üretmiştir. Şimdi (artı-emeğine tekabül eden ve kapitalist ekonomiyle benzeştirdiğimiz için yanlış olarak artı-değer olarak terimlendirdiğimiz) sermayenin kârını ve toprağın rantını oluşturan bu kısma, ürününe önceden belirlenen düşük fiyat yoluyla ya da faiz olarak, tüccar ve tefeci sermayesi elkoymuş olacaktır. Ve bazan bu da yetmeyecek, kimi zaman da ücretinden belirli bir kısmı, tüccar ve tefeci sermayesine ödeyerek, fiziksel varlığını asgari düzeyde sürdürmek zorunda kalacaktır.

Bu arada, ticaret ve tefeci sermayesinin niteliğine değinmekte yarar var. Bilinir ki, ticaret ve tefeci sermayesi, sanayi sermayesinden önce de varolan, eski sermaye biçimleridir. Tüccar, ucuza alıp pahalıya satarak, ya da tefeci, parasını pahalı verip ucuza alarak (yani diyelim 80 lirayı 100 liraya satarak), para kitlelerini büyütürler. Paraları, para doğurduğu için sermayedirler. Ama, sermayeleri üretime girmez. Para doğurur ama, üretken değildir. Tüccar, metalar alır ve bunları aldığı gibi satar. Tefeci ise, para verir ve parasını daha büyük bir nicelikte geri alır. Birinde gerçekleştirme süreci, bir meta alınıp satılması işleminde tamamlanır. Diğerinde ger-

çekleşme süreci belirlenen bir süre sonunda tamamlanır.

Buna karşılık, sanayi sermayesi, bu ticaret ve tefeci sermayelerinden özünde ayrıdır. Sanayi sermayesi, üretken sermaye olarak, üretime girer. İlk, para-sermaye olarak piyasaya çıkar, üretim araçları, hammaddeler ve emek-gücü satın alır. İkincisi üretken-sermaye olarak üretime girer. Hammaddeler, üretim araçlarında, emek harcanarak, mamul hale gelir. Diyelim, pamuk, iplik haline, ya da iplik, dokuma haline gelir, veya aynı işletme içerisinde iki işlem de bir yerde tamamlanır. Sanayici kapitalist, aldığı metayı olduğu gibi satmaz. O, daha ileri düzeyde, mamul madde üretmek üzere metayı alır. Küçük üreticiden ya da zanaatçıdan şu bakımdan ayrılır ki, kendisi emeğiyle üretime girmez, gereken emek-gücünü de meta olarak satın almıştır. Dolayısıyla, para-sermayesi, üretken-sermayeye ve üretken-sermayesi, meta-sermayeye dönüşür. Para-sermayesi, meta-sermaye olarak piyasaya sunulduğu zaman, meta-sermayesi, emekçinin, artı-değerini de içerir. O, metaları ucuz alıp pahalı satarak değil, aldığı geçmiş emek değerlerine, canlı emek katılmasını sağlayarak, daha büyük değerde bir meta elde etmiş olur. Ama, canlı emek için ödediği ücret, canlı emeğin tüm değerine eşit değildir, ancak onun bir kısmını (gerekli-emek kısmını) ücret olarak emekçiye ödemiş ve emekçinin ürüne aktardığı artı-değer kitlesi, ona, karşılığı ödenmeden kalmıştır. Şimdi o, geçmiş ve canlı emeği içeren metanın değerine sahiptir. Bunun içersinden geçmiş emeğin değerini ödemiş, canlı emeğin değerinin bir kısmını (gerekli-emek kısmını) ödemiş ve fazlasını (artı-emek kısmını) ödememiştir. Dolayısıyla onun sahip olduğu ürün, içersinde, kendisinin karşılığını ödemediği bir fazla değer (artı-emeğe tekabül eden artı-değer) içerir. Ama o, ürününü, içerdiği değer üzerinden satacaktır.

Öyleyse, ticaret sermayesinde olduğu gibi, ucuz alıp pahalı satarak değil, yani değerinin altında bir fiyatla alıp değeri üzerinden bir fiyatla ya da değeri üzerinden alıp değeri üstünde bir fiyatla satarak değil; ürünleri içerdiği değer üzerinden alıp içerdiği değer üzerinden satarak, kâr sağlar. Ne var ki, emek-gücü olarak satın aldığı metaya ücret olarak ödediği değer, bu emek-gücü sahibinin ürüne kattığı değerden küçüktür. O, satıcı ya da alıcıyı kazıklayarak değil,

emekçinin ürüne kattığı değerın tam karşılığını ödemeyerek, aradaki farkı kâr olarak maledinir.

Küçük üretici, kapitalist-öncesi sermayeler tarafından sömürüldüğü zaman, bu sömürünün kategorileri de, doğaldır ki, o üretim tarzının kategorilerine benzeştirilerek açıklanır. Kapitalizmin egemenliği döneminde, kuşku yok ki, kapitalist-öncesi sermayelerin sömürüsü, bir yandan, kapitalist ekonominin kategorilerine benzeştirilir, öte yandan, bu sömürünün kapitalist-öncesi özellikleri gözönünde bulundurulmak gerekir.

Kapitalist meta üretiminin egemen duruma gelmeye başlaması, kuşkusuz, ticaret sermayesini, kapitalist meta ekonomisine bağladığı ölçüde, ticaret sermayesi de, sanayi sermayesinin bir parçasına dönüşür. Bu kez, ticaret sermayesi, sanayi sermayesinin bir parçası, bir ögesi haline gelir. Çünkü, sanayici kapitalist, ürettiği metayı, ürettiği yerde, kendi değeri üzerinden gerçekleştiremez. Bu metanın tam olarak kendi değeri üzerinden gerçekleşebilmesi, yani sonal tüketici tarafından satın alınması, aynı zamanda toptancı ve perakendeci tüccar zincirini de gerektirir. Dolayısıyla, sanayici kapitalist, metayı, toptancı tüccara satarken, onu kendi değeri üzerinden değil, değerinin altında bir fiyatla bırakır. Bir başka deyişle, ürünün içerdiği artı-değer, tam olarak gerçekleşmemiştir. Bu, toptancı tüccardan sonal perakendeci tüccara kadar, tüccar sermayelerinin, tüm toplam sermayeye oranı üzerinden, yani bu sermayelere isabet eden artı-değer tutarında eksik bir fiyatla gerçekleştirilir. Sanayici kapitalistin, metayı, tüccara, değerinin altında bıraktığı fiyat, bu metanın üretimden sonal gerçekleşmesine değin gereken toplam sermayeye, ticaret sermayesinin katıldığı paya isabet eden artı-değer miktarı düşüldükten sonraki fiyattır. Tüccar kapitalist, metaları, aldığı fiyatın üstünde bir fiyatla satarken, aslında, artı-değerin tam gerçekleşmediği bir fiyatla almış, ve artı-değerin tam gerçekleştiği bir fiyatla satmış olur. Dolayısıyla, kapitalist meta ekonomisine bağlanan ticaret sermayesinin kârını, bu metanın üretiminde ürüne aktarılan artı-değerin bir kısmı oluşturur.

Yukarda, sanayi sermayesinin, küçük üreticiyi nasıl sömürdüğünü açıklamaya çalışmıştık. Bu metayı, değişim ama-

cıyla elinde bulunduran tüccar ya da esnafın, bir yandan, işçi sınıfı tarafından üretilen artı-değeri paylaştığını ve bu anlamda, bir yönüyle, kapitalist ekonominin bir kategorisine dönüştüğünü belirtelim. Şimdi ise, küçük üreticinin karşısına, bu tüccar veya esnafın, nasıl bir kimlikle çıktığına bakmak gerekir.

Örnek olarak, halk arasında "Kürt faizi" olarak bilinen ve daha çok Konya çevresinde uygulanan faizcilik türüne eğilelim. İslamiyette faizcilik yasak (haram) olduğu için, "faizcilik" yapıldığına "Allah"ı inandırmak isteyen dini bütün manifaturacı, köylüye, faizle para vereceği zaman, kapitalist sanayicinin fabrikasında modern işçi sınıfının canlı emeğiyle üretilen bir top basma kumaşı, alıcı köylünün isteği üzerine tezgâha çıkarır. Alıcı köylü, bir top basmaya gereksinmesi olduğu için, onu satın almak ister. Ama topun fiyatı olan 3.000 lirası yoktur. Ne var ki, onun karşılığında toprağı vardır ve "din kardeşi" olan ve her müslümana olduğu gibi bu köylüye de yardımcı olmak için yanıp tutuşan manifaturacı, malını köylümüşe bir senet karşılığı bırakabileceğini söyler. Bir senet düzenlenir, ve köylü, tanıklarının imzası altında, 3.000 liralık borç senedini imzalar. Böylece, bu gereksindiği basma topunu, manifaturacıdan satın almış ve karşılığında borç senedini imzalamıştır. Ama, bu senet imzalandıktan sonra ve henüz basma topu tezgâhın üzerindeyken, köylü, "Allah"ın gizemli uyarısıyla olsa gerek, böyle bir basma topuna sahip olduğunu, ama basmaya değil, paraya gereksinmesi bulunduğunu anımsayarak, onu manifaturacıya satmak ister. Önceden belirlenen fiyattan "Allah"ın haberi olmadığı inancıyla olsa gerek, 2.000 liraya, basma topunu, manifaturacıya satmayı kabul eder. Manifaturacı, kumaşı peşin para ile almıştır ve kasasından, kumaşın tutarı olan 2.000 lirayı çıkarır, köylümüşe verir. Manifaturacı 2.000 lira vermiş ve köylüden 3.000 liralık senet almıştır. Ama bu 2.000 lirayla, köylü, kızı ve gelini için gene aynı toptan iki entarilik basma kestirmesi, bir çift lastik, iki kürek, bir gaz lâmbası, bir pencere camı, iki kilo şeker (Anadolu'da manifaturacılar şeker de satar), bir kilo sabun alması, ve bunu peşin fiyatları üzerinden manifaturacıya hemen oracıkta ödemesi ise o kadar doğaldır. Şimdi, manifaturacı, metanın,

fiyatları üzerinden satarak, modern işçi sınıfının yarattığı artı-değerden sermayesi oranında payını almış, ama bundan ayrı olarak, köylüye faizle borç para vermiş, ve köylünün, büyük kısmını harcamış olduğu ve doğal güçlerin gerçekleştirmesini bekleyeceği artı-emeğinin ürününe elkoymuş olur.

Ya da, kasabadaki esnaftan, deftere yazdırarak alışverişini yapan köylünün, hasatı kaldırırken, tahılını, tütününü, soğanını ya da bir başka ürününü, belirlenen fiyat üzerinden, esnafa satmak koşuluyla bir anlaşmaya bağlandığı bilinir. Bu belirlenen fiyatın, ürünün geçerli piyasa-fiyatının altında, esnafın "faiz"ini gerçekleştireceği bir fiyat olması anlaşılır bir şeydir. Böylece, bir ucuyla kapitalist meta ekonomisine bağlanan ve işçi sınıfının yarattığı artı-değeri, sermayesi oranında paylaşan kasaba esnafı, bir ucuyla, küçük üreticinin, ürününde gerçekleşecek olan artı-emeğinin değerine (ki, bu, kapitalist ekonomiye benzeştirerek söylersek, küçük üreticinin sermayesinin kârına, toprağının rantına ve hatta ücretinin bir kısmına), vadeli satış yoluyla, faiz olarak elkoymuş olur. Burada, biz, sorunu açıklayabilmek için her ne kadar kapitalist ekonominin kategorilerini kullansak da, kapitalist-öncesi sömürü biçimi kendini açık biçimde ortaya koyar. Her ne kadar, kapitalist tarım işletmesinde, sermayenin kârı ve toprak rantı artı-değerden oluşursa da, burada, köylü, artı-emeğinin ürününü ve hatta gerekli-emeğinin ürününün bir kısmını, pahalı aldığı parayı ucuz olarak öderken, veya ürününü değerinin altında satarken, tefeci ya da tüccara, karşılığını almaksızın kaptırmış olur. İster esnaf, ister tefeci kimliğiyle köylünün karşısına çıkmış olsun, onun ürününü kendi değerinin (hatta piyasa-fiyatının) altında, yani ucuza kapatarak, ve ona parayı pahalı verip ucuza alarak, kapitalist-öncesi ticaret ve tefeci sömürü biçimleriyle, küçük üreticiyi sömürmüş olur.

6. Küçük Üreticinin, Bir Yandan Kapitalizmi ve Bir Yandan Kapitalist-Öncesi İlişkileri Beslemesi

Açıktır ki, küçük üreticinin varlığı, kapitalist ekonominin egemenliği koşullarında, bir yandan kapitalizmi ve bir yandan kapitalist-öncesi sermayeleri, ve dolayısıyla hem kapitalist ilişkileri ve hem de kapitalist-öncesi ilişkileri bes-

lemesinin olanağını sağlar. Ama, bu giderek küçük üreticinin mülksüzleşmesinin olanağını da yaratır. Kapitalist ekonominin egemenliği koşullarında, küçük üreticinin mülksüzleşmesi, bir yandan onu üretim araçlarından soyutlayarak özgür emek-gücü satıcısı haline ve öte yandan üretim araçlarının sermayenin maddî öğelerine dönüşmesinde kendini gösterir. Marx, küçük üreticinin kitlesel olarak mülksüzleştirildiği dönemlerin, acılı ve ızdıraplı dönemler olmakla birlikte, kulluk ilişkilerini ve geleneksel geri üretim ilişkilerini çözmesi anlamında, gerçekten devrim çağını başlatan dönemler olduğunu vurgular. Ama, kapitalizmin, küçük üretici köylünün ilkin ev elzanaatlarını ele geçirerek, ve daha sonra, onu, sermayenin sömürüsü altında giderek yoksullaştırarak mülksüzleştirilmesi süreci gene acılı ve ızdıraplı bir yol izlemekle birlikte, bu süreç, bazan kuşaklar boyu uzun süren bir dönemi kucaklar. Kapitalizmin gelişmesi, bir yandan feodal birimlerde, feodalleri ve toprakbentleri (yani serf olan köylüleri), meta ekonomisine bağlayarak, feodal ile bağımlı köylü arasındaki kulluk ilişkisini zayıflatıp çözmeye başladığı gibi, bir yandan da, bağımsız küçük üreticiyi gene meta ekonomisine bağlayarak, yoksullaştırır ve onu, kendi mülkü olan küçük toprağından ve küçük üretim araçlarından yalıtır. Ama bu mülksüzleşme süreci, küçük üreticinin ağır bastığı yerde, kapitalist-öncesi sermaye biçimleriyle kenetlenerek, sürekli olarak uzar ve küçük üreticinin ızdırabını ve yoksulluğunu süregenleştirir. Kapitalist-öncesi sermayeler, sanayi sermayesi gibi üretken sermaye olmadığı ve o ölçüde yeni üretim alanları ve mülksüzleşen yığınlara çalışma koşulları yaratmadığı ve, küçük üreticinin, belirli bir yoksullaşma düzeyinden sonra, ücretli-işçi olarak sanayi ordusu saflarına emilmesinin olanaklarını yaratmadığı ve hatta engellediği için de, bu yoksullaşma fiziksel bakımdan en acılı düzeyde sürdürülebilecek bir süreç izler. Bunun yanı sıra, hemen aşağıda örneğini vereceğimiz gibi, yalnızca kapitalist-öncesi sermayeleri besleyerek değil, aynı zamanda, feodal ve yarı-feodal ilişkilerin yeniden diriltilmesi ve güçlenmesi koşullarını yaratarak, üretici ile toprak sahibi ya da üretici ile karşısına kapitalist tarımcı olarak çıkan toprak sahibi arasındaki kulluk ilişkilerini yeniden diriltir,

güçlendirir, bir başka deyişle, üretim ilişkilerinde gerici bir rol oynar.

Kapitalizmin, kaçınılmaz olarak, tarımsal alanda, feodalizmi tasfiye etmekte olduğunu söyleyerek, feodal ilişkilerin tasfiyesi doğrultusunda siyasal çaba harcamanın gereksiz olduğunu ileri sürmek, köylülüğün uzun süre, kapitalizmin baskıya, zora, yıkıntı ve açlığa neden olacağı yoksullaşmasına razı olmak demektir. Bundan da önemlisi, feodal ilişkilerin varlığını koruduğu alanlarda, teknik ilerlemelere karşın, bazı bölgelerde, tarımda ilişkilerin gerilemesi, feodalizmi yeniden canlandırması olgusu ihmal edilmiş olur.

Örnek: Akdeniz kıyısında, seraların, piyasaya, meta üreten işletmeler olduğu için, birer kapitalist işletme sayılması gerektiği söylenir. Antalya'nın bir köyünde, serada çalışan bir emekçi ile konuşurken, geçen yıl gene aynı yörede karşılaşılan tanıdık biri sorulduğunda, emekçi, "ağalardan mı, bahçecilerden mi?" diye soruyu soruyla yanıtlamıştı.

Ağa aileleri, toprak sahipleri; "bahçeci" dedikleri, hiç toprağı olmayan ve "ortakçılık"la toprağı işleyen seracı emekçi ailelerdi. İkincilerin tümü, seracılığın başlaması ile birlikte dışardan gelmişlerdi. Üretilen ürünü, toprak sahibi ile yarı yarıya paylaşıyorlardı. İşletme, kendi içinde feodal nitelikteydi, ama üretim, gerek üretim araçlarının kapitalist pazardan sağlanması ve gerek ürünlerin doğrudan pazar için üretilmiş olması açısından, kapitalist ekonomiye bağlı idi. Yani kapitalizmin gelişmesi ve teknik ilerleme, tarımda kapitalizmin geliştiği bölgelerde bile, kapitalist-öncesi sömürüyü canlandırmaktaydı.

7. Bir Devlet Tekel Fiyatı Olarak, Tarımsal Ürünlerin Destekleme Alım Fiyatlarının Küçük Üretici Açısından Yeri

Tekel fiyatlarını konumuz açısından dışalamamak gerekir. Son yıllarda, devletin küçük üreticiyi "korumak amacıyla" belirlediği destekleme alım fiyatlarının, konumuz bakımından küçük üreticiye ne kazandırdığını ve ne kaybettirdiğini özet olarak açıklamakta yarar var.

Taban fiyatları, devlet tarafından, tarımsal ürünler için belirlenen tekel fiyatlarıdır. Arz ve talep dengesi, üretici

aleyhine bozulduğu zaman, taban fiyatlarının, küçük üreticinin yıkımdan kurtulmasında ya da yıkımını geciktirmesinde belirli bir ölçüde ona destek olacağı, bir başka deyişle, bu acı ve ızdıraplı yoksullaşmanın süresini uzatacağı açıktır. Bu nedenle de, taban fiyatları denilen tekel fiyatlarını, şeker pancarını örnek vererek açıklamaya çalışalım.

Şeker pancarının alıcısı, şeker fabrikalarıdır ve bunların büyük bir kısmı devlete, bir kısmı özel sektöre aittir. Bunun dışında hemen hemen serbest piyasası bulunmayan bir üründür. Ve esasen, pancar ekim alanları, üretimden önce belirlenir, ve dolayısıyla, arz ve talep dengesi, alıcı tarafından başlangıçta saptanır. Pancar fiyatlarının, öteden beri, devlet tarafından belirlendiği bilinir. Ama devletin pancar fiyatını belirlemesinin ölçütü nedir, ya da ne olabilir? Çünkü, pancar büyük alanlarda da ve önemli ölçüde makine ile üretilebildiği için, kapitalist tarım işletmeleri açısından pek elverişli bir ürün türüdür. Doğaldır ki, pancarın fiyatı, en azından, kapitalist tarım işletmelerinin maliyet-fiyatını, sermayenin ortalama kârını ve toprağın rantını gerçekleştirecek düzeyde olmalıdır. Aksi halde, kapitalist tarımcı, pancar üretimine devam etmeyecektir. Onun içindir ki, burjuva devlet, pancarın fiyatını, kapitalist tarım işletmesindeki maliyet-fiyatı, sermayenin kârı ve toprağın rantı üzerinden, bir başka deyişle, kapitalist tarım işletmesinde üretilen pancarın değeri üzerinden saptayacaktır. Küçük üretici açısından durum son derece farklıdır; çünkü, yukarıda açıkladığımız üzere, küçük üretimde, üretim araçlarının küçük ve dolayısıyla sermaye bileşiminin düşük olması sonucu, emek üretkenliği, büyük işletmeye göre düşük olacaktır.

Pancarın fiyatı, büyük işletmede üretilen pancarın değeri üzerinden belirlendiği zaman, bu fiyat, küçük işletmede üretilen pancarın değerinin altında bir fiyat olacaktır. Küçük işletmede üretilen pancarın değeri üzerinden belirlendiği zaman ise, büyük işletmede üretilen pancar, değerinin üstünde bir fiyatla alınmış olacaktır. Burjuva devlet ise, en azından büyük işletmede üretilen pancarın değeri üzerinden bir fiyat belirlemek durumundadır; çünkü, tarımcı kapitalist, kârını ve toprağın rantını gerçekleştiremediği zaman, üretimden vazgeçecektir. Ama, küçük üretici, sermayesinin

kârını ya da bununla birlikte toprağının rantını gerçekleştiremese bile, eğer ürün türünü değiştirmek ona daha iyi bir olanak sağlamıyorsa, ya da ürün türünü değiştirmek olanına pek kolay sahip değilse, gene pancar ekmeye devam etmek durumundadır. Burjuva devletin, politik yaklaşımlarla, bazı yıllar, küçük üreticiye eğilim gösterdiği, küçük üreticinin ürününün değeri üzerinden bir fiyat belirlendiği gözönüne alınabilir. O zaman, şu durumla karşılaşılır: büyük işletme sahibi, pancarını, kendi ürününün değeri üstünde bir fiyatla satar, ve ayrıca yeni bir ek kâr sağlar. (Bunun, sürekli olduğunda, toprak sahibine rant olarak devredileceği, eğer tarımcı kapitalist toprağı uzun yıllar için kiralamışsa bu ek kârı toprak sahibi sıfatıyla kendisinin mal edineceği bilinir.)

Bu yeni ek kârı, genel olarak çalışan yığınlar, karşılığını almadan, öderler. Dolayısıyla şu tablo açığa çıkar: Eğer, devlet tekel fiyatı, kapitalist tarım işletmesinde üretilen ürünün değeri üzerinden saptanırsa, küçük köylü, ürününü değerinin altında satacak, ve dolayısıyla, topluma, emeğinin değerinin bir bölümünü bedava vermiş olacaktır. Bu ise, daha önce açıkladığımız gibi, sanayi sermayesi tarafından emilecektir. Eğer, fiyatlar, küçük köylünün ürününün değeri üzerinden belirlenirse, o zaman, kapitalist tarım işletmelerinde üretilen ürünler, değerlerinin üstünde bir fiyatla satın alınmış olunacak, ve sonuçta, toplum tarafından karşılıksız olarak ödenen bir değer kitlesi, büyük toprak sahibi tarafından rant olarak emilecektir.

Bitirirken

Sistem içersinde, küçük toprak mülkiyetine ve küçük tarım işletmesine ilişkin olarak küçük köylülüğün "çözumsuzlüğü" kendi varlığında taşıdığı bir gerçek. Emek üretkenliğinin gelişmesini yavaşlatan engel; bunun yanısıra, büyük toprak mülkiyetinden toplumsal mülkiyete geçiş sırasında gerekli bir aşama, kulluk ve bağımlılık ilişkilerinden özgür topluma geçiş zincirinde gerekli bir ara halka. Büyük feodal mülkiyet temeli üzerinde parsellenmiş tarımsal işletmede kulluk bağlarını çözen ara halka, ama büyük işletmelere göre, emek üretkenliğinin gelişmesinin bir engeli.

Küçük köylülüğün varlığı, sanayi sermayesinin (ve bunun bir ögesi olarak tarımsal işletmeye yatırılan sermayenin), ya bu emekçinin artı-emeğinin ürününün bir bölümüne karşılıksız elkoymanın maddi koşulu, ya da toplumun, sanayi sermayesine, karşılığını almadan bir değer kitlesi aktarmasının maddi aracıdır. Küçük köylülüğün varlığı, yaygınlığı ölçüsünde, kapitalist ilişkilerin tarımsal alanda hem serbestçe gelişmesinin engeli, hem kapitalist-öncesi sömürü koşullarını sürdürmesinin aracı. Sanayi sermayesinin bir ögesi haline gelen ticaret sermayesine, artı-emeğinin ürününü bedeva kaptırarak, ticaret sermayesinin, sanayi sermayesine *üstünlüğünü* sürdürmesine maddi olanak sağlar. Ticaret sermayesinin kapitalist-öncesi yönünü, ve gene kapitalist-öncesi sermaye olan tefeci sermayesini beslemesinin maddi temelini oluşturur, kapitalist-öncesi sermayelerin canlı kalmasının aracı olur.

Küçük üreticiyi mülksüzleştiren sanayi sermayesinin, bu mülksüzleştirme sonucu, mülksüzleşen emekçinin emek-gücünün istihdam koşullarını yarattığı bilinir. (Burada, kapitalizmin, biriktirilen artı-değerin giderek daha büyük bir bölümünü değişmeyen sermayeye yatırarak, giderek azalan oranlarda emek-gücü istihdam etmesi dolayısıyla oluşan yedek işçi ordusunu konu-dışı bırakıyoruz.) Kapitalist-öncesi sermayeler ise, köylülüğü, gene ve daha büyük ölçüde mülksüzleştirmekle birlikte, biriken sermayeyi, üretken sermayeye dönüştürmediği için, bir yanda mülkiyetten yalıtılmış emek-gücünün oluşmasını hızlandırdığı halde, öte yanda bu emek-gücünün istihdam koşullarını yaratmaz. Böylece, bir yandan kapitalizmin doğal sonucu olarak biriken yedek sanayi ordusunun, işsizler ordusunun, daha büyük ölçüde kabarmasına olanak sağlar ve işçi sınıfı üzerinde baskıyı artıran bir etmen olur, ve öte yandan, yoksullaştırdığı emekçilerin büyük bir bölümünün, normal ücretin çok altında, fiziksel varlığını en asgari düzeyde gerçekleştirmeye razı olacak ölçüde, tarımsal alanda yığılmasına neden olur. Kırsal alanda, mülksüzleştirerek ya da büyük ölçüde yoksullaştırarak, yoksul köylülerin, kır yarı-proleterlerinin kabarmasına neden olan kapitalist-öncesi sermayeler, bu biriken "sermaye"yi üretken alana yatırmadıkları için, yani yoksullaştırdığı köylülerin, sanayi alanına çekilmesinin koşullarını yaratmadıkları için, bir yandan

yoksullaştırdığı ve öte yandan kırsal alana mahkûm ettiği bu unsurlar üzerinde maddi egemenliklerini pekiştirebilirler ve siyasal baskılarını artırabilirler, bu bakımdan da gericiliği beslerler.

Kısacası, küçük köylülük, varolan sistem içerisinde, ya demokratik ve devrimci hareketin bir basamağı, ya da gericiliğin ve çağımızda özellikle emperyalist gericiliğin bir aracı, taşıyıcısı olmak durumundadır. Küçük köylülüğün demokratik hareketi, ifadesini ister feodal, ister kapitalist tarım işletmesi biçiminde olsun, büyük toprak mülkiyetinin kaldırılmasında ve gene kapitalist-öncesi sermayeler olan tefeci ve ticaret sermayelerinin sömürü alanından köylülüğün kurtarılmasında bulur. Bağımlı bir ülkede, özellikle emperyalizm, köylülüğün, kapitalist meta ekonomisine bağlanmasında belirleyici rol oynarken, onun kapitalist-öncesi sermayelerin etkisine açık tutulmak istenmesi, çelişkili olmakla birlikte, emperyalist gericiliğin özüne uygun düşen bir tutumdur. Gelişmenin ekonomik koşullarını iradesi dışında yaratma durumunda kalırken, bunun ideolojide yansıması olarak demokratik ve devrimci gelişmeyi de engellemek istemesi, birbiriyle içiçe yürütülür.

Sosyalistlerin, küçük mülkiyete karşı tutumlarının, büyük mülkiyete karşı tutumlarından farklı olduğu bilinir. Sosyalistler, küçük mülkiyete, kararnamelerle son verilmemesi gerektiğini bilirler. Kooperatifler oluşturarak, küçük köylülerin, toplumsal mülkiyetin üstünlüğünü görüp kavrayarak kendi iradeleriyle toplumsal mülkiyete geçmesinin örneklenmiş koşullarını yaratırlar. Ama, sosyalizme giden yol da, küçük köylülüğün, emperyalist gericiliğin baskısından, kapitalist-öncesi sömürünün baskısından kurtarılmasından, bir başka deyişle, kırsal alanda demokratik devrimden geçecektir. Demokratik devrimin bir ögesi olarak toprak reformu konusunu bir başka yazımızda ele alacağız.

7-10, Haziran 1980

MÜMTAZ SOYSAL'IN "ÜÇGEN" YAZISI VE BİR KEZ DAHA
BİRİKİM'İN FAŞİZM TEORİSİ ÜZERİNE

(1)

S u n u ş

İnanmayabilirsiniz ama, Mümtaz Soysal hocamız, *Milliyet*'teki "Üçgen" adlı yazısına şöyle başlıyor:

"İnanmayabilirsiniz ama, duyun ki, dünyanın en ciddi, en dengeli, en objektif sosyalist kültür dergilerinden biri Türkiye'de yayınlanır. Ayda bir çıkan "Birikim", konuları seçişi, derinliğine işleyişi ve slogancılığa kaçmayan bir dille anlatışı bakımından bu alandaki yabancı benzerliklerinden hiç de geri kalmayan, dikkatle izlenmesi gerekli bir dergidir." (*Milliyet*, 20 Haziran 1980.)

12 Mart faşizminin özenle gözdiktiği, Soysal hocamız, "Üçgen" adlı yazısına şöyle devam ediyor:

Arada sırada, belirli sorunlar için ayrı broşürler yayımlandığı da olur.

Geçen yıl, Kahramanmaraş olaylarından sonra yayınlanan broşür, Türkiye'nin yakın geleceği bakımından "hassas bölge" olarak "Çorum-Erzurum-Gaziantep üçgeni" üzerinde durmaktaydı.

Bu bölge niçin hassas?

Öyle bir bölge ki, burası, geçiş dönemindeki Türkiye'nin bütün sorunları burada birtakım nazik dengelerle birlikte yanyana bulunuyor.

Dengeler, mezheplerle ve etnik farklılıklarla ilgili: Sünni mezhepten olanlarla olmayanlar, ana dili Türkçe olanlarla olmayanlar neredeyse eşit sayılarda bir araya gelmişler.

Daha doğrusu, yanyana, ama çoğu kez ayrı olarak: Genellikle bu bölgedeki mezhep ve etnik köken başlıklarının ayrı mahalleler, ayrı köyler oluşturduğu görülür. Kaynaşmış, bütünleşmiş, mezhep ve etnik köken farklılıklarını aşmış çağdaş bir toplum yapısından henüz uzaktayız.

Son yıllara kadar az çok durgun bir ekonomik yaşam içinde pek büyük sorunlar yaratmadan sürdürülen bu nazik dengeler, ekonomik gelişme temposunun hızlanmasıyla birlikte harekete geçmeye, sarsılmaya, gerilimler yaratmaya başlamıştır.

Bu bölgenin Türkiye'deki hızlı yapı değişikliğinden nasibini biraz geç aldığı Batı'da Güney'de ve Kuzey'de görülen gelişmelerin buralara daha sonra geldiği doğrudur. Ama başka yerlerde sorun yaratmayan gelişmelerin, bu bölgede beklenmedik sonuçlar doğurduğu da doğrudur.

Çünkü, gelişmeler, yerleşmiş, benimsenmiş ve alışılmış durumlarda değişiklik yaratmaya başlamıştır. "Birikim" in deyimiyile, bölgenin "egemenlik yapısı" değişmektedir. Falanca mezhepten ya da etnik kökenden oldukları için üstün durumda sayılmaya alışmış olanlar, çoğu zaman, ekonomik yapı değişikliğinin yarattığı sonuçları hazmetmeye yanaşmamakta, tam tersine "eskiye özlem" duymaya başlamaktadırlar.

Bu durum, Türk toplumunu sarsmak, parçalamak ve olağanüstü gerilimler yaratmak isteyenler için çok elverişli bir ortam oluşturmaktadır.

Çünkü, egemenlik yapısının değişmesi, sağlıklı toplum yapılarında olduğu gibi, kendisini her zaman normal siyasal kanallardan belli etmemektedir. Bu kanallar yerine eski mezhep kavgalarının kör öfkeleri canlandırılmakta, etnik köken farklarının sınırsız kızgınlıkları körüklenmektedir.

Ama, unutmayalım ki, aynı durum, Türkiye'ye karanlık bir otoriter rejim getirmek isteyenler için de elverişli bir ortam yaratıyor. Kör öfkelerin ve sınırsız kızgınlıkların yarattığı sonuçlarla katliama yönelik bir iç savaş ortamı oluşturup arkasından "kardeş kanının akıtılmasını önlemek için" karanlık bir dikta dönemine girmek çok kolaydır.

Çok dar bir geometrik açıdan bakarsanız, Nevşehir, sözü edilen üçgenin dışında kalmış gibi gözükebilir. Ama, çizgilerle değil de benzer havalarla ve özelliklerle ilgiliyseniz, Nevşehir'i de aynı üçgenin içine sokabilirsiniz. Orta Anadolu'nun doğusu, en

azından mezhep kırgınlıklarının yarattığı hava ve özellikler bakımından aynı üçgenin içine rahatlıkla girebilir.

Bu bölgedeki kentlerin son yıllarda gerilimler, kavgalar ve cinayetlerle kaynamakta oluşu boşuna değildir.

Konuyla ilgisi bulunan okur, görmekte gecikmeyecektir ki, Mümtaz Soysal'ın yazısı, *Birikim*'in faşizm teorisini özet olarak yansıtan bir yazıdır ve Nevşehir olaylarını bu derginin faşizm teorisine uygunlaştırarak açıklaması, onun bu teoriyi benimsemiş olduğunu gösterir. Bir şey daha var ki, o da, *Birikim*'in tam da bu faşizm teorisinin, *Ülke*'de eleştirilmiş olmasıdır. *Ülke*'de (n°6) yayınlanan eleştiriye, *Birikim*, ağır bir dille yanıt vermiş ve doğal olarak da faşizm konusunda duyarlı olan *Ülke*'den gerekli yanıtı almıştı (*Ülke*, n° 8).

Gönül dilerdi ki, Soysal hocamız, ya bu tartışmada “yan”lardan biri olarak yer almasın, ya tartışmaya “objektif” olarak eğilsin, ya da *Ülke* ile *Birikim* arasında tartışılan böyle bir konunun dışında kalmış olsun ve biz, faşizm konusundaki yanlış bir teorinin bir kez daha açıklanması gibi bir zorunlulukla karşı karşıya kaldığımızda, karşımızda Soysal hocamızı bulmuş olmayalım. Anlaşıyor ki, Soysal hocamız, *Ülke* ile *Birikim* arasındaki “faşizm” tartışmasında, örtülü olarak, “yan”lardan biri olarak yer almıştır, ve bizi bu konuda, yenden tartışmaya zorlarken, bir ölçüde de kendisiyle tartışmaya çekmektedir.

(2)

*Birikim, Türkiye'de Faşist Hareketi,
Türkiye Ölçeğinden Soyutlar,
Çorum-Erzurum-Gaziantep “Üçgen”i İçersinde Kalan
Bölgeye Özgü Bir Olgu Olarak Ele Alır*

İlkin, neden, *Birikim*'in, faşizm teorisinin temelini oluşturan “Çorum-Erzurum-Gaziantep üçgeni” içersine, Nevşehir'in sokulamayacağına değinelim. Diyor ki Mümtaz Soysal, “Çok dar bir geometrik açıdan bakarsanız, Nevşehir, sözü edilen üçgenin dışında kahyormuş gibi gözükebilir. Ama çizgilerle değil de benzer havalarla ve özelliklerle ilgiliyseniz, Nevşehir'i de aynı üçgenin içersine sokabilirsiniz.”

Acaba *Birikim*'in hem faşizm teorisini temel almak ve hem de bu teoriyi kendi içinde reddeden, yani “üçgen”in bir

“dördüncü” köşesi bulunduğunu söyleyebilmek olanaklı mıdır? Bir başka deyişle, eğer “Nevşehir”, “üçgen”in dördüncü köşesi olarak alınırsa *Birikim*'in “üçgen” teorisi kendi içersinde yokumsanmış olur.

Birikim, köşelerini Çorum-Erzurum-Gaziantep olarak belirttiği üçgen içersinde kalan bölgede, sünni-türkler ile alevi-kürtlerin nüfus bakımından birbirini dengelediğini söyler ve Türkiye'de faşist hareketin, tam da bu etnik ve mezhepsel ikiliğin bulunduğu ve nüfus bakımından dengelendiği bir yörede, ancak hızlı bir biçimde gelişme gösterdiğini ekler. Okuyalım *Birikim*'i: “Türkiye'nin doğusunda bulunan Kürt halkı ile batısında çoğunluğu oluşturan Türk halkı, bu bölgede hemen hemen EŞİT NÜFUSA sahip olarak bulunurlar. Aynı şey ülkedeki iki mezhep kümesi için de geçerlidir. ... bölge halkı, Sünni Türkler ya da Alevi Kürt toplulukları halinde yaşamaktadır.” (*Birikim*, n° 39, s. 15.)

Faşist hareketin, Türkiye'nin diğer yörelerinde “tıkanıp kalmasına karşılık”, “Çorum-Erzurum-Gaziantep üçgeni bölgesinde hızlı bir gelişme göstermesinin” temel nedenini, *Birikim*, bu etnik ve mezhepsel ikiliğin bulunmasına ve nüfus açısından “hemen hemen eşit” olmasına dayandırmıştır. Mümtaz Soysal ise aynı teoriye dayanarak, Nevşehir'i bu üçgenin içersine yerleştirmenmektedir. “Geometrik” açıdan bakarsanız, Nevşehir bu üçgenin dışında kalır diyor, ve ekliyor: “Ama, çizgilerle değil de benzer HAVALARLA ve özelliklerle ilgili iseniz, Nevşehir'i de aynı üçgenin içine sokabilirsiniz.” Doğaldır ki, bu “hava”, halay havası ise, bu üçgenin içersine ola ki Nevşehir'i sokabilirsiniz; ama nüfus olarak birbirine hemen hemen eşit sünni-türk ve alevi-kürt ikiliğini ifade eden bir özellik ise bu “hava”, Nevşehir'i bu üçgenin içine sokamazsınız. Çünkü Nevşehir, sünni-türk ve alevi-kürt ikiliğinin nüfus bakımından hemen hemen eşit olduğu bir ilimiz değildir, hatta böyle bir ikiliğin belirgenleştiği bir ilimiz de değildir.

Devam edelim: Mümtaz Soysal, Nevşehir'i *Birikim*'in üçgeni içersine almakla kalmaz, ayrıca ekler: “Orta Anadolu'nun DOĞUSU, en azından mezhep kırgınlıklarının yarattığı hava ve özellikler bakımından aynı üçgenin içersine rahatlıkla girebilir.” Doğaldır ki, rahatlıkla girebilir de, o zaman, *Birikim*'in, “Türkiye'nin doğusunda bulunan” Kürtler ile “ba-

tısında çoğunluğu oluşturan Türkler'i, bu üçgenin dışında özenle tutmasını, ve hatta kendi teorisini tanıtlamaya çalışmak için, etnik açıdan homojen bulunan bölgeleri, faşist hareketin tıkanıp kaldığı bölgeler olarak nitelmesini, Soysal'ın yorumu ile nasıl birleştirip bağdaştırılmalı? (Biz, daha önceki eleştirilerimizde, Kürtlerin yalnızca "alevi" olmadığını ve alevilerin yalnızca "Kürt" olmadığını belirtmiştik.) Ama yukarıda da aktardığımız gibi, *Birikim* yalnızca etnik ve yalnızca mezhepsel ayrımı değil, bu ikisinin kaynaştığı "sünni-türk" ve "alevi-kürt" ayrımını yapmakta, ve faşist hareketi ilkin bu ikiliğin bulunduğu ve nüfusça hemen hemen eşit olduğu bir toplumsal temele dayandırmaktadır. Mümtaz Soysal'ın, hem *Birikim* teorisini savunarak, ve hem de bu teoriyi özünde reddeden bir yorumla, *Birikim*'in üçgenini doğuya doğru köşelen-direbilme olanağı var mıdır?

(3)

*Birikim, Türkiye'de Faşist Hareketi,
Feodalizmden Kapitalizme Geçiş Sürecine İndirger*

Birikim, faşist hareketin, bu "üçgen" içerisinde, niçin şimdilerde ortaya çıkmış bulunduğunu, üretim ilişkilerindeki değişme süreci ile açıklar. Bu dergiye göre, feodalizmden (ya da daha genel bir deyişle, geleneksel ilişkilerden) kapitalizme geçiş süreci içerisinde, eskiden egemen konumda bulunan sünni-türkler, bu egemen konumlarını yitirmeye, buna karşılık eskiden egemenlik altında bulunan alevi-kürtler egemen konuma gelmeye başlamıştır. Bu toplumsal gelişmenin adeta "doğal" sonucu gibi gösterilen egemenlik konumundaki değişme, egemen konumunu yitirmekte olan sünni-türklerin yeni düzene tepkisine yolaçmış, ve bu tepki, egemen konuma gelmekte olan alevi-kürtlere öfkesinde ifadesini bulmuştur. Türkiye'de faşist hareketi, böyle bir "öfke" ile açıklayan *Birikim*, aynı zamanda, sünni-türk ve alevi-kürt ikiliğinin dengelendiğini söylediği bu üçgen içerisinde hızlı bir gelişme gösterdiğini ileri sürer. Ama gene feodalizmden kapitalizme geçiş süreci içerisinde bulunan, böyle bir etnik ve mezhepsel ikiliğin bulunmadığı ve hatta bulunsu bile nüfusça birbirine eşit olmadığı, ülkenin diğer bölgelerinde, faşist hareketin bütün çabalara karşın gelişemediğini, tıkanıp kaldığını yazar.

Demek oluyor ki, *Birikim*, Türkiye'de faşist hareketi, feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinin ürünü olarak ele alır, ve aynı zamanda, bu geçiş süreci içerisinde, yalnızca, alevi-kürt ve sünni-türk ikiliğinin nüfusça eşit olduğu bir yörede hızlı bir gelişme gösterdiğini, diğer yörelerde ise tıkanıp kaldığını söyler. Okuyalım *Birikim*'i: "Kapitalizmin gelişmesine karşı duyulan tepki, bölgenin etnik-dini özellikleri nedeniyle, başka yörelerde aynı nitelikteki tepkilerden FARKLI biçimde dile getirildi." Ve hemen yukarıda değindiğimiz gibi, faşist hareketin gelişmesini, eski egemen konumlarını yitirenlerin, bu değişme olgusuna duydukları tepkiyi, yeni egemen unsurlara yönelttikleri öfkeyle açıklayan *Birikim*, şöyle devam eder: "Faşist hareketin, Türkiye'nin DİĞER YÖRELERİNDE sınırlı gelişme göstermesine, hatta türlü çabalarına karşın TIKANIP KALMASINA KARŞILIK, üzerinde durduğumuz Çorum-Erzurum-Gaziantep üçgeni bölgesinde hızlı bir gelişme göstermesinin ... nedeni buradadır." (*Birikim*, n° 39, s. 15 ve 16.) MHP, bu "Çorum-Erzurum-Gaziantep bölgesi ile SINIRLANMIŞ, tıkanmıştır." (s. 18.)

Birikim, kendi belirlediği üçgeni içerisinde, faşist hareketin sınırlanıp kaldığını, diğer yörelerde ise gelişemediğini (ya da türlü çabalara karşın sınırlı gelişme gösterdiğini) söylerken, tam da, bu üçgenin dışında bir ilde faşist hareketin toplumu nasıl baskısı altına alıp bastırıldığını, bir katliam ve cenaze töreninde gördüğümüzde, yani olgular ve olaylar, bu üçgenli teorinin iflasını ilan ettiğinde, faşist hareketin bu üçgenin dışında gelişmediğini, tıkanıp kaldığını öne süren teoriye karşın, bu üçgenin sınırlarını, gene bu üçgenin dışında bulunan yörelere uzatmaya Mümtaz Soysal'ın hakkı olabilir mi?

(4)

*Birikim, Türkiye'de Faşist Hareketin
"Aşağıdan" ve "Yukardan" Kesinlikle
İktidar Olamayacağını Anlaşıldığını Söyler,
ve 1977 Seçimlerinden Sonra İlk Evresinin
Kapanmak Üzere Olduğunu İlan Eder*

Mümtaz Soysal'ın *Birikim*'in şu mahut "üçgen"i içersine sıkıştırdığı faşist hareketi tahlilini okura öğütlerken, nasıl

bir faşizm teorisini savunmuş olduğunu sergilemeye çalışalım. Ancak o zaman, bizim “öfkeli” ifademizin, kişisel duygulardan değil, faşizme karşı duyarlılığımızdan, devrimci bilincimizden kaynaklandığını da, okura açıklayabilmiş olacağız.

Belirtmeye çalıştık ki, *Birikim*, Türkiye’de faşist hareketin, feodalizmin kapitalizme geçiş süreci içerisinde ortaya çıktığını, ama, ancak alevi-kürt ve sünni-türk ikiliğinin bulunduğu heterojen bölgelerde hızlı bir gelişme gösterdiğini, bunun dışında kalan ve etnik ve mezhepsel bakımdan homojen olan bölgelerde ise, bütün çabalara karşın gelişme göstermediğini ileri sürmektedir. Çünkü, *Birikim*’e göre, mezhepsel ve etnik ikiliğin bulunduğu yörelerde, kapitalistleşme süreci, eskiden egemen konumda olan mezhepsel-etnik unsurların egemenliklerini yitirmelerine, ve eskiden egemenlik altında bulunan mezhepsel-etnik unsurların egemen konuma gelmelerine neden olmuştur. Dolayısıyla da, egemenlik konumlarını yitiren sünni-türkler bu toplumsal değişmeye tepkilerini, yeni egemen konumda bulunan alevi-kürtlere duyulan öfkede ifade etmektedirler.

Birikim’e göre “Türkiye’de faşist hareket”, hemen hemen, bu belirli bölgede (Çorum-Erzurum-Gaziantep üçgeni içerisinde), bu belirli süreç içerisinde, egemen konumlarını yitiren unsurların, egemen konuma gelenlere karşı öfkesinde ve bu öfkenin neden olduğu olaylarla sınırlı kalmıştır. Ama yalnızca sınırlı kalmamış, aynı zamanda, tıkanmış ve kitle desteğini yitirerek iniş dönemine geçmiştir. Aynı zamanda tıkanmıştır, çünkü faşist hareket ile özdeşleştirilen MHP, kendisine çekebildiği, bu durumları sarsılan “öfkeli” unsurların, 1977 seçimlerinde alabileceği oylarını almış ve artık tıkanmıştır. Yalnızca tıkanmamış, 1977 seçimlerinde varabileceği en yüksek noktaya varmış olan MHP, kapitalistleşme sürecinin tamamlanmaya başlamasıyla birlikte, toplumsal desteğini yitirerek iniş dönemine girmiştir. Dolayısıyla da faşist hareketin bu evresi kapanmak üzeredir. (Bu tahlillerin 1977 seçimlerinden sonra yapıldığını anımsatalım.) “MHP”nin “Çorum-Erzurum-Gaziantep bölgesiyle sınırlanmış, tıkanmış” (s. 18) olduğunu söyleyen *Birikim*’den okuyalım: “MHP bugünkü ideolojik-politik kimliğini, yazgısını oluşturan sürecin ... tamamlanmaya başlaması ile birlikte, bugüne kadar sağladığı top-

lumsal desteği de yitireceği bir ‘iniş dönemi’ne girmiştir. Dolayısıyla da vurgulanır: “Türkiye’de faşist hareketin ilk evresi kapanmak üzeredir.” (*Birikim*, n° 39, s. 23 ve 24.)

Bu “ilk evre”den, bugünkü faşist hareketin kastedildiğini belirtelim. Çünkü, burjuva demokratik rejimler, nasıl faşizmin yeniden ortaya çıkmasının koşullarını içerisinde taşırsa, bugün faşizmin yenilgiye uğradığı F. Almanya’da, İtalya’da, Fransa’da nasıl faşizmin ortaya çıkması olanağı varsa, bu anlamda, Türkiye’de faşizmin yeniden ortaya çıkması koşulunun varolması bir yana, bugünkü faşist hareketin ilk evresinin kapanmakta olduğunu söyler *Birikim*.

Belirli bir bölgeyle sınırlı kalan ve burada da kitle desteğini yitirerek iniş dönemine girmiş bulunan faşist hareketin iktidar olmasının iki yolunun da kesinlikle tıkalı olduğunu da ileri sürecektir *Birikim*. Nitekim *Birikim*, MHP’nin iktidar olmasının başlıca iki yolu bulunduğunu yazdıktan sonra, bu yollardan birinin aşağıdan, yani kitle desteğine dayanarak iktidara gelmek olduğunu, ama “bu yolun KESİNLİKLE tıkalı olduğu”nu; bu yollardan ikincisinin, yukardan, yani devlet aygıtı içerisinde güçlenerek iktidarı ele geçirmek olduğunu, ama “bu stratejinin de sonuçsuz kaldığını” ve sonuçsuz “kalacağına anlaşıldığını” söyler. Ardından da ekleyecektir: MHP’nin zaafını giderebilmesi imkansızdır. (*Birikim*, n° 39, s. 19 ve 22.)

Sanız tablo açıktır: Türkiye’de faşist hareket, ve bu hareket ile özdeşleşmiş bulunan MHP, ülkenin belirli bir bölgesi içerisinde sınırlı kalmış, burada tıkanmış, (1977 sonlarında) iniş dönemine girmiştir. MHP’nin gerek aşağıdan, kitle desteğine dayanarak iktidar olma yolu kesinlikle tıkanmış; gerek yukardan, devlet aygıtı içerisinde güçlenerek iktidar olması sonuçsuz kalmıştır ve sonuçsuz kalacağı da anlaşılmıştır.

1977 seçimleri sonrasında, *Birikim*’in, Türkiye’de faşist hareketin ve buna bağlı olarak MHP’nin “cenaze töreni” için hazırladığı bilimsel-söylev işte böyledir. Ama şu raslantıya bakınız ki, MHP’nin cenaze töreni için hazırladığı bilimsel-söylev, üç yıl kadar sonra, gene bir başka cenaze törenine, ama tam da bu faşist hareketin katlettiği Nevşehir CHP il başkanının cenaze törenine, faşistlerin yağdırdığı kurşunla-

rın toplumsal nedenini açıklamaya ışık tutar! Çünkü, *Birikim*, yukardaki tahlillerinin hemen ardından, faşist hareketin terör dozunu artıracaklarını, hatta kitlesel katliamlara yönelebileceğini yazmıştır. Böylece, faşist hareket terörü artırdıkça ve kitlesel katliamlara yöneldikçe, *Birikim*, faşist cinayetlerin cesetleri üzerine, bu "kehanet"ini simgeleyen bayrağını coşkuyla çeker. Şimdi de bu noktayı açıklamaya çalışalım.

(5)

*Birikim'e Göre, Faşist Hareket,
Derin Bir Umutsuzluğa Düştüğü İçin
Cinayet ve Katliamların Dozunu Artırmaktadır
(1978 Başları).*

Türkiye'de faşist hareket, Çorum-Erzurum-Gaziantep üçgeni içersindeki bölgeyle sınırlı kaldığı ve burada tıkanıp, kapitalistleşme süreci tamamlandığı için de, kitle desteğini yitirmeye başladığı, iniş dönemine girdiği, aşağıdan iktidar olmanın kesinlikle olanaksız olduğunu anladığı, yukardan iktidar olmasının sonuçsuz kaldığını ve kalacağını gördüğü, ve bu evresini kapamak üzere olduğunun yarı-bilinçli de olsa farkına vardığı için, "derin bir umutsuzluğa" ve "öfkeli bir huzursuzluğa" kapılmıştır. *Birikim*, Türkiye'de faşist hareketin içine sürüklendiği bu "derin umutsuzluğun" ve "öfkeli huzursuzluğun", onu bir "faşist nihilizme", yani kendini yokumsamaya ittiğini, ve bu nedenle de —evet bu nedenle de— faşist terörün dozunu artırmasının ve kitlesel katliamlara yönelmesinin beklenebileceğini yazmıştır. Malatya olaylarının hemen ardından yapılan bu tahlil, o günlerde ortaya çıkması olanaklı faşist terör ve katliamları, "cançekişen" faşizmin, umutsuzluk içersinde adeta kendi bağına hançer saplaması olarak niteliyor ve böylece, bir yandan ortaya çıkması olası faşist cinayet ve katliamların kendi tahlilini çürütemeyeceğini okuruna telkin ediyor ve öte yandan, faşist hareketin ilerleyişini simgeleyen olayları onun tükenişinin son çırpınımları olarak niteleyerek, faşist cinayet ve katliamların özünü ve amacını okurdan gizlemeye çalışıyordu. Malatya olayları üzerine, Malatya olaylarının faşizmin tükenişinin ve evresini kapamasının hırçınlığını simgelediğini yazan *Birikim*, Kahramanmaraş olayları patlak verdiğinde, bu katliamın, gene fa-

şist nihilizmin, kendini yokumsamanın bir sonucu, tükenişinin yarattığı umutsuzluğun sonucu olduğunu söyleyerek, kendi faşizm "tahlil"lerini "doğrulayan" olaylar olarak okur sunar. Dolayısıyla faşist hareket, aşağıdan ve yukardan ülkeyi kısıp ve baskısına aldıkça, faşist hareketin ilerlemesi gözlerden gizlenir, faşist hareketin ilerlemesi, bu hareketin "intihar"ı olarak muştulanır. Bu muştulama, üç yıla yaklaşan süredir, her faşist cinayet ve katliam sonucu yinelenir: Kahramanmaraş faşist katliamı mı? ha o, faşist hareketin iniş dönemine girmesinin huzursuzluğudur; Çorum faşist katliam girişimi mi? ha o, faşist hareketin iniş dönemini tamamlanmış olmasının hırçınlığıdır; Nevşehir katliam girişimi mi? ha o, faşist hareketin kendi evresini kapamış olmasının nihilistçe ifadesidir; Öz'lerin, İpekçi'lerin, Cömert'lerin, Yurdakul'ların, Ünsal'ların, Doğanay'ların, Tütengil'lerin, Kaftancıoğlu'ların, ve binleri bulan işçi, öğrenci, öğretmen, avukat, doktor, partili ve sendikacının katledilmesi mi? faşist hareketin sonunu görmesinin öfkeli bunalımının ifadesidir. Beyazıt Meydanı katliamı, Mamak, Balgat, Beşiktaş, Bahçelievler katliamları mı? ha onlar, faşist hareket son nefesini vermekte olduğu içindir. En yüksek noktasına 1977 seçimlerinde varan ve sözkonusu üçgen içersindeki bölgeyle sınırlanmış ve ama burada da TIKANMIŞ bulunan MHP'nin, Yozgat'ta oylarını 37 binden 47 bine, Tokat'ta oylarını 23 binden 33 bine, Erzurum'da oylarını 32 binden 33 bine çıkarmış olması mı? ha bunlar, MHP'nin oy artışının değil, kitle desteğini yitirmekte olduğunun kanıtıdır. Devlet aygıtı faşist kadrolarla mı dolduruluyor? ha o, faşist hareketin yukardan iktidar olma stratejisinin sonuçsuz kaldığının ve kalacağını ifadesidir. İşyerlerinde, kamu kuruluşlarında, hastanelerde, okullarda, semt ve mahallelerde faşist baskılar ve işgaller yaygınlaşıyor mu? ha bunlar, faşist hareketin ve MHP'nin döneminin kapanmış olmasının somut sonuçlarıdır. "İnanmayabilirsiniz ama, duyun ki", bu tahliller, "dünyanın en ciddi, en dengeli, en objektif sosyalist kültür dergilerinden biri" olan ve Türkiye'de yayınlanan *Birikim*'de yer almaktadır.

(6)

*Birikim, Faşizmin Sınıfsal Özünü Çarpıtır,
Emperyalizmi Yığınların Gözlerinden Gizler,
Faşizmin Kendisine Kitle Tabanı Edindiği
İdeolojik Açıda Geri Durumda Olan Emekçi Yığınların
Çıkarını Savunduğunu İleri Sürer*

Komintern, faşizmi, mali-sermayenin en gerici, en şoven, en emperyalist unsurlarının açık terörcü diktatörlüğü olarak tanımlar. Bizim faşizm konusundaki tüm yazılarımızda, bu tanım, esas alınmıştır.

Faşizm, burjuvazi, ülkeyi, burjuva demokratik yöntemlerle yönetemediği zaman, burjuva demokratik yöntemleri ortadan kaldırarak yönettiği rejimdir. Ve gene faşizm, iktidarın burjuvazinin elinden bir başka sınıfın eline geçmesi değil, burjuvazinin elinden, burjuvazinin en üst kesiminin, mali-sermayenin en emperyalist unsurlarının eline geçmesidir. Bir başka deyişle, faşizm, bir tüm olarak burjuvazinin değil, mali-sermayenin en emperyalist unsurlarının çıkarını esas alır. Mali-sermayenin en emperyalist unsurlarının kendi sınıfsal varlıklarını korumak ve bunun özsel içeriğini oluşturan azamî kârı süregenleştirebilmek için, demokrat ve devrimci hareketi, kanlı yöntemlere başvurarak baskı altına alması ve egemenliğini açık diktatörlüğe dönüştürmesidir faşizm.

Birinci Dünya Savaşından sonra, sömürgeci ve pazarsız kalan Alman mali-sermayesi, bir yandan içerde azamî kârı, öte yandan sınıfsal varlığını tehlikeye sokan devrimci hareket karşısında, devrimci hareketi ve devrimci sınıfı, silahlı zor ile baskı altına almaya başlamış, ve bunu aşağıdan gerçekleştirebilmek için de, gerici küçük-burjuva ideolojilerini kullanarak, kendine, küçük-burjuva unsurlardan ve hatta sınıf bilincine sahip olmayan işçilerden bir kitle tabanı oluşturmuştu. Faşizmin, lumpenproletaryanın dinamik ve o ölçüde serseri ve cani unsurlarını, başlangıçta, faşist terörün gerçekleştirilmesinde, militan güç olarak örgütlediği unutulmamalı. Faşizmin, mali-sermayenin en emperyalist unsurlarının çıkarını savunduğu halde, gerici küçük-burjuva ideolojileri kullanarak küçük-burjuva unsurlardan ve bu arada henüz küçük-burjuva bilincine sahip işçilerden kendine bir kitle

tabanı oluşturmuş olması, onun sınıfsal özünün kavranmasını başlangıçta güçleştirmiş ve küçük-burjuva diktatörlüğü olarak nitelendirilmesine de yolaçmıştır. Oysa, faşizm, sınıfsal olarak, mali-sermayenin en emperyalist unsurlarının çıkarlarını gözetir ve bu anlamda da, mali-sermayenin en emperyalist unsurlarının diktatörlüğüdür. Kendisine çektiği küçük-burjuva unsurlar, yoksul köylüler, yarı-proleterler, faşizmin kitle tabanını oluşturur. Faşizm, bu sınıf ve katmanların çıkarını esas aldığı için değil, onları kandırdığı için, kendi yanına çekebilmiştir.

İkinci Dünya Savaşının son günleri, faşizmin, emperyalist sistem içersinde, emperyalist devletler ve özellikle emperyalist devletlerin komuta merkezinde bulunan ABD tarafından, emperyalist sisteme bağımlı ülkelere ihraç edildiği döneme denk düşer. Biz, faşizm konusundaki yazılarımızda, ABD emperyalizminin, faşizmi, yabancı sermaye, NATO, CIA, Seferberlik Tetkik Dairesi, CENTO, Dolaylı Saldırı Anlaşması, Özel Harp Dairesi, Kontr-gerilla gibi birbirine bazan çaprazlanmış, bazan dikişlenmiş bir hat izleyerek Türkiye'ye ihraç ettiğini açıklamaya çalışmış; Türkiye'de faşist hareketin, işbirlikçi burjuvazi, büyük toprak sahipleri ve dinsel feodaller ittifakı içersinde, emperyalizmin sınıf çıkarını temsil ettiğini ve kendisine kitle tabanı edinmek için, kökü Moskof düşmanlığında bulunan anti-komünizm, kökü panturanizmde bulunan şoven-milliyetçilik ve panisiamizmden dönuşen mezhep ayrılıkçılığı gibi gerici küçük-burjuva ideolojileri kullanarak, küçük-burjuva bilinçli ve gerici ideolojilere bağı unsurları kendisine çekmeye çalıştığını ayrıntılı olarak sergilemiştik.

Şimdi, bir de, *Birikim*'in faşizm tahliline bakalım. *Birikim*'e göre, Türkiye'de faşist hareket, feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinin ürünüdür. Kapitalizmin bile değil, kapitalizme geçiş sürecinin ürünüdür. İkincisi, kapitalistleşme süreci tamamlandığında, faşist hareket de evresini tamamlar, öyle anlaşılıyor ki, söner. Üçüncüsü, faşist hareket, mutlak olarak feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinin ürünü değildir, toplumsal değişme süreci içersinde, etnik ve mezhepsel ayrılığın bulunmasını ve bunun nüfus bakımından birbirine eşit olmasını, olmazsa olmaz koşul sayar.

Demek oluyor ki, nasıl feodalizmden kapitalizme geçiş kaçınılmaz ise, faşist hareketin bu süreç içerisinde ortaya çıkması da kaçınılmazdır. Ama bir farkla. Etnik ve mezhepsel ikiliğin bulunmadığı, nüfusun bu bakımdan homojen olduğu yörelerde, faşizm, olanaksız; bu ikiliğin bulunduğu yörelerde, faşizm, o denli bir zorunluluk olarak ortaya çıkar. Ve faşizm, kapitalistleşme süreci tamamlandığı zaman, kitle desteğini yitirir, inişe geçer ve söner. *Birikim*'e göre de faşizm, etnik ve mezhepsel ikiliğin olmadığı yörelerde zaten gelişme gösterememiştir ve hızlı gelişme gösterdiği yörelerde ise (Çorum-Erzurum-Gaziantep üçgeni içerisinde) 1977 sonlarında, kapitalistleşme süreci *tamamlanmakta* olduğu için iniş dönemine geçmeye ve evresini kapamaya başlamıştır.

Faşizmin, o günden bu güne gerek bu üçgen içerisinde ve gerek bu üçgen dışında ne ölçüde gelişme gösterdiğini dıştalayalım; ve gene faşizme karşı, demokrat ve devrimciler kararlı bir biçimde direnmemiş ve faşizme karşı kararlı ve yer yer örgütlü bir savaşım vermemiş olsalardı, faşizmin bugün hangi boyutlara varmış olacağını dıştalayalım. Ama *Birikim*, kapitalistleşmenin kendiliğinden ve bizim irademiz dışında tamamlanmasıyla birlikte, faşizmin de, ekonomik değişme sonucu kendiliğinden, bizim irademiz dışında, söneceğini, sönmekte olduğunu ve hatta söndüğünü, dolaylı olarak, söylemiş olur. Dolayısıyla, faşizme karşı savaşım yalnızca iktisadi savaşım, kapitalistleşme sürecini hızlandırma savaşımına indirgenir, ve esasen kapitalistleşme süreci de tamamlanmakta olduğu için, böyle bir iktisadi savaşım da gereksiz hale gelir.

Devam edelim: faşist hareket, eski egemen konumları sarsılan unsurların, bu toplumsal gelişmeye duydukları tepkiden kaynağını aldığına göre, faşist hareketin sınıf temelini, egemenlik konumları sarsılan sünî-türk unsurların oluşturmakta olduğu anlaşılır bir şeydir. Eğer faşizme karşı siyasal bir savaşım verilecekse, bu, içerisinde proleterlerin de bulunduğu bir mezhepsel ve ırksal bölüntüye karşı savaşımına indirgenmek gerekir. Çünkü, faşizm, hangi sınıfın çıkarını temsil ediyorsa, faşizme karşı savaşımın ana hedefi, o sınıfa yönelmiş olmak gerekir. Dolayısıyla *Birikim*, bir yandan faşizmin sınıfsal çıkarını koruduğu emperyalizmi yığınların

gözünden saklarken, öte yandan faşizme, karşı savaşımı, faşizmin kendisine bir kitle tabanı edinmek için yanına çektiği unsurlara, çoğunluğu emekçi halkın oluşturduğu mezhepsel bir bölüntüye yönelir.

(7)

Birikim, Faşizmin Cinayet ve Katliamlarının Esas Özünü Yığınlardan Gizler

Belirttik ki, *Birikim*, Türkiye'de faşist hareketi, feodalizmden kapitalizme geçiş süreci içerisinde bulunan yörelere indirger; bununla da kalmaz, etnik ve mezhepsel ikiliğin nüfusça dengelendiği yörelere indirger; bununla da kalmaz, bu yörede de tıkandığını söyler; ve bununla da kalmaz, bu yörelerde iniş dönemine geçtiğini söyler. Niçin? çünkü, kapitalistleşmenin tamamlanmasıyla birlikte egemen konumlarını yitiren unsurlar, "kaderlerine razı hale" gelir, dolayısıyla toplumsal gelişmeye tepkileri ortadan kalkar ve buna bağlı olarak, egemen konuma geçen yeni unsurlara duyulan öfke söner ve ensonu, bu unsurlar, faşist hareketten desteklerini çekerler. "Faşist hareket" diyor *Birikim*, "kendisine kitle desteği sağlayan toplumsal kesimlerin kapitalizmin gelişme süreci içinde ister istemez 'kader'ine razı hale gelmesiyle 'kitle desteği'ni yitirmeye başlamıştı." (n° 39, s.23-24.) Faşizmi, toplumun bir kesiminin diğer kesimine duyduğu "öfke"ye indirgeyen bu teori, faşizmin tükenişini de bu "öfke"nin tükenişi ile özdeşleştirir.

Yalnız, burada, *Birikim*'in örtülü bir biçimde, faşist yöntemleri, "demokratik" yöntemler ile de özdeşleştirdiğini gözden kaçırmamak gerekir. Faşizm, kitle tabanı yaratmaya çalışmamış, bu kitle tabanı gibi görünen unsurların öfkeleeri, faşizmi doğurmuştur. Faşizmin bu yığınları kendisine çekmek için, demagojiye başvurmasına, geleneksel olarak oluşmuş ama küllenmiş bulunan gerici ideolojileri diriltmeye, yani gericiliğe başvurmasına, ve bunun karşısında direnen, savaştan demokratik ve devrimci unsurları, silahlı zor ile baskı altına almasına gerek yoktur! Bunun gibi faşist hareketi oluşturan unsurlar, değişen düzene tepkiden vazgeçtiklerinde, serbestçe, herhangi demokratik bir hareketten ayrılır gibi, faşist partiden ayrılabilir ve faşist hareketten desteklerini

çekebilirler, "dava"dan dönebilirler. Faşist baskının yoğunlaştığı yörelerde de, genel seçimlere, demokratik ve ilerici partiler serbestçe örgütlenmiş olarak girerler, serbestçe diledikleri köye, kasabaya, kente gidebilirler, diledikleri kahvede, meydanda, köyodasında serbestçe propagandalarını yapabilirler ve bu partilere oylarını verecek seçmenler tam bir serbestlikle sandığa gidebilirler, oylarını verebilirler; sandıklar tam bir güvence altında açılır, tutanağa geçirilir ve seçim kurullarında toplanır, ve bakılır ki, faşist partinin oyları tükenmiş. Ve faşist hareket de, seçmenin iradesine boyun eğmiş, tükenmiş olacaktır.

Oysa faşizmin temel özelliğini belirleyen, açık kanlı diktörlüğüne giden yolda, silahlı zoru, kanlı terörü esas almıştır. Yani faşist hareket, örgütlendiği ve "gelişme gösterdiği" yerde, toplumun demokrat, ilerici ve devrimci kesimlerini, bunların düşüncelerini serbestçe oluşturmasını, bu düşünceler çevresinde örgütlenmesini, bu örgütleri serbestçe geliştirmesini, düşüncelerini bireysel ya da kitlesel yollarla serbestçe açıklamasını silahlı zor yoluyla baskı altına alır. Bunu, iktidara gelene değin, yasa-dışı zor örgütleri aracılığıyla yapar. Eğer, faşizm, gerek kendi yanına çektiği unsurların serbestçe bu desteklerini çekmesine, ve eğer kendisine karşı unsurların serbestçe etkinliklerini sürdürmelerine olanak sağlıyorsa, orada, faşist yöntemlerden değil, onun karşıtı bir sistemden, demokratik yöntemlerden söz edileceği açıktır. Faşist katliam ve cinayetler, *Birikim*'in öne sürdüğü gibi bir umutsuzluk bunalımının ürünü değil de, bu faşist baskının öğeleri olarak, faşist baskıyı yaygınlaştırma ve yoğunlaştırmanın görüngüleri olarak ele alındığı zaman, katliam ve cinayetlerin, ilerici, demokrat ve devrimci hareketi ve bu hareketin canlı ve diri dinamik unsurlarını hedef aldığı, yani toplumun ileriye doğru akışan hareketini silahlı zor yoluyla baskısı altına almasının araçları olduğu anlaşılır. Böyle bir faşist baskı ağı içersine çekilen bölgede, faşizme karşı kararlı bir savaşım vermeden, tam da *Birikim*'in ortaya koyuş tarzına uygun olarak, boynunu büküp "Yığınlar bize oy vermedi, ne yapalım!" diyeceğini düşünmek, yığınların uyanık tutulması gereken anti-faşist bilincini köreltmek için çaba harcamaktan başka birşey değildir. "Faşizmi", "demokrasi" banyosun-

da yıkayan ve onda faşizmin ayırdedici özelliklerini değil, demokrasinin temel özelliklerini bulanlar, faşizmin özünü yığınlardan gizledikleri gibi, faşizmin ayırdedici özelliklerini de yadsımış olurlar. Tıpkı faşistler gibi. Onlar da demokrasi bayrağını en yükseğe çekeceklerini söylemiyorlar mı?

(8)

*Kapitalist Ekonominin Egemenliği Altında
Köy Toplumsal Yapısında Meydana Gelen Sınıflaşmayı,
Birikim, Mezhepsel ve Etnik Bir Egemenlik Değişmesi
Olarak Ele Alır*

Ülke'nin ilk sayısında yayınlanan "Faşizm Üzerine Bir Deneme" adlı yazımızda, "faşizmin çatalları"na ayrı bir yer ayırmış ve burada faşizmin, gerici küçük-burjuva ideolojilerini, kendisine kitle tabanı yaratmak için kullandığını belirterek mezhepsel ve etnik farklılıktan kaynaklanan bu gerici ideolojilerin, gene mezhepsel ve etnik açıdan çatalları bulunduğunu açıklamıştık. Bu yazımızdan gocunmuş olan, ama gene bu yazımızda ilk kez ele alınan bazı konuları, bir kez de kendi organlarında ele almayı deneyen *Birikim*, alevî ve Kürt farklılığına, yeni bir açıdan yaklaşarak kendi "özgün" teorisini yaratır. CHP'nin iktidar olmasıyla faşist hareketin kendiliğinden "söneceği" gibi politik bir yanılgıya kapıldığı anlaşılan bu dergi, ve gene öyle anlaşılır ki, CHP ağırlıklı iktidarın ilk aylarında Ecevit tarafından yinelenen "sonlarını görmenin huzursuzluğu içindedirler" gibi faşist hareketin sönmekte olduğu biçimindeki politik yanılgıya uygunlaştırılmış kendine özgü toplumsal tahliller türetir: Birkaç kez yinelediğimiz gibi kapitalistleşme sürecinin eskiden egemen konumda olan sünni-türklerin egemen konumuna son verdiğini ve alevî-kürtleri egemen konuma getirdiğini ileri sürer ve eskiden egemen konumda bulunanların, kapitalistleşme sürecinde ortaya çıkan toplumsal değişmeye duydukları tepkilerini, yeni egemen unsurlar olan alevî-kürtlere "öfke"lerinde ifade ettiklerini söyler. Böyle bir tahlil, her şeyden önce, faşizmin, bir sınıf savaşımının değil, "psikolojik" bir durumun sonucu olduğu görüşüne denk düşen bir tahlildir. Böyle bir tahlil, ikincisi, özünde, toplumsal evrimleşmeyi ve özellikle kapitalistleşmenin doğurduğu sınıflaşmayı kavramamış bir tahlildir. Böyle

bir tahlil, üçüncüsü, faşist hareketin sınıfsal özünü gizleyen, ve faşizmin sınıfsal özünü, onun kendine çekmeye çalıştığı kitle tabanı ile özdeşleştirmeye çalışan bir tahlildir. Konuya, bir de bu açıdan bakalım:

Her ne kadar, feodal toplumda, sınıflar kast esası üzerinde oluşmuşsa da, İmparatorlukta, feodal devletin teokratik özelliği gözönünde tutulduğunda, mezhepler arasında da, biri ötekine göre üstün kabul edilen bir kast hiyerarşisi olduğu yadsınamaz. Şah İsmail ile İmparatorluk arasındaki savaşın bir mezhep savaşı niteliği alması, ve sarayın, aynı zamanda, halifelikle bütünleşmesi, Anadolu'da, sünniliğin, aleviliğe göre ayrıcalıklı ve bu anlamda üstün bir mezhep sayılmasına yol açtığı bilinen tarihsel olgulardır. Bunun yanı sıra, geçen yüzyılın son çeyreğinde, Kazak süvari alaylarına benzer biçimde, Kürt aşiretlerinden "Hamidiye Alayları" oluşturulduğu ve Abdülhamit'in, Kürtler için "Benim aslanlarım!" dediği, yani Kürtlerin, İmparatorlukta saygın bir yeri olduğu da bilinir.

Kemalizmin laiklik ilkesi, hilafete karşı oluşmakla birlikte, içerde, sünni üstünlüğüne hukuksal alanda son vermiş, bu üstünlüğün fiilen ve mutlak olarak sona ermesi ise, geleneksel bağların köklü olduğu yörelerde, günümüze değin tam olarak gerçekleşmemiştir. Cumhuriyetin ilk döneminde kapatılan İslam enstitüleri, imam hatip okulları ve kuran kurslarının, emperyalizmin, İkinci Dünya Savaşından sonra, ülke politikasında etkin olmaya başlamasıyla birlikte yeniden açılmaya ve sayılarının hızla artmaya başlaması, bu mezhep ayrıcalığının geriye doğru diriltilmesini de gündeme getiriyordu. Ama bu, kapitalistleşmenin, sünnileri egemenlik altına soktuğu anlamında yoksullaştırdığı, alevileri egemen konuma getirdiği anlamında zenginleştirdiği biçiminde yorumlanamaz. Bu, olsa olsa ve ancak, emperyalizmin etkisinde, kapitalist ekonominin egemenliği altında hızlanan sınıflaşmayla birlikte oluşmaya başlayan çalışan sınıfların bilinçlenmesine, siyasal planda engel olunmak istenmesiyle açıklanabilir.

Laiklik ilkesi, sünni üstünlüğe hukuksal alanda son verirken, daha alt-kast sayılan aleviliği, sünnilikle yasal olarak eşit düzeye getirmiştir. Ve gene, Cumhuriyetin kadroları, teokratik temel üzerinde eğitim yapan unsurlardan değil, laik

ve o ölçüde de pozitif bilimsellik temeli üzerinde eğitim yapan unsurlardan oluşmaya başladığında, bir yandan teokratik devlet kadrosu içerisinde ağırlığı bulunan dinsel eğitim görmüş olanlar yeni kadrolaşmanın dışında kalmaya, ve öte yandan, aleviler de, yasal bakımdan eşit olarak katılma olanağı bulunduğu eğitim alanına girerek, yeni oluşan kadrolar içerisinde yer almaya başlar. Dolayısıyla, teokratik devletin kadroları, sünni (ve şafilere) için bir ayrıcalık oluştururken, laik devletin kadroları, bu ayrıcalığı ortadan kaldırır, ama aleviler için yeni bir ayrıcalık yaratmaz.

Öyle görünüyor ki, *Birikim*, laikliğin, böyle bir sünni ayrıcalığına siyasal anlamda son veren, alevi ve sünniler arasında da hukuksal eşitliğe olduğu kadar, devlet kadrolarında yer alma eşitliğine de olanaklar sağlayan yönünü gözardı ederek, kapitalistleşme sürecinin, bölgede, yeni bir egemen "mezhepsel ve etnik" bölüntü yarattığını öne sürebilir.

Devam edelim: Sözkonusu "Çorum-Erzurum-Gaziantep üçgeni" içerisinde, kırsal alanda, birbirinden farklı toplumsal birimler olduğu bilinir. Bunlardan biri, aşiret birimleridir. Tarımsal komününün tam olarak aşamadığı feodal birimlerdir bunlar. Aşiret üyeleri, birbirlerine kanbağı ile bağlı olduğunu kabul eder; ve aşiret reisi ailesi, bu kandaş topluluğun üstün, ailesini oluşturur. Dolayısıyla, aşiret içerisinde feodal sınıflaşma, aynı zamanda, bir kastlaşmaya da dayanır. İkincisi, feodal ile emekçi köylüler arasında böyle bir kanbağı bulunmayan feodal birimlerdir. Üçüncüsü, komşuluk esasına dayanan köy topluluklarıdır. Köy toplulukları, mezhep açısından hemen hemen homojen topluluklardır. Ancak daha sonra ve özellikle de (savaş dolayısıyla) genel iç göçler sonucu oluşmuş bazı köy toplulukları, mezhep açısından yer yer heterojen bir yapı gösterirler. Bu toplumsal birimlerin üçü de, genel olarak, doğal ekonomiye bağlı ve bu bakımdan geleneksel ilişkilerin ağır bastığı birimlerdir.

Kapitalizm, bu geleneksel birimleri, egemenliği altına almaya başladığı zaman, kapitalist meta ekonomisi aracılığıyla bir yandan bağımlı emekçi köylüyü, ve bir yandan egemen olan aşiret reisini ya da feodal ağayı etkisine alır, ve emekçi köylü ile feodal ağa arasındaki, aşiret üyesi ile aşiret reisi arasındaki ilişkileri de dolaylı olarak zayıflatmaya başlar. Ken-

di işlediği toprağın sahibi köylü ise, kapitalist meta ekonomisi alanına çekildiği ölçüde, kendini, kapitalist pazara meta üreten ve gereksinmesini kapitalist pazardan meta olarak sağlayan bir üretici durumuna dönmüş, sermayenin sömürsü alanına çekilmiş bulur. Kapitalizm etkisini, aynı biçimde, feodal birimlerde, egemen ve bağımlı unsurlar üzerinde de gösterir.

Kapitalist meta ekonomisinin, kırsal alanda, egemen olması süreci izlenmekle birlikte, burada, kapitalist ilişkilere geçildiğini, yani küçük tarım işletmelerinin birer kapitalist işletme haline dönüştüğünü öne sürmek olanaksızdır. Ve kapitalizm, bir yandan, feodal ilişkileri zayıflatırken, bir yandan da, küçük üreticinin “geleneksel” ilişkisini, yani doğal ekonomiye bağlı ilişkisini çözer, onu kapitalist meta ekonomisine bağımlı hale getirir; ama bu köylü işletmesi, kapitalist işletme haline gelmiş olmaz.

Sermayenin ilkel birikiminin çağ açıcı tarihi, bilinir ki, doğrudan üreticilerin, işledikleri topraklarından zorla sürülerek, kitlesel olarak mülksüzleştirilmelerinin de tarihidir. Ama kapitalizm ayakları üzerinde doğrulduktan sonra, emekçinin mülksüzleştirilmesi, daha geniş boyutlarda devam eder. Sermaye, bir yandan, köylü ailesinin, örneğin yapağını ve pamuğunu hammadde olarak satın alıp, ona yünlü ve pamuklu dokumasını satarak, kırsal ev elzanaatlarını yıkar, ve dolayısıyla, ev elsanayi alanını ele geçirir. Öte yandan, yalnızca ev elzanaatları alanında değil tarımsal alanda üretim araçları ve geçim nesnelere bakımından da, köylü ailesini, kendi meta ekonomisine bağlayarak, meta değişimi yoluyla, onun artı-emeğinin ürününe ve hatta gerekli-emeğinin bir bölümüne elkoyarak, emekçiyi sömürmeye ve mülksüzleştirmeye devam eder. Doğaldır ki, bu mülksüzleşme, üretici köylülerin topraklarından kitlesel olarak sürülüp atıldıkları ve emekgücü pazarına kitlesel olarak yığıldıkları gibi (acı ve ıstıraplı ama) hızlı ve o ölçüde çağ açan devrimci bir süreç izlemez; (gene acı ve ıstıraplı ama) yavaş işleyen “evrimci” bir süreç izler.

Anadolu’da köy birimleri içerisinde, mülksüzleşme süreci, köylü aileler üzerinde, farklı yönlerde etkisini gösterir. Genel olarak, varlıklı, yani köy ortalamasına göre veya bir

çiftçi ailesinin işleyebileceği toprak büyüklüğüne göre daha çok toprağı olan köylüler, zengin köylüler haline gelirken, küçük ve toprağı az olan köylüler, tersine yoksullaşır, proleterleşirler. Zengin köylünün ve yoksul köylünün kapitalist ekonominin egemenliği altına çekilmesi, sermayenin, emekçi köylünün artı-emeğinin ürününün bir bölümünü sömürmesi sonucunu doğurmakla birlikte, varlıklı köylüye, köy biriminin toplam artı-emeğinden bir pay almasının da olanağını yaratır. Çünkü, o da, belirli büyüklükte bir sermayeye sahiptir ve bu sermayesi sayesinde, ister ırgat, ister maraba, ister azap biçiminde olsun birkaç yabancı emeği sömürebileceği gibi, bazan toprağını ve bazan toprağının işleyebileceğinden fazla olan kısmını ortaklık yoluyla ektirerek, ortakçı olan köy emekçisinin artı-ürününe de feodal sömürü yoluyla elkoyabilir. Ve gene, zengin köylü, sermayesinden, faizle borç vererek, yani tefecilik yaparak, köy emekçisinin artı-emeğinin ürününe, faiz yoluyla emebilir. Küçük ve yoksul köylüye, tohumluk buğday ve benzeri üretim araçları vererek, bunların faizini, sermayesinin kârı görüntüsünde, yoksul köylünün üreteceği üründen alabilir.

Dolayısıyla, köy toplumsal yapısında, kastlık bağları zayıflarken, bunun yerini, sermayeleşen mülkiyet esasına dayanan sınıflaşma almaya başlar. Ve alevî bir köy birimi içerisinde, bu sınıflaşma, nasıl alevî aileler içerisinde, zengin ve yoksul köylü sınıflaşmasını yaratırsa, sünnî köy birimi içerisinde sünnî aileler arasında, o denli zengin ve yoksul köylü sınıflaşmasını yaratır. Yani hem alevîler, hem sünnîler arasında, zengin ve yoksul köylü sınıflaşması, toplumsal yapıdaki gelişmeyi simgeler. Dolayısıyla, *Birikim*’in kapitalistleşme dediği, bizim kapitalist ekonominin kırsal alanı egemenliği altına alması olarak nitelediğimiz bu süreç, alevî köylüleri yeni toplumun egemen unsurları, sünnî köylüleri yeni toplumun egemenliğini kaybeden unsurları haline getirmez, her iki mezhepten köy birimleri içerisinde, burjuvalaşan ve proleterleşen sınıflaşmayı doğurur. Bu sınıflaşmanın, gerek köylerin merkezleştiği kasaba ve kentlerde, gerek bu köylerin daha uzağına düşen ülke ölçeğindeki merkezlerde, kendi ölçeğinde yanısıracı anlaşılır bir şeydir.

(9)

Emekçilerin Sınıfsal Bütünleşmesi Olgusunu

Görmeyen Birikim

Bu Bütünleşmenin Etnik ve Mezhepsel

Temel Üzerinde Bölünmesini,

*ve Bunun Arkasındaki Emperyalist Çıkarı Görmez
ya da Görmezlikten Gelir*

Sınıflaşma, aynı zamanda, sünni yoksul köylüler ile alevî yoksul köylüler arasında, ve sünni zengin köylüler ya da köy ağaları ile alevî zengin köylüler ya da köy ağaları arasında bulunan *ortak sınıf çıkarını* ve emekçiler ile ağalar arasında bulunan *ortak sınıf çelişkisini* belirginleştirir, öne çıkarır. Yoksul köylülerin, alevî ve sünni farklılıklarına karşın, ortak çıkarları vardır. Alevî ya da sünni olsun, yoksullaşan köylülerin, zengin toprak ağaları ile olan sınıf çelişkileri de aynıdır. Öyleyse, yoksul emekçiler, kendi sınıf çıkarlarının bilincine varmaya başladıklarında, aralarındaki mezhep ayrılığının, bu sınıf çıkarları doğrultusunda birleşmeyi engelleyen geleneksel bir engel olduğunu anlamaya, ve bu engeli geriye iterek sınıf çıkarları doğrultusunda biraraya gelmeye de başlarlar. Bu, toplumsal değişimin yeni egemen güçleri olan zengin köylüler ya da toprak ağaları için de böyledir.

Devrimci hareket, emekçi unsurların kendi sınıf çıkarlarının aynı oluşunun bilincinden doğacaktır. Kuşkusuz, burada, köylülüğün sınıf savaşımının, devrimci hareketin bir evresini oluşturacak olan "demokratik" bir savaşım olduğu açıktır. Egemen güçler ise, sınıfsal çıkarları gereği, bu sınıflaşma olgusunun emekçiler arasında yarattığı sınıf bilinçlenmesini ve onların demokratik hareketini engellemek ister. Emperyalist sisteme bağımlı olan Türkiye'de, ABD emperyalizminin, Barış Gönüllüleri aracılığıyla, kent kent ve köy köy saptadığı ve o zaman tarihsel olarak örtüşmüş bulunan bu geleneksel mezhep ve etnik ayrılığı, bilgi olarak kendi istihbarat örgütü CIA'ya aktardığı ve CIA'nın, bu mezhep ayrılığını, demokratik hareketin karşısına çıkarılabilecek bir olanak olarak bulguladığı bilinir. Yabancı sermaye ile kenetlenmiş bulunan işbirlikçi burjuvazinin de çıkarına olduğu gibi, köy emekçilerinin demokratik sınıf hareketinin hedefi olan, zen-

gin köy ağasının, feodal mütegalibenin de çıkarınadır bu. Yabancı sermaye, işbirlikçi sermaye ile toprak ağaları arasında, bu temel üzerinde ittifak oluşturur.

Tarihsel olarak kardeşliğe dönüşmüş bulunan alevî-sünni, Türk-Kürt farklılığını, yeniden düşmanlığa dönüştürerek, diriltmek, sınıfsal çıkarı bakımından bilinçlenmekte olan emekçi köylülüğü, mezhep ve etnik ayrılık temeli üzerinde yeniden bölmenin, birbirine karşı getirmenin aracı olur. Artık, ister alevî ister Kürt olsun, ister sünni ister Türk olsun, sınıf çıkarları doğrultusunda, köy ağalarına ve feodallere karşı biraraya gelmekte olan köy emekçileri, mezhep ve etnik durumlarına göre, birbirlerinin düşmanı haline getirilirler. Bunu gerçekleştirebilmek için, faşizm, gerici ideolojileri, gerici küçük-burjuva ideolojileri kullanır. Böylece de alevî ve sünni emekçinin sınıfsal bütünleşmesini, mezhep temeli üzerinde böler, Türk ve Kürt emekçinin sınıfsal bütünleşmesini, etnik temel üzerinde böler; emekçileri birbirleriyle karşı karşıya getirir. Buna karşılık, bu emekçileri, karşılarında savaşım vereceği, feodal ağalarının yanına, sünni emekçi ile sünni ağanın, alevî emekçi ile alevî ağanın ittifakına çeker. Emperyalizm ve onun yerli işbirlikçisi ve yerli müttefikleri, ekonomik yapıda değişme sonucu meydana gelen sınıflaşmanın siyasal yönünü engellemek, onu baskı altına almak için, sınıf ayrılığını, mezhep ayrımcılığıyla örtüştürür, etnik ayrımcılıkla örtüştürür, mezhepsel ve ırksal düşmanlık yaratarak emekçiler arasında bölücülüğü öz çocuğu gibi besler. Bunu niçin yapar? Kendi sınıf çıkarı için, kendi sınıf egemenliğini pekiştirmek ve sömürsünü sürdürmek için yapar. Faşizmin sınıfsal temeli buradadır. Faşizm, emperyalizmin, bağımlı ülkeye ihraç ettiği bir ideolojidir ve onun sınıf çıkarını gözetir, onun sınıf çıkarını esas alır. Ama bu sınıf çıkarını süregenleştirmek için, gerici ideolojileri kullanarak, emekçi yığınlardan kendine bir kitle tabanı oluşturmaya çalışır.

Şimdi, soruna, *Birikim*'in tahlili açısından baktığımızda: *Birikim*, faşizmin özsel sınıfını, yani emperyalizmi ve işbirliği halinde bulunan egemen sınıfları büyük bir özenle, gözlerden gizlemeye çalışır. Faşizmin, yöresel ve o denli toplumsal değişimin zorunlu sonucu olarak doğduğunu ve o ölçüde de ekonomik evrimleşmeyle birlikte kendinden sönüp gidece-

ğini ileri sürer. Bunun yanısıra, ve bunlar kadar önemli bir şey daha söyler: Faşist hareketin, egemenlik konumları sarsılan sünni-türklerin alevi-kürtlere öfkesinin ürünü olduğunu ekler. Dolayısıyla faşist hareketin sınıf temelini, şimdi egemenlik konumları sarsılan sünni-türklerin oluşturduğunu ileri sürmüş olur. Burada bir "sınıf" temeli değil, mezhepsel ve etnik bir bölüntü olduğu açıktır. Dolayısıyla, faşizm, yalnızca, mali-sermayenin en emperyalist unsurlarının sınıf çıkarını esas alan bir sistem olmaktan çıkarılmış ve eski geleneksel konumları sarsılan ve yalnızca sünni-türk olan orta-burjuva ve küçük-burjuvaların, yarı-proleter ve proleterlerin çıkarını gözetilen bir harekete dönüştürülmüş olur. Faşist hareketin sınıfsal temeli terkedilir, ve faşist hareket, içersinde her sınıftan insanın yer aldığı bir mezhep topluluğunun psikolojik tepkisine dönüştürülür. "Her sınıftan insanın yer aldığı" —ama faşizmin sınıfsal özünü oluşturan emperyalizmin ve onun işbirlikçisi burjuvazinin dışlandığı bir tepkiye.

Öyleyse, faşizme karşı eğer savaşıyorsanız, siyasal planda, eski egemen konumları sarsılan sünni-türkler üzerine (bunlar ağa olsun, dinsel lider olsun, küçük-köylü olsun, yarı-proleter olsun, proleter olsun farketmez) savaş açmanız gerekecektir, çünkü faşist hareketin temelini oluşturan, bu mezhepsel ve etnik unsurlardan başkası değildir! Dolayısıyla, faşizm, kendisine bir kitle tabanı yaratmak ve bu arada kendi sınıfsal özünü örtüştürmek, kitlelerden gizlemek için, nasıl sünni-türkleri, sünni ve Türk olduğu için kışkırtıyorsa, siz de, (bu adamlar, kendilerine, üstelik "sosyalist" ya da "marksist" dedikleri için) sosyalist ya da marksist olarak, yeni egemen unsurları, yani alevi-kürtleri (ister aşiret reisi, ister ağa, ister dinsel başkan, ister küçük-köylü, ister yoksul ve proleter olsun) alevi ve Kürt olduğu için, faşizme, yani sünni-türlere karşı harekete geçirmelisiniz!.. *Birikim*'in tahlillerinin doğal sonucu, Türkiye'de faşizme karşı savaşım, tam da faşizmin istediği anlamda, faşist hareketin baskısına maruz kalan unsurları, mezhepsel ve etnik temel üzerinde, bir başka mezhepsel ve etnik unsurlara karşı kışkırtmaya varır. Yoo denecektir, biz böyle bir şey yazmadık. Doğrudur. Ama, faşizme karşı savaşım, ancak faşizmin sınıfsal temelini oluşturan olguya, dolayısıyla bu sınıfsal temeli temsil eden unsurlara kar-

şı yürütüleceğine göre, ya böyle bir savaşım yürütmeniz, ya da faşizme karşı siyasal savaşımın gereğini yadsımanız gerekecektir.

Evet, *Birikim* de öyle yazıyor. Zaten diyor, kapitalistleşme süreci tamamlandığı için, faşist hareket, hızlı gelişme gösterdiği bu üçgen içersinde de tıkanmıştır, kitle desteğini yitirmeye başlamıştır, evresini kapamak üzeredir. Ve faşizm, ekonomik gelişme sonucu, kendiliğinden "kahrolduğuna" göre, yaşasın ekonomik gelişme! Ve yaşasın "kapitalistleşme"! Ensonu, demokrat ve devrimci hareketin, faşizme karşı siyasal savaşımına bir gerek olmaksızın, faşist hareket evresini kapamakta olduğuna göre, "kazaya kurban" gidenler hariç, bu yolda bilinçli olarak savaşarak ölen yiğit insanlarımızın mezarlarına "niyazi" yazmamız gerekecek!

Şu üç yıla yakın bir süre önce evresini kapamakta olan faşizmin, evresini kapamasını, elimizi kolumuzu bağlayarak bekleyebiliriz artık. Ve eğer hâlâ faşizm kan döküyorsa, onu, faşizmin derin umutsuzluğunun yarattığı bunalımla, öfkeli huzursuzluğunun yarattığı bunalımla açıklarız. Ve niçin faşist katliam ve cinayetlerin giderek arttığı sorulursa, bunu derin umutsuzluğun yaygınlaşmasıyla açıklarız. Ve niçin bu inişe geçen ve evresini kapamak üzere bulunan faşist hareketin, üç yıl sonra bile bir türlü dükkanını kapamadığı sorulursa, bu kapitalistleşme sürecinin zaman zaman yavaş işlediğini, örneğin enflasyonda ifadesini bulan derin ekonomik bunalımın sınıflaşma sürecini yavaşlattığını ve kapitalistleşmenin yer yer geriye dönen karmaşık bir süreç izlediğini söyleriz. Ve niçin emperyalizmin ve onun işbirlikçisi burjuvazinin sınıfsal çıkarının burada hemen hiç yer almamış olduğu sorulursa, *Birikim* dergisi olarak deriz ki, esas amacımız da bunu gizlemek, faşizmin sınıfsal özünü örtmek, ve faşizmin mezhepsel ve etnik ayrılıkçılık yöntemlerini, karşısındaki unsurlara dayatmaktır. Faşist parti mi? kitle desteğini yitirdi. Faşist gençlik örgütü mü? evresini kapadı, yani mahkemece kapatıldı. Yeni faşist gençlik örgütleri mi? derin bir bunalımın sonucu kuruluyor. Faşist sendikalar mı? inişe geçti. Faşist meslek örgütleri mi? tıkanıldı...

Ve işte, sosyalist kültür dergisinin, Mümtaz Soysal'ın deyişyle, dengeli objektif, derinliğine tahlilleri. Üstelik yalnızca

dengeli, objektif değil, dünyanın en dengeli, en objektif "sosyalist" tahlilleri bunlar. "Ciddi"liğine gelince... Bakınız, bunu görmezlikten gelmek olanaklı değil, *Birikim*'in bize verdiği yanıtta, bu ciddiyetini niteleyen pasajları eğer hocamız okumadıysa, bu derginin ciddiliğini ilan etmesi niye? Okuduysa, bu tür yazılarda ciddiyet nerede? Sayın hocamız, eğer övgüsünün, kime sövgü olduğunu hâlâ anlayamamışsa, bu derginin ciddiliğini abideleştiren parlak bir "güldeste"yi, *Ülke*, n° 8, s. 116-117'de toplanmış olarak bulabilir.

Ha, unuttuyordum, *Birikim*, daha 1978 başlarında diyordu ki, "Barış çağrısı yapan Türkes 'samimi' idi." (*Birikim* n° 39, s.19.) O günden bugüne Türkes, barış çağrısını yineliyor, ırk, mezhep, fikir ayırımı gözetmeksizin herkesi barışa, kardeşliğe çağırıyor. Daha iki gün önce televizyonda izledim, yine barış çağrısını yineliyor, ama bunun yanısıra bir şey daha diyor, sosyal-demokrattan başlayarak her ilerici, yurtsever ve demokrati "komonist"e çıkarıp "komonistlere bu topraklarda yaşama hakkı tanımayacağız" diyor. Ve katliamlar listesine, bu kez CHP il başkanları da ekleniyor. Türkes'in barış çağrısında samimi olduğunu söyleyen *Birikim* ise, inanmayabilirsiniz ama, Anayasa Profösörümüz Mümtaz Soysal'ın "mümtaz" yazısında, dünyanın en ciddi, en dengeli en objektif dergisi olarak okura öğütlenebiliyor.

24-26 Haziran 1980

RAGIP GELENCİK

TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİ ÜZERİNE

TARİŞ, ANTBİRLİK, ÇUKOBİRLİK gibi büyük bazı "tarım satış kooperatifleri birlikleri"nin adları, çeşitli olaylar dolayısıyla, günlük basında ve yayında sık sık geçiyor. Öyle görünüyor ki, tarım satış kooperatifleri ve birlikleriyle ilgili ve bilinip söylenegelmiş bazı olguları kısaca anımsamakta yarar var.

1929 büyük ekonomik bunalımını izleyen çetin yıllarda, Türkiye'de topraklı köylülüğü örgütleyip tarımsal üretimi ve tarımsal ürün dışsatımını geliştirme çabaları gösterilir. Bununla ilgili olarak, 1935 yılı sonlarında, 2834 sayılı "Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun" çıkarılır. Dili bakımından da ilgi çeken bu yasaya göre, tarım satış kooperatifleri ile birliklerinin kuruluş *ergeleri* [amaçları, ereklere] şunlardır:

"a) Ortakların ürünlerine devamlı sürüm ve alıcılar bulmak;

"b) Lüzumunda bu ürünleri ham madde olarak işlemek ve böylece elde edilen maddelerin satışını yapmak;

“c) İç ve dıştaki araçlara giden kazancı üretmenlere mal ederek durumlarını yabancı ülkelerdeki üretmenlere karşı kuvvetlendirmek;

“ç) Piyasada düzen verici bir yer alarak fiyatların zararlı dalgalanmalarının önüne geçmek, ürünlerin yoğunlaşım [tüketim] piyasasında en iyi fiyatlarla satışını başarmak;

“d) Yurt ürünlerinin standartlaştırılmasında üretmenlerle çıkartçılara [dışsatımcılara, ihracatçılara] düşen ödevleri gerçekleştirmek;

“e) Ortakların üretim ihtiyaçlarına yarayan her çeşit araç ve araçları toptan ucuz olarak edinip dağıtmak gibi çıkart ürünlerini ucuza mal etmek, kalitesini iyileştirmek, satış kapasitesini artırmak ve bunların arsulusal [uluslararası] piyasalarda en iyi fiyatla satışını sağlamaktır.”

O zamanlar güdülen “ulusalci” politikanın açık izlerini de taşıyan bu “ergeler”den anlaşıldığı gibi, sözkonusu kooperatiflerin ve birliklerinin kurulması ile tarımsal sanayiinin geliştirilmesi ve ekonomik bunalıma karşı savaşım da gözönünde tutulur. Bu “ergeler”le, o zamanlar çoğu gayri müslim olan (Türk olmayan) ticarî burjuvaziye karşı bir tutum takınıldığı da söylenebilir.

2834 sayılı yasanın birinci maddesine göre, “en az on çiftçi aralarında değişir kapitalli, değişir ortaklı ve buçlu soraylı [sınırlı sorumlu] Tarım Satış Kooperatifleri kurabilirler.

“Çiftçi olmayan veya Kooperatifin çalıştığı ürünler üzerinde teslim [ticaret] ve komisyonculuk yapanlar bu kooperatife giremezler.”

Yasanın 7. maddesine göre, “Tarım Satış Kooperatifleri ortakları, on sene ortaklık yapmadıkça yüklendikleri ortaklık payının hepsini ödemedikçe ortaklıktan çıkamazlar. ... Ölen ortaklar için de bu hükümler taptandır [uygulanır].” Ortaklar kooperatife böylesine sıkı sıkıya bağlanmakla birlikte, “Bu kanunda yazılı Tarım Satış Kooperatifleri ile Birliklerin ortaklarınca imzalanacak anamukavelename [ana sözleşme] formülleri Ziraat Bankasınca hazırlanır, Ekonomi [şimdi Ticaret] Bakanlığınca onanır ve İcra Vekilleri Kurulunca kabul edilir.” (Madde 4).

Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin kurulmasına gelince,

“Madde 2 — En az üç Tarım Satış Kooperatifi, satışını yaptıkları ürünlerin çıkart ve piyasa merkezlerinde Ekonomi [şimdi Ticaret] Bakanlığının onamile bir Tarım Satış Kooperatifleri Birliği kurarlar. Her çıkart ve piyasa merkezinde bir ürün için ancak bir birlik kurulabilir.” Böylece, bir dışsatım ve piyasa merkezinde bir ürün için ilk birliğin kurulması kolaylaştırılıp başka birlik kurulması yasaklanarak, örgütlenmede merkezleşmeye ağırlık verilir. Dolayısıyla, bugün, bir “tarım satış kooperatifleri birlikleri enflasyonu” yoktur.

Bir “tarım satış kooperatifleri birliği”nin “bütün üyelerini temsil eden en yüksek organı Genel Kuruldur.” Ana sözleşmeye göre,

“Her ortak kooperatif, Genel Kurulda Kooperatif Genel Kuruluna katılacak ortak sayısı ve Kooperatifin Genel Kurulunun görüşülen iş yılındaki teslimat ortalaması ile orantılı sayıda temsilci tarafından temsil edilir.

(400) ortak ve ürüne göre Ticaret Bakanlığınca tesbit edilen ürün kabul edilir.

“Kooperatif Genel Kuruluna girme hakkına haiz her (400) ortak ve ürüne göre Ticaret Bakanlığınca tesbit edilecek ürün birimi için birer temsilci hesaplanır.”

Bütün bunlardan şu sonuç çıkar: Büyük veya çok topraklı köylüler ile orta köylülerin çoğunlukta bulunduğu kooperatifler, Genel Kurulda daha çok üye ile temsil edilir. Böyle olmayan kooperatiflerde ise, büyük ve orta köylülerin Genel Kurula üye seçilme şansları artırılır.

Yasanın 19. maddesine göre, “Tarım Satış Kooperatifleriyle Birliklerinin işleri Genel Kurullarınca seçilen dörder kişilik Yönetim Kurulları tarafından görülür” ama, “Birliğin Genel Direktörü doğrudan doğruya Ekonomi [şimdi Ticaret] Bakanlığınca atanır. Genel Direktör Yönetim Kurulunun tabii üyesi sayılır. Birlik adına imza koymaya yetkili başka işyarlarla [memurlarla] Satış Kooperatifleri direktörlerinin atanması ve işlerinden çıkarılması Ekonomi [şimdi Ticaret] Bakanlığının kabulüne bağlıdır.” Anasözleşmenin 31. maddesine göre, “Birliklerin Genel Direktörlük emrinde çalışacak memurlardan Birlik adına imza koymağa izinli olanların tayini ve işten el çektilmesi, Genel Direktörün teklifi ile Yönetim Kurulu kararına ve Ekono-

mi [şimdi Ticaret] Bakanlığının tasdikine bağlıdır. Bunlardan başka lüzumunda Birlik işlerinde kullanılacak memurların tayini veya işten el çektirilmesi Genel Direktörlük yetkisi içindedir.”

Şimdi, bütün bunlar gözönünde tutulup, tarım satış kooperatiflerine ve birliklerine *kooperatif* gözüyle bakılırsa, “Bu kooperatiflerin özünde demokrasi yoktur”¹ denebilir; ama bu kuruluşlara *şirket* gözüyle bakılırsa, böyle konuşmak yanlış olur; çünkü onlarda da kapitalin özgürlüğü ve egemenliği vardır. Şu farkla ki, politik iktidar hiçbir şirkete onlara karışabildiği kadar karışamaz. Buraya kadar üzerinde dırulan noktalar, tarım satış kooperatifleri ile birliklerinin ilerde gösterdikleri gelişmeyi daha iyi anlayabilmek için önemlidir. Bu kooperatifler ve birlikleri, devlet kapitalizmi anlayışına uygun olarak, topraklı köylülüğün kapitaliyle yaratılmış ilginç kuruluşlardır. Onlara, örneğin 1163 sayılı yasaya göre kurulmuş kooperatiflere ve birliklerine bakıldığı gibi bakılmamak gerekir. Nitekim, ülkemizde politik iktidarlar buna uygun davranmakta, bir TARİŞ’e bir KÖY-KOOP gözüyle bakmamaktadırlar.

1977 yılı sonunda, tarım satış kooperatifleri birliklerinin sayısı, kuruluş yerleri ve yılları TABLO I’deki gibidir.

Tablonun incelenmesiyle görülebileceği gibi, ilk kurulan birlikler, Türkiye’nin klasik dışsattım ürünleri (kuru üzüm ve incir, fındık, pamuk, zeytinyağ, antepfıstığı) ile uğraşanlardır. Birlik sayısı 30’u aşkındır. Bununla birlikte, görüleceği gibi, ortak sayısı, özkaynaklar vb. bakımından ağırlık, belirli birliklerde toplanır. Birliklere bağlı (bağımlı) ve bağımsız (herhangi bir birliğe bağlı olmayan veya birlik kurmamış) tarım satış kooperatifleri ile ortaklarının sayıları TABLO II’de verilmiştir.

1977’de, bütün tarım satış kooperatiflerinin %25,46’sı bağımsız ise de, bunların ortak sayısı, toplamın ancak %2,15’i kadardır; bağımsız kooperatif başına ortalama 50,50; oysa bağımlı kooperatif başına ortalama 783,25 ortak düşer. Bağımsız tarım satış kooperatifleri, bütün tarım satış kooperatifleriyle birliklerinin toplam “yüklenilen, kapitalinin an-

¹Nedim Tarhan, “TARİŞ Olayı ve Kooperatifler”, Cumhuriyet, 28 Şubat 1980.

TABLO — 1

Sıra No.	Birlik adı	Kuruluş yeri ve yılı
1	Tarış - Üzüm	İzmir 1937
2	Tarış - İncir	" "
3	Fiskobirlik	Giresun 1938
4	Mesebe (Tasfiye halinde.)	İstanbul 1938
5	Güneydoğu - Fıstık	Gaziantep 1940
6	Çukobirlik	Adana "
7	Tarış - Pamuk	İzmir 1949
8	Tarış - Zeytinyağı	" "
9	Kozabirlik	Bursa 1950
10	Antbirlik	Antalya 1952
11	Marmara Zeytin	Bursa "
12	Gülbirlik	Isparta "
13	Taskobirlik	Nevşehir 1958
14	Narenciyebirlik	Adana 1959
15	Trakyabirlik	Edirne 1966
16	Ankara - Elma	Ankara 1968
17	Güneydoğu - Üzüm	Gaziantep "
18	Güneydoğu - Zeytin	" "
19	Güneydoğu - Kırmızı Biber	" "
20	Güneydoğu - Bakliyat	" "
21	Yerfisko	Mersin "
22	Şeftalibirlik	Bursa "
23	Narenciyebirlik	Antalya "
24	Ankara - Patates	Ankara "
25	Ankara - Sebze	" "
26	Tiftikbirlik	" 1969
27	Tavkobirlik	Bursa "
28	Kayısbirlik	Malatya "
29	Marmara - Üzümbirlik	Bursa "
30	Ankara - Soğan	Ankara "
31	Tavkobirlik (Bursa)	" "
32	Trakya - Üzümbirlik	Tekirdağ "
33	Antalya - Sütbirlik	Antalya 1976

TABLO — 2

Yıllar	BİRLİKLERE BAĞLI		BAĞIMSIZ		TOPLAM	
	Koop. sayısı	Ortak sayısı	Koop. sayısı	Ortak sayısı	Koop. sayısı	Ortak sayısı
1970	487	231.667	131	7.735	618	239.402
1971	488	236.302	143	8.691	631	244.993
1972	490	243.329	145	8.756	635	252.958
1973	499	254.492	143	10.583	642	265.075
1974	502	273.944	148	10.861	650	284.805
1975	505	318.602	153	11.416	658	330.416
1976	520	375.152	166	10.703	686	385.855
1977	524	410.687	179	9.041	703	418.728

Kaynak: T.C. Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü, 1977 Çalışma Raporu, s. 19.

cak %0,32’sini, toplam “tahsil olunan” kapitalinin %0,29’unu, toplam “yedek akçe tutarı”nın %0,29’unu temsil eder. Dolayısıyla, bağımsız tarım satış kooperatifleri, bağımlı ta-

rim satış kooperatifleri ve birlikleri yanında veya karşısında sözü edilmeye değer bir güç değildir.

Öte yandan, gene 1977'de, beş büyük birlik, TARİŞ, ANTİBİRLİK, ÇUKOBİRLİK, FİSKOBİRLİK, TRAKYABİRLİK bütün tarım satış kooperatifleri ortaklarının aşağı-yukarı %70'ini temsil eder. Bu beş birliğin "yükenilen" kapitali, genel toplamın %86'sı; "tahsil olunan" kapitali, genel toplamın %88,9'u; "yedek akçe tutarı" ise, genel toplamın %88,5'i kadardır. Bu beş birlik T. C. Ziraat Bankasının 1977/78 kampanyası için bütün birliklere açtığı krediler toplamının (27.114.197.000 TL.) %92,05'ini; bütün birliklere ve bağımsız tarım satış kooperatiflerine açtığı krediler toplamının ise %91,98'ini almışlardır.

Böylece, çeşitli olaylar dolayısıyla, günlük basında ve yayında neden bu birliklerin adı geçtiği biraz aydınlanmış oluyor. Ama "neden" in hepsi bu kadar değil.

Ticari burjuvazi (özellikle dışsatımcı kesimi), tarım satış kooperatifleri birliklerini bir çeşit depo, uygun koşullarda alınıp dışarıya satılacak metalar kaynağı gibi kullanagelmıştır. Bir araştırma raporundan yapılan aşağıdaki aktarma, bunun hangi boyutlara varabildiğini (belki de eksik olarak) gösteriyor:

"... pazarlanar: kuru üzümün 1950 yılında %4,1'i iç, %95,9'u dış pazarlara satılmakta iken, 1966'da %42,3'ünün yurt içinde satılmış, %57,7'sinin ise çeşitli ülkelere ihraç edilmiş olması, yurt içi tüketimin ihracat aleyhine arttığını göstermektedir. Ancak bu artışın zahiri olması kuvvetle muhtemeldir. Zira, Üzüm Birliği, halihazırda kısmen bir stok müessesesi olarak çalışmakta, tüccar kendi satın aldığı ürün dışında ihraç imkânı buldukça istediği miktar ve kalitede üzümü satın alabilmekte ve ihraç etmektedir. Bu ise, Tarış tarafından yurt içinde satılan ürünün arttığı izlenimini vermektedir."²

TARİŞ eski genel müdürlerinden biri şunları yazıyor:

"1978 yılından önce Tarış'ın ağır basan özelliği, tüccarın depoculuğunu yapmasıdır. Tarış, özel sektörün empoze ettiği taban fiyatları üzerinden rekoltelerin büyük bö-

² Kooperatifçilik Sorunları Araştırması (T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Şubat 1972. Ankara), s. 264.

lümünü alıp depoladıktan sonra, istendiğinde bu ürünleri tüccara-ihracatçıya satmak ve böylece onları alım ve depolama giderleri ile riskten kurtarmakla görevliydi. O dönemlerde Tarış, bu niteliği sonucu, çoğu yıllar stok devretmiş ve önemli değer kayıplarına uğramıştır."³

Ortak dışı alımlarla ilgili şu eleştiri, rekoltelerin büyük bölümünün alındığını doğruluyor:

"Ortak dışı alımlarda, ürün bedelinin tamamen ödemesi, faaliyetlerden doğan zararların ürün teslim edenlere intikâl ettirilmemesi, ortak olanlarla olmayanlar arasında farklı bir durum yaratmaktadır."⁴

Sınai burjuvazi de, bu birliklerden pay almakta, ticari burjuvaziden geri kalmıyor:

"Trakya Yağlı Tohumlar Kooperatifleri Birliği depolarında bulunan ve 300 milyon kilo dolaylarında olduğu öne sürülen ayçiçeği stoklarının, bu ürünün borsalarda 35 liraya dek alıcı bulmasına karşın 22 lira 60 kuruşluk fiyatla yağ sanayicilerine devredildiği belirlenmiştir. Trakya ve Marmara bölgesindeki üreticiler arasında yoğun tepkilere ve bir dizi girişime neden olan 'devredilme olayı' sonunda sanayicilerin, 4,5 ilâ 7 milyar liralık ek gelir sağlama olanağı elde ettikleri de saptanmıştır."⁵

Burjuvazi, bu birliklerle başka bakımdan da ilgilenir. 2. dipnotta anılan rapordan bir alıntı daha yapılabilir:

"Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin İştirakleri:

"Birliklerin bilançolarında önemli bir yer tutan iştirakler üzerinde kısaca durmakta fayda görülmüştür.

"Bugün birliklerin bilançoları tetkik edilecek olursa bu iştiraklerin işletmecilik prensiplerine aykırı bir şekilde yapıldığı kolaylıkla görülür. Kendi malî imkânlarının dışında bankalardan alınan kredilerle sağlanmış olan bu iştiraklerden pek çoğunun derhal kâra geçen işletmeler olamayacağı dikkate alınacak olursa durumun önemi ortaya çıkar.

...
"Ziraat Bankası kaynaklarından %10,5 faizli sağlanan bu kredilerin uzun zaman kâr tevzi edemeyecek iştiraklere

³ Erdiç Gönenç, "1978 ve 79'da TARİŞ", Cumhuriyet, 7 Mart 1980.

⁴ 1977 Çalışma Raporu (T.C. Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü), s. 27.

⁵ Cumhuriyet, 29 Şubat 1980.

yatırılmasında yalnızca faiz yükünün küçümsenmeyecek bir durum meydana getirdiği aşikârdır. Ancak iştirak edilen işletme %10,5'un üzerinde bir temettü dağıtabildiği zaman, faiz yükü Birliğin üzerinden kalkabilir. Ana borcun ödenilmesi ise çözümlenmesi güç bir sorundur.

"Birliklerin söz konusu iştiraklerinin nerelere yapıldığı hakkında bilgi mevcut olmadığı için bunların ne dereceye kadar birlik konusu ile ilişkisi olduğu hususunda bir şey söylemeye imkân bulunmamaktadır.

"Birliklerin 1966-67 yılları bilançolarında iştirakleri ... toplam özvarlıklarının %43'ünü teşkil etmektedir.

"Bütün bunların yanında bazı iştiraklerin Hükümet nüfuz ve telkini altında yapıldığı hususu üzerinde durulması gerekli bir konudur."⁶

Buna Ziraat Bankasının şu eleştirisi de eklenebilir:

"Yetersiz bulunmasına rağmen öz sermaye ve hatta Bankamızdan sağlanan kısa vadeli kredilerden bir kısmı, sabit tesislere ve iştiraklere yatırılmıştır.

"Bu durumda, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri, bir iktisat olarak mevcudiyeti tabii olan zati yatırım ve çevirme sermayesi ve kaynağından yoksun bulunmakta ve bu sebeple yatırım ve işletme faaliyetleri için daima dış finansman imkânları aramak zorunda kalmaktadır."⁷

Bu ilişkiler ağı bu noktada da bitmez. Örneğin, büyük köylülük ile ticarî burjuvazi arasında bir Çin Seddi yoktur. Tarım satış kooperatifi ortağı olan varlıklı bir köylü, yoksul köylülükten alivresatışlarla kapatılmış ürünü, kendi üzerine veya başka ortakların üzerinde gösterip kooperatife (ve birliğine) uygun fiyatla satabilir. Onunla işbirliği halindeki tacir de birlikten alacağı ürünü dışarı satabilir. vb. vb.

2834 sayılı yasanın özü gereği, bu kooperatifler ve birlikleri ile bürokrasi arasında da ilişki kurulmuştur. Ayrıca, birliklerin kendi içinde de gelişmiş (veya geliştirilmiş) bir bürokrasi vardır:

"Bu kuruluşlara yetişmiş memur bulmak ya da memur

yetiştirmek yoluna gidilmemekte, çoğu kere gereğinden fazla memurla çalışılmakta ve zorunlu olan personel reorganizasyonu iç ve dış etkenler yüzünden yapılamamaktadır."⁸

Birliklerin anasözleşmesi, birlik içindeki bürokrasiye verilen önemi gösterir. Anasözleşmenin 58. maddesine göre,

"1. — Kârın

"a) %10'u birinci yedek akçeye;

"b) %15'e kadarki Yönetim Kurulu üyeleriyle, Genel Direktör ve memurlara ... [Altını ben çizdim. R.G.]

"c) Geri kalanı yaptıkları muamele nisbetinde ortak kooperatiflere dağıtılır."

Ayrıntılara girmeyen bu bilgilerden sonra şu sözleri okumak hiç de şaşırtıcı değil:

"Genel olarak Birliklerde birim mamûle düşen işletme gideri, özel sektöre göre çok fazladır. ...

"İstatistik çalışmaları ile bunlara dayanan kıyaslamalı işletme randıman ve maliyet hesapları yapılmamakta ve modern bir çalışma düzeyine erişilememektedir."⁹

Tarım satış kooperatifleri birlikleri, uğraştıkları ürünlerle ilgili destekleme alımlarını yapmakla da görevlendirilir. Bu alımlar sırasında birliklerin bütün olanaklarından yararlanılır. Destekleme alımlarının kârı ve zararı devletindir. Ama aşağıdaki tedbir önerisi, birliklerin bu işten pek de zararsız çıkmadığını gösterir:

"Birliklerin birikmiş destekleme alımları zararlarıyla bundan sonra bir önceki kampanyadan husule gelen zararları için, (kampanya ürününün satış sonucunu beklemeden) Devlet bütçesine mutlaka ödenek konulmasının ve tahsil edilmesinin sağlanması."¹⁰

1950'lerde izlenmeye başlanan ve bugün de sürdürülen enflasyon-devalüasyon politikasında destekleme alımlarının önemli bir yeri olduğu düşünülürse, tarım satış kooperatifleri, emekçilerin zararına bir politikanın uygulanmasında kullanılan araçlardan biri olarak görülür.

Bu kısa yazıda kooperatifleşmenin anlamı vb. üzerinde uzun boylu durulamaz. Klasik anlamda (kapitalist düzende)

⁸ Ay., s. 27.

⁹ Ay., s. 27.

¹⁰ Ay., s. 29.

⁶ Kooperatifçilik Sorunları Araştırması, s. 226-228.

⁷ 1977 Çalışma Raporu, s. 26.

“Kooperatifleşme, ilk amacı *aracıları* ortadan kaldırmak olan bir iktisadî birleşme biçimidir: aracı, üretim kooperatiflerinde patron, tüketim kooperatiflerinde tüccar, kredi kooperatiflerinde bankacıdır. Kooperatifleşme çok değişik biçimlerde olabilir; ama bütün kooperatifleri bu üç çerçeveye içine sokabiliriz.”¹¹

Kapitalist üretim ilişkilerinde, koşullara göre değişen belirli bir işletme büyüklüğünden sonra, topraklı köylülük, tarımsal proletarya karşısında patron durumundadır. Öte yandan sanayici, tacir, bankacı (sınai, ticari, mali burjuvazi, kısaca burjuvazi) topraklı köylülük için aracı durumundadır. 2834 sayılı yasanın “ergeleri”, tarım satış kooperatifleri ve birlikleriyle, sınai burjuvaziyi, ticari burjuvaziyi ve tefecileri aradan çıkarmayı öngörür. Sınai burjuvazi ürünlerin hammadde olarak işlenmesiyle, ticari burjuvazi, birincisi iç ve dışsatımın birliklerce yapılmasıyla, ikincisi işletme girdiklerinin birliklerce iç ve dışalımıyla aradan çıkarılmak istenir. (Yasanın çıkarıldığı yıllarda ticari burjuvazi genellikle gayri Müslim [Türk olmayan] niteliktedir.) Yasanın 18. maddesine göre, “Tarım Satış Kooperatifleriyle Birliklerinin Banka ve Kredi İşleri Ekonomi [şimdi Ticaret] Bakanlığının direktiflerine uygun olarak Ziraat Bankasıyla yapılıp. Luzum ve ihdiyaç halinde Ziraat Bankasıyla yapılacak danışma üzerine bu işler Ekonomi [şimdi Ticaret] Bakanlığının göstereceği Bankalar tarafından da yapılabilir. (Ayrıca, 3202 sayılı yasa da, Ziraat Bankasına bu görevi verir.) Böylece, devlet, bir devlet bankası aracılığı ile, topraklı köylülüğe karşı “mali burjuvazi”nin rolünü üstlenir.

Yasadaki “ergeler”e uygun davranılması halinde ticari burjuvazinin; “ergeler”e aykırı “iştirakler”in önlenmesiyle sınai burjuvazinin, ve onlarla ilişkileri vb. dolayısıyla mali burjuvazinin, tek sözcükle burjuvazinin zarar göreceği bellidir. Toprak ağalığı ile öteden beri dayanışmış ve bürokrasinin iktidar ortaklığına çoktan son verip politik iktidara ağırlığını koymuş olan burjuvazi, hele işbirlikçi ve tekelci burjuvazi, buna göz yummaz; bununla yetinmeyip bu kooperatiflerden ve birliklerinden kendi adına ve sonu-

na kadar yararlanmak için elinden geleni yapar. Üstelik, devlet kapitalizminin tarım satış kooperatifleri ve birlikleriyle ilgili mekanizması, burjuvazinin amacına ulaşmasını kolaylaştırır niteliktedir. Burjuvazi de bu mekanizmayı işletiyor. Ayrıca, bu mekanizma, burjuvazi ile topraklı köylülüğün üst kesimi arasında işbirliği kurulmasına da uygundur. Yalnız, ilişkilerin ayrıntıları ne olursa olsun, bu birlikler dolayısıyla görünür hale gelen bir çelişki var: Burjuvazi ile topraklı köylülük arasındaki çelişki.

Türkiye’de işçilerin, emekçilerin, yoksul köylülüğün örgütlenmesi geciktirilmiştir. Tarım işçilerinin durumu, bu gecikmenin günümüze kadar sürdürüldüğüne kanıttır. Kooperatif adını taşıyor diye birtakım örgütlerle emekçiler ve yoksul köylülük arasında ilişki kurmak önemli yanlışlara yolaçabilir.

Tarım satış kooperatifleriyle birliklerini yoksul köylülüğün örgütleri sanıp buna göre davranmak yanlıştır. Bu birliklerin sınai işletmelerinde çalışan işçilerin onlara bağlı kooperatiflerin ortakları arasında dayanışabilecekleri bir köylülük kesimi *genellikle* yoktur. Bununla birlikte, bu birliklerle ilgili çeşitli sorunlar, çoğu zaman, küçük ve yoksul köylülüğün sorunlarıymış gibi sunulur ve öyle sandırılır.¹² Bu örgütlerin demokratik kooperatifler haline getirilebileceğini düşünenler ise öyle görünüyor ki, havanda su dövmetedirler.

¹² 2 Mart 1980 günü *Cumhuriyet*’te, “Halkın Çukobirlik’le Bağlantısı Kaldırılmak İsteniyor” başlığı altında şu haber yer alıyor: “Hatay CHP Senatörü Mehmet Sönmez, Çukobirlik’te 10 dekar toprak katılımıyla ortak olma koşulunun kaldırılmasına ilişkin çalışmaların sürdürüldüğünü söylemiş ... ‘Halkın Çukobirlik’le olan bağlantıları ortadan kaldırılmak istenmektedir’ demiş, özetle şunları söylemiştir:

— On dekarlık kişilerin ortaklığı fesh edildiğinde, 7 bine yakın kişi Çukobirlik’ten ayrılacaktır. 7 bin ortağın, yaklaşık olarak 3’er ton pamuk teslim etmiş olsalar, 2,1 milyon ton karşılığında Çukobirlik’ten alacakları kredi 210 milyon lira olacaktır. Toprak ve pamuk ağaları yeni yönetim aracılığı ile bu krediye göz dikmişlerdir.”

Şimdi, bu 7000 kişi bir tek kooperatifte toplanmış olsalardı, anasözleşmeye göre, Genel Kurulda 17-18 üye ile temsil edilebilirlerdi. Bu, onların Genel Kuruldaki güçsüzlüğünü gösterir.

Öte yandan, bu kişiler, kooperatife 10 dekarlık toprakla katılıyorlar demenin anlamı nedir? Bu, onlar, kooperatife her yıl 10 dekardan alınan pamuk ürününü vermeyi taahhüt ediyorlar demektir. Öyleyse, ikili bir ekim nöbetinde 20, üçlü bir ekim nöbetinde 30 dekar arazileri olmak gerekir. Ayrıca, pamuk ekimine ayırmadıkları arazileri de olabilir (portakal bahçesi, okaliptüslük, vb.). Çukobirlik’in bölgesinde bu kadar arazisi olan kişiler, yoksul köylü değillerdir. Böylece, “halk” sözcüğünün, her zaman çok dikkatle kullanılması gereken bu sözcüğün, burada gerçeği yansıtmadığı söylenebilir.

¹¹ Pierre Brizon, *Emeğin ve Emekçilerin Tarihi* (Şubat 1977, Ankara), s. 553.

T. CEMAL

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÜNİVERSİTE-İKTİDAR İLİŞKİLERİ

İmparatorlarla papaların güçlerini birbirlerine kabul ettirme çekişmesi çağlarında, Canossa Şatosu'na karılar içinde yalınayak yürüyüp, Papanın buyurma gücü altına giren Alman İmparatorunu anlatır tarihler. O günlerden kalma bir "Canossa Yürüyüşü" sözü vardır. Gönül ister ki, "özerk" üniversitelerimizin rektörleri, üniversite tarihimize, "Rektörlerin Canossa'ya gidişine katılanlar" olarak geçmesinler davranışlarıyla.
Seha L. Meray, *Su Başlarını Devler Tutmuş*

Tarihin her döneminde siyasal iktidar ile yüksek öğretim kurumları arasında çok yönlü diyebileceğimiz bir ilişkiler ağı mevcuttur. Siyasal iktidar-üniversite ilişkileri denildiği zaman, temelde, bu ilişkiler ağının bütünü anlaşılır. Tarafların karşılıklı etki-tepki ilişkisi içinde bulunduğu alanlar ilişki alanları olarak tanımlanır. Bu alanlar mali, yasal vb. gibi konulardan eğitim programlarının düzenlenmesine kadar uzanır. Bu nedenle konuyu bütün ilişki alanlarını kapsayacak bir tarzda ele alabileceğimiz gibi, bunlardan önceliğe sahip bir ya da birkaçını ele alarak da inceleyebiliriz. Zaman, kaynak, işgücü vb. sınırlamalar bu ilişki alanlarından birini seçmemizde etken olabilir.

Diğer yandan, bu alanlardaki karşılıklı etkileşim ve iletişimin sonucunda Üniversite (bir kurum olarak) demokratikleşme çizgisinde ileri ya da geri adımlar atar. Bu bakımdan üniversite ile siyasal iktidar arasındaki ilişkiler, bir yerde, demokratikleşmeye katkıları açısından da önemlidir. Bu yazımızda söz konusu ilişkileri (bu ilişkiler kümesine kar-

şıklı iletişim kümesi de diyebiliriz) demokratikleşme açısından ele alıp, değerlendirmeye çalışacağız.

Kuşkusuz önce demokratikleşme deyimine bir açıklık getirmemiz gerekecek, Demokratikleşme birçok bileşenden oluşan bir kavramdır. Genelde demokrasi dediğimizde soyut ve biçimsel bir eşitlikle özgürlükten söz ederiz. Bu soyut yaklaşımın, uygulamadaki yansıması da "genel ve eşit oy" ilkesidir. Sözü ettiğimiz soyut yaklaşımı çağdaş gelişmeler uyarınca somutlaştırmamız zorunludur. Kavramı somutlaştırırken kullanabileceğimiz en geçerli ve açık ölçüt "katılım"dır. Katılımı, toplumsal yaşamın değişik aşama ve kesitlerindeki karar süreçlerine bilinçli bir şekilde katılma olarak tanımlayabiliriz.

Marx'ın da işaret ettiği gibi "İnsanlık özgürleşmesi ise, ancak ve ancak, kişi soyut vatandaş olmaktan çıktığı zaman, günlük hayatında, işinde, durumunda, insan türünün bir üyesi haline geldiği zaman kendi *force propre*'lerini tanıdığı ve düzenlediği zaman, kendi gücünü toplum güçlerinin bir parçası olarak tanıdığı ve bunlar siyasal güç olarak kendisinden ayrılmamış bir hale geldiği zaman gerçekleşebilir".¹ Bu ise özünde bireylerin siyasal topluma, dolayısıyla her aşamadaki karar süreçlerine somut anlamda (yani aktif bir biçimde) katılım demektir. Bu nitelikteki bir katılım burjuva demokrasisindeki soyut özgürlük ve katılım kavramından çok farklı bir şeydir.

Katılımda en alt düzeydeki kurumlardan başlayan ve en üst düzeye uzanan bir süreç söz konusudur. Örneğin mahalle düzeyinde bir karar sürecine katılma ya da işyerindeki bir kararın oluşmasına katkıda bulunmadan parlamento kadar uzanan, oradaki karar sürecine doğrudan ya da dolaylı katılım gibi. ... Katılım olgusu geliştiği ve yaygınlaştığı sürece toplum olarak demokratikleşme çizgisinde ileriye gitme söz konusudur. Katılımın genel ve eşit olması temeldir. Servet, ırk, ya da mezhep vb. gibi nedenlerle katılımın farklılandırılması, bazı gruplara ayrıcalıklar tanınması demokratikleşmede geriye doğru gitme demektir. Ancak böyle bir katılıma dayanan demokrasi biçimsellikten, do-

¹ K. Marx, *Yahudi Meselesi*, Sol Yayınları, Ankara 1968, s. 42.

layısıyla soyutluktan kurtulacaktır.

Katılımda etkinlik "Siyasal Toplumun" sivilleşme süreci ile doğru orantılıdır. Sivilleşme sürecini, sivil toplumun siyasal toplumu kendi içinde özümlemesi olarak tanımlayabiliriz. Burjuva toplumlarında sivil toplum, politik toplumdaki içeren bir genel kapsama sahiptir. Yani sivil toplumun üyelerinin (kurumlar, bireyler, örgütler) bir bölümü —kuşkusuz çok dar bir bölümü— siyasal toplumu meydana getirir. Siyasal toplumun her üyesi sivil toplumun da üyesidir, ama sivil toplumun her üyesi siyasal toplumunda üyesi olmamaktadır. Siyasal toplum egemen sınıf tarafından oluşturulmuştur. Sivil toplum içindeki güçler, her şeyden önce sınıf savaşımı ile siyasal toplum içersine girmek ister. Bu girme savaşımı siyasal partiler aracılığı ile yapılır. Öte yandan sendikalar, demokratik kitle örgütleri vb. gibi kuruluşlarda siyasal toplumun kapsamını genişletme çabası içindedirler. Sınıf savaşımı bu çabaları destekleyen yönde geliştikçe siyasal toplumun kapsamı sivil toplumun bütününe kapsayacak bir biçimde (dikey ilişkilerdeki hiyerarşik gücünü de kaybederek) büyüyecektir. Buna sivilleşme süreci de diyebiliriz. Bu konum siyasal toplumun sivil toplum içinde erimesi süreri biçiminde de tanımlanabilir.

Katılımın yaygınlaşması olarak tanımladığımız demokratikleşmede temel sorun "doğrudan üreticilerin özgürleşmesi ve politik topluma girmesidir. Oysa bu çeşit bir devrim sivil toplum öğelerinin kurulması sürecinde varolur."²

Sivil toplum konusunun tartışılması bu yazının çerçevesi dışındadır. Yalnız üniversite-siyasal iktidar ilişkilerine açıklık getirebilmek için bir noktaya değinme gereği de vardır. Bir toplumda bireyler ve kurumlar arasındaki ilişkiler dikey ve yatay olarak oluşur. Sivil toplum temelini sahip olmayan toplumlarda siyasal toplumu oluşturan bireylerin kendi aralarında yatay ilişkilere sahip olmasına karşın alt-toplumla olan bağıntısı dikey ilişkiler biçimindedir. Yatay ilişkilerin var olduğu siyasal toplum sivil toplum öğelerinin var olmadığı ya da çok sınırlı geliştiği toplumlarda dar kapsamlıdır. Bu da demokratikleşme sürecinin çok ba-

şında olduklarını gösterir.

Marx'ın *Alman İdeolojisi*'nde altını çizdiği gibi "sivil toplum, üretim güçlerinin belirli bir aşamasında bireylerin bütün maddî ilişkilerini içerir". Bunun somut sonucu olarak da "sivil toplum yalnızca burjuvazi ile gelişir". Nitekim birçok çalışmada burjuva toplumu ile sivil toplum özdeş olarak nitelenmektedir. Yani sivil toplumda, yatay ilişkilerin mevcut olduğu siyasal toplum daha yaygındır ve sınıf savaşımının yönüne göre yaygınlaşma eğilimini de sürdürmektedir.

Eğer sivil toplum içinde yer alan üretim güçlerinin bağımlı ya da bağımsız siyasal güç olma olanakları kısıtlı, hatta bu kanallar bütünüyle kapanmışsa, dar kapsamlı siyasal toplum içinde yatay ilişkiler dengesinde kurulamayacaktır. Bunun sonucu siyasal toplum dikey ilişkilerin ağırlıklı olarak yer aldığı bir yapıya sahip olacaktır. Görüldüğü gibi demokratikleşme ile sivil toplum öğelerinin siyasal toplumu da masedecek biçimde yaygınlığı arasında adeta birbir doğrusal ilişkinin varlığı söz konusudur. Örneğin doğunun despotik toplumlarında birlik ayrı yatay kurumlarla değil, tekli bir dikey hiyerarşi ile sağlanmıştır. Bu durumda siyasal otorite ile ideolojik otoritenin çakışması zorunludur. Bu nedenle sivil toplum niteliğine sahip olmayan toplumlarda bilim adamlığı ya da okur-yazarlık üsteki siyasal toplumun tekelinde kalır. Burada görülen "ideolojik öğreti ile yaşanan dünya arasındaki tek modelli uyumdur; almaşık modeller, üretim biçimi içindeki hiyerarşik ilişkilerin reddi ile dıştalanmakta ya da nötralize edilerek yeni bir bütüne vardırılmamaktadır. Üstelik okumuşların üst toplum olarak üretimle ilişkisizlikleri ortadadır."³

Siyasal iktidar-üniversite ilişkisini demokratikleşme açısından ele alırken açıktır ki toplumun sivilleşme derecesi belirleyici bir rol oynar. Üniversitenin siyasal toplum içerisinde yatay ilişkiler uyarınca yer alması üst demokratikleşme aşamasında söz konusu olabilir. Diğer yandan siyasal toplumdaki yatay ilişkilerine rağmen, bazı "otorite kesim"leriyle dikey ilişkiler içersinde bulunması da mümkündür. Hatta sivil toplum öğelerinin yaygın olduğu hallerde de böy-

² İdris Küçükömer, "Asyagil Üretim Biçimi, Yeniden Üretim ve Sivil Toplum", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 2, 1977, s. 30.

³ İdris Küçükömer, *agm*, s. 26.

le bir durum ortaya çıkabilir. Mamafih böyle durumlarda bile demokratikleşme süreci açısından dar kapsamlı "siyasal toplumlardaki" dikey ilişkili üniversitelerden daha üst derecede bir demokratikleşme düzeyine sahip olunur.

Üniversite-siyasal iktidar ilişkilerinin bir diğer belirleyicisi ise örgütlenme biçimidir. Örgütlenme biçimi (buna üniversite modeli de diyebiliriz) bir önce değindiğimiz yatay, dikey ilişkilerden doğar. Unutmamamız gerekir ki genelde eğitimin, özelde de yüksek eğitimin özünü belirleyen, her zaman için toplumsal düzendir. Eğitim ulusal ekonomide belirli bir rol oynamasına rağmen genelinde üst yapının bir parçasıdır. Yani temelde toplumdaki egemen üretim biçimi, bu biçimle oluşan ideoloji ve sivilleşme derecesi ayrı ve değişik ölçülerde üniversite kavramını ve modelini oluşturur.

Cumhuriyet dönemindeki siyasal iktidar üniversite ilişkisinde, bir yerde toplumun sivilleşme derecesi, bir yerde de üniversitenin örgütlenme biçimi, yani uygulanan üniversite modeli olguyu açıklayan temel değişken olma özelliğini korumaktadır.

I — ÜNİVERSİTE YAKLAŞIMI VE MODELLERİ

Her toplum kendi yapısına uygun bir üniversite tanımı na sahiptir. Bu nedenden ötürü zaman ve mekân içerisinde, toplumun yapısına ve siyasal toplumun isteklerine göre değişik üniversite kavramlarıyla karşılaşmaktayız. Fakat bu çeşitliliğe rağmen çağdaş üniversite kavramlarıyla, buna bağımlı olarak biçimlenen modeller birkaç grup içerisinde toplanabilir.

Biraz da zorlamaya kaçan bir basitleştirme ve tanımlama çabası içinde, çeşitli üniversite kavramlarını, bunların başlıca özelliklerine göre beşe ayırabiliriz:

- (1) Üniversite bir yetişme (*formation*) ortamıdır.
- (2) Üniversite bir araştırmacılar topluluğudur.
- (3) Üniversite topluma hizmetler kurumu, bir ilerleme ocağıdır.
- (4) Üniversite bir entellektüel kalıptır.
- (5) Üniversite bir üretim faktörüdür.⁴

Bu yaklaşımlardan ilk dördü toplumdaki ideolojik otorite ile uyumu koruyan, üst siyasal toplumla mevcut yatay

ve dikey ilişkileri ile egemen üretim biçime bağımlı yaklaşımlardır. Son yaklaşım ise "Bilimsel ve Teknolojik" devrimin vardığı yeni aşamaların ışığında üniversitenin toplum içinde yerini almasını, yatay ve dikey ilişkileri ile toplumu daha demokratik bir doğrultu da değiştirmeyi amaçlamaktadır.

Bu üniversite tiplerinde siyasal iktidarla olan ilişkiler, genel hatlarıyla şöyle sergilenebilir.

(1) Bu yaklaşımda ana amaç kişiliği geliştirmektir. Özellikle egemen sınıfın yönetici olmaya aday çocuklarının yetiştirilmesinde bu amaca uygun üniversiteler kullanılır. Bu üniversitelerin yanısıra çeşitli uzmanlık alanlarında üst düzeyde işgücü gereksinimin karşılayacak okullarda vardır. Bu yaklaşımın en somut örneği İngiliz üniversiteleridir. Hatta İngiliz üniversitelerinden yalnızca ikincisi, Oxford ve Cambridge modelin birebir uygulamasına örnektir.

Modelin yaygın bir uygulama alanı bulunduğu İngilterede siyasal iktidarla üniversitelerin doğrudan ilişki yoktur. Özerklik bu modelin temel taşıdır. Ne var ki Bilimsel ve Teknolojik Devrimin ulaştığı aşamalarda, siyasal iktidarlardan kendi dünya görüşlerine göre oluşturdukları bilim ve araştırma politikaları doğrultusunda yüksek öğrenim kurumlarının programlarını düzenleme isteğini göstermektedirler. Bu isteğin yönlendirdiği doğrudan ya da dolaylı eşgüdüm kurumları aracılığı ile siyasal iktidarlardan eğitim ve araştırma programlarını biçimlendirmede etken olmaya başlamışlardır.

Diğer yandan yüksek öğrenim kurumlarının karşılaştıkları akçalı sorunlar da İngiliz üniversitelerinin siyasal iktidarlara olan bağımlılığının artmasında rol oynamaktadır. Böylece birinci yaklaşımın en ileri örneği olan İngiliz Üniversitelerinde siyasal iktidarın yönlendirici etkisi her gün geniş bir alana yayılmaktadır.

(2) Üniversiteyi bir araştırmacılar topluluğu olarak tanımlayan ikinci yaklaşıma en iyi örnek Alman Üniversiteleridir. Alman Üniversitelerinin dayandığı ana ilkeler ondokuzuncu yüzyılda, Wilhelm Von Humboldt tarafından savunulmuş ve geliştirilmiştir.

⁴Jacques Dreze ve Jean Debelle, *Conceptions de l'Université*, Paris 1968, (Değinen Seha L. Meray)

Bugün bu yaklaşıma göre örgütlenmiş Alman Üniversiteleri (Federal Almanya'daki Üniversiteler söz konusudur) 1949 anayasasının beşinci maddesine göre "öğretim ve araştırma özgürlüğü" ilkesi üzerine kurulmuşlardır. Federal devletin birimleri olan "Land"ların Kültür bakanları konferansında üniversitenin sahip olması gereken özellikler şöyle belirtilmiştir.

i— Araştırma ve öğretim birliği,

ii— Siyasal ve ideolojik bağlantılar karşısında araştırma ve öğretim özgürlüğü,

iii— Akademik özgürlük (aynı zamanda öğrencilerin görüş özgürlüğü anlamına da gelmektedir),

Genel tanımdaki "öğretim ve araştırma özerkliği" kavramına karşın üniversiteler ile siyasal iktidar arasında çoklu ve genellikle tek yönlü bir ilişki vardır. Bir kere bütçeleri açısından "land"a ve onun üst örgütü olan Federal hükümete bağımlıdır. Diğer yandan kürsü profesörlerinin atanmasında siyasal iktidar geniş bir hareket özgürlüğüne sahiptir. Şöyle ki, üniversite profesörlük için üç aday göstermekte, kültür bakanlığı ise bunlardan birini atamaktadır. Bu arada üniversitelerde siyasal iktidarla eşgüdümü sağlayacak çeşitli organlar da mevcuttur. Böylece bu modelde de siyasal iktidar programlarını biçimlendirip, yönlendirebilmektedir.

(3) Bu yaklaşımda üç ana görevi yüklenen bir kurumdur. Bu görevler: öğretim, araştırma ve hizmet alanındaki yükümlülüklerdir. Bu modelin en somut örnekleri Amerikan üniversiteleridir.

Amerikan üniversitelerinde siyasal iktidarla olan doğrudan ilişkisi pek görünmemekle beraber, siyasal iktidarı oluşturan egemen çevrelerle olan dolaylı ilişkileri pek güçlüdür. Eyalet üniversiteleri de dahil olmak üzere Amerikan üniversitelerinin gelirleri tek kaynaktan oluşmaktadır. Özel üniversite gelirlerinin %45'i ve eyalet üniversite gelirlerinin ise %25'i öğrencilerin verdiği harçlardan kaynaklanır. Federal hükümetin ise özel özel üniversite gelirleri payı %20'i, eyalet üniversitelerinde de %15 düzeyinde bulunmaktadır. Bağış, mal varlığı vb. gibi gelirlerin yanısıra özel kesimin çeşitli dallarında faaliyet gösteren firmaların ısmarladıkları araştırma gelirleri son yıllarda hızla artmaktadır. Üniversite ge-

lirleri açısından ortaya çıkan bu görünümün somut sonucu Amerikan üniversitelerinin öğrenci ve öğretim üyeleri olarak siyasal iktidarı oluşturan egemen çevrelerin ideolojisi doğrultusunda biçimlendirmek istenmesidir. Gerek öğretim programları, gerekse araştırma konuları büyük tekeller ya da bunların oluşturduğu vakıflar tarafından belirlenmektedir. Böylece görünümde siyasal iktidar ile üniversiteler arasındaki ilişkilerin zayıflığı biçimsel bir "özerkliği" yaratırsa da, tekellerle olan sıkı ilişkiler bu biçimsel bağımsızlığı tam bağımlılığa dönüştürmektedir.

(4) Bu yaklaşıma uygun oluşum Fransız üniversitelerinde görülmektedir. Buna Napoleon Üniversitesi de denmektedir. Napoléon, bu üniversiteyi şöyle tanımlamaktadır. "Genel olarak, üniversiteyi bir ordu biçiminde düzenledim; çünkü bir ordu hiç ölmez ve çünkü bir orduda, örgüt, yönetim ve ruh sürekliliği vardır. Üniversiteye, ortaokulların, kolejlerin ve liselerin kurulması ve denetim görevini verdim... Bu büyük girişimle bir ordunun görevlendirilmesi gerekmektedir; böyle bir girişim iyi bir örgüt düzeni ve duyguları içinde sürdürülmezse, hızla gözden düşebilir."⁵

Görüldüğü gibi bu yaklaşımda siyasal iktidara bağlı ve iktidarın denetimi altında bir üniversite amaçlamaktadır. Böyle bir üniversitenin siyasal iktidarla olan ilişkileri yögundur ve dikey biçimdedir. Fransadaki 1968 öğrenci gösteri ve kalkışmaları sonucunda kabul edilen yeni üniversite yasası şu ilkeleri içermektedir:

— Üniversitenin temel görevi, bilginin sağlanması ve nakli, araştırmaların geliştirilmesi ve insanların yetiştirilmesidir.

— Üniversiteler isteği ve yeteneği olan herkese açık tutulmalıdır.

— Üniversiteler öğrencilere sadece zorunlu bilgileri değil, meslek seçme ve mesleklere yönelme hususlarında gerekli yetiştirme imkânlarını vermelidir.

— Üniversiteler, bilgi yayma hususundaki yeni araçlardan da faydalanarak halkın her tabakasının sürekli eğitiminin sağlanmasına katılmalıdır.

⁵Napoleon, *Vues Politiques*, Paris 1938, s. 222-23, (Değinen Seha L. Meray).

Bütün bu ilkeler üniversitelerin öğrencilere ve topluma karşı görevlerini belirtmektedir. Ne var ki siyasal iktidarla olan ilişkiler açısından 1968 üniversite reformu fazla bir yumuşama getirmemiştir. Hükümet ile üniversiteler arasındaki ilişkileri bir yerde düzenleyen "Yüksek Öğretim ve Araştırma Ulusal Konseyi"nin oluşumu çok ilginçtir. Bu konsey üniversiteler ve bakanlığa bağlı yüksek öğrenim kurumlarının temsilcileri ile dışardan katılacak kişilerden oluşacaktır. Üniversite temsilcileri içinde öğrenciler de bulunmaktadır. Dışardan katılacak kişiler ulusal konsey üyelerinin üçtebiri oranındadır. Bu kişileri yasa "büyük ulusal çıkarların temsilcileri" biçiminde tanımlamaktadır. Kurul, eğitim programlarından mali olanakların tespit ve dağıtımına kadar bir dizi önemli kararı alma yetkisine sahiptir. Böylece siyasal iktidar ve o iktidarı oluşturan güçler üniversite üzerindeki kontrollerini sürdürmeye devam etmişlerdir.

(5) İlk dört üniversite yaklaşımında ortak noktanın "toplumun ekonomik ve sosyal yapısını kökten bir değişikliğe uğratmadan bireylerin eğitilmesi, onları böyle bir toplumda mesleklere ya da belirli mertebelere götürecektir" bilgilerin ya da formasyonun verilmesi olduğu söylenebilir.⁶ Bu üniversite yaklaşımında ise öğretimde olduğu kadar araştırmalarda da toplumun sorunları öncelik almaktadır. Model yaygın bir biçimde Sovyetler Birliğinde uygulanmaktadır. 1917 Devriminden itibaren Sovyetler Birliği yeni bir aydınlar kadrosunu devrimin itici gücü olarak yetiştirmeyi politikasının önde gelen hedeflerinden biri olarak tespit etmiştir. Lenin'in "Ne pahasına olursa olsun ilk olarak öğrenmeye, ikinci olarak öğrenmeye ve üçüncü olarak öğrenmeye koyulmamız gerekir; öylesine davranmalıyız ki, eğitim bir işe yaramaz kalmasın, benliğimizin bir parçası, sosyal yaşantımızın tüm oluşturucu bir parçası olsun"⁷ şeklindeki sözleri Sovyet Üniversite modelin temel ilkesini oluşturmaktadır.

Sovyet Üniversite modelinde siyasal iktidar ile üniversite ilişkisi çok kuvvetlidir. Modelde diğer dört yaklaşımda sö-

⁶ Prof. Seha L. Meray, "Üniversite Kavramları ve Modelleri", *SBF Dergisi*, c. 1, sayı 1, Ankara 1971, s. 52.

⁷ Vesvoled Stoletov, *Education, Key to Social Transformation*, Unesco, Courier, July 1970, s. 12.

zü edilen anlamda bir özerklik mevcut değildir. Kiev Üniversitesi rektörü bu olguyu şöyle açıklamaktadır. "Yüksek öğrenim amaçları ve görevleri ile üniversitenin çıkarları, hem üniversitelerce hem de Sovyetler Birliği hükümetince tamamiyle aynı biçimde düşünülmektedir. İşte, yüksek öğrenim kurumlarıyla devletin çıkarlarının bu birleşmesidir ki, Sovyet üniversitelerinin özerkliğinin en yüce ifadesi olmaktadır".⁸ Diğer yandan Sovyet üniversitesi modeline göre önemli olan siyasal iktidarın üniversiteler üzerindeki etkisi değil ne yönde etkisi bulunduğu.

Bir de şu noktaların altını çizmemizde yarar vardır. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde eğitim ve de özellikle yüksek eğitim bilimsel-teknik devrimin eriştiği yeni aşamalar ve toplumsal değişim karşısında yeni bir içerik kazanmıştır. Günümüzdeki bilimsel-teknik alt üst oluştaki insanın yeri ve rolü eğitim sisteminin —bu sistemin bileşimi olan— yüksek eğitimin sorunlarına bağlı olarak düşünülebilir. Bilimsel-teknik devrimin yasasının üç ana öğeyi yani üretimi, eğitimi ve bilimi bir arada kapsadığına da değinmede yarar vardır. Şurası açıktır ki, bugün yüksek eğitim görmemiş bir insan en azından birkaç yıl içinde, çağdaş bir mesleği yürütmeye yeterince başarılı olamayacaktır. Yüksek öğrenimin bugün özgülleştirici bir işlem olduğu yadsınamaz, ama bunun yanısıra ideolojik bir bağımlılığın da çekirdeği olmaktadır. Bu eğitimde birey yalnızca genel anlamda kültür zenginliklerini ve davranış normlarını değil, aynı zamanda şu veya bu sınıfın zenginliklerini ve normlarını da edinmektedir. Tüm bu nedenlerden ötürü demokratik güçlerin yüksek eğitimi yığınsallaştırma ve toplumun tüm katmanlarına açık hale getirme yolundaki savaşımı vazgeçilmez hale gelmiştir.

Diğer yandan gelişmekte olan ülkelerde burjuva yüksek öğrenim kurumları yeni bir olguyu daha gündeme getirmektedir. aydının proleterleşmesi, bir yerde lumpenleşmesi. "Bugün aydın proleteryası dendiğinde akla gelen gelişen ülkelerin durumu oluyor. Eğitimdeki büyüme ile ekonomideki büyüme arasındaki dengesizlik, bu ülkelerde son derece ciddi sorunlar yaratacak düzeye gelmiştir."⁹ Proleterleşmiş aydın-

⁸ L. T. Shvets, "Union Sociétique", *L'Administration des Universités*, s. 105.

ların yığınlaşması bir yandan demokratikleşme izlemlerine büyütücü yönde etki yaparken, bir yandan da “gauchist” eylemlerin yoğunlaşması sonucunda yaratmaktadır. Proleter aydınların toplumda onulmaz bir baskı olarak görülen demokratikleşme isteklerinin yarattığı sorunlara “... pratik bir çözüm olarak, devlet bürokrasisinin büyütülmesi yoluyla işsiz okumuşların kurulu düzen saflarına çekilmesi görüşü savunuluyor.”⁹ Pakistan, Brezilya ve İran’da son yıllarda bu yönde girişimler ve politikalar oluşturulmasına rağmen kurulu baskı düzeni bu politikalarla istenilen yararı sağlayamamıştır. Yani demokratikleşme akımının musluğunu tıkayamamıştır. Yukarıda özet olarak açıkladığımız beş üniversite yaklaşımından üçünün üzerine, Cumhuriyet sonra Türk üniversitelerinin oluşumunda rastlamaktayız. Bu üç yaklaşım Alman, Fransız ve Amerikan üniversite yaklaşımlarıdır. Alman ve Fransız modelleri 1950-60 dönemine kadar Türkiye’deki yüksek öğretimde ya tek başına, ya da içiçe kullanılmıştır. Son yirmi beş yıl içerisinde ise Amerikan tipi üniversite kavramı gündeme girmiştir. Dolayısıyla bu modellerin içeriğine uygun bir siyasal iktidar-üniversite ilişkisinin gerektirdiği örgüde ortaya çıkmıştır. Bu ilişkileri çeşitli yönleriyle —zaman içinde— incelerken, toplumun ekonomik ve sosyal gelişmesiyle oranlı demokratikleşme süreci içerisindeki yerlerini de birlikte ele alma zorunluluğu vardır.

II — DARÜLFÜNUN DÖNEMİ (1923-1933)

Cumhuriyet, darülfünunu Osmanlı İmparatorluğundan devir aldı. Devir alınan darülfünun, 1912 de Emrullah Efendinin maarif nezareti sırasında bir nizamname ile düzenlenen darülfünun-u Osmanî’dir. Bu nizamnameye göre darülfünun beş bölümden oluşmaktaydı:

- Ulûm-u Şeriye,
- Ulûm-u Hukukiye,
- Fûnuk,
- Ulûm-u Tıbbiye,
- Ulûm-u Edebiye,

⁹ Daniel Lerner, *Passing of Traditional Society*, London 1964, s. 237.

¹⁰ Türker Alkan, *Gelişen Ülkelerde Aydınlar ve Siyaset*, ODTÜ Yay., Ankara 1977, s. 81.

Balkan savaşından sonra Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu gibi düşünürlerin etkisi ile Darülfünunda daha önceki dönemlerde görülmeyen bir atılım ortaya çıktı. 1915’te savaşta rağmen, getirilen yirmi yabancı öğretim üyesi, bu atılımı pekiştirdi. Üniversitede Von Humbold’un Alman modeline uygun bir örgütlenme gerçekleştirildi. Laboratuvarlar, enstitüler kuruldu. Gene savaş yılları içinde kız öğrenciler için “İnâs Darülfünunu” açıldı. Sınıf usulü bırakılarak sömestr usulü kabul edildi. Bütün bu gelişmelere karşın, öğretim ve araştırmada istenilen düzeye erişilemedi. İlhan Tekeli’nin deindiği —1919’da hazırlanan— bir rapora göre bu başarısızlığın nedeni şöyle açıklanıyordu: “...Heyeti talimiye arasında, müderrisliği kendisine meslek ittihaz etmiş olanlar yok gibiydi. Çoğu hayatını dışarıda kazanan kimselerdi, müessese ile alakadar değillerdi”. “Bizde darülfünun müderrislerinin kısmı-azamı memurdur. Memur da olmasalar, azil ve nasıpları hükümete ait olan müderrislerdir. İdari kuvvetler tarafından bu kadar kolayca müteessir olabilen kimselerde, fikir istiklâli, meslek mefkûresi güç yaşayabilir; bunun için, darülfünun meselesi ilmi muhtariyet meselesi demektir.”¹¹

Böylece özerklik sorunu —1919’da— gündeme geldi. İlginç olan nokta, 1919 da çıkarılan yeni darülfünun nizamnamesinin ikinci maddesi ile “ilmi muhtariyet” yani bilimsel özerkliğin darülfünuna tanınmasıdır. Bilimsel özerklik demokratikleşme doğrultusunda olumlu bir adımdır. Tekeli’ninde altını çizdiği gibi böyle ileri bir adımın mütareke döneminde, emperyalist güçlerle özdeşleşmiş bir iktidar tarafından atılması kuşku uyandırmaktadır. Tekeli bu tavrı, üniversitedeki öğretim üyelerinin mevcut uzlaşmacı iktidar yanlısı olması ile açıklıyor. Bu yaklaşımın doğru yanı çok. Buna bir de o dönem hükümetinin, İttihad ve Terakki’nin attığı her adımın tersini yapma konusundaki tutuma eklenebilir. Her şeye rağmen, normalde ileri bir adım sayılması gereken “ilmi muhtariyet”in o koşullarda ileri sayılmaması gerekmektedir.

Cumhuriyet böylece, Von Humbold modeline uymaya

¹¹ İlhan Tekeli, *Toplumsal Dönüşüm ve Eğitim Tarihi Üzerine Konuşmalar*, TMMOB Mimarlar Odası Yay., Ankara 1980, s. 87.

çalışan, "ilmi muhtariyeti olan" bir darülfünunu devir almış bulunmaktadır.

Cumhuriyetin ilanından sonra darülfünuna yönelik iki görüşün oluştuğunu görmekteyiz. Birinci görüşe göre cumhuriyet bir devrim hareketidir, her devrim hareketi gibi bunun da eski düzene ilişkin kurumları değiştirmesi, bunların yerine kendi niteliklerine uygun kurumları geçirmesi gerekir. Darülfünunda zamanında Osmanlı düzeniyle, bunda ötesinde mütareke döneminde emperyalist güçlerle uzlaşmış bir kurumdur. Köktenci bir tutumla devrimin doğrultusunda yeniden oluşturulması zorunludur. Nitekim dönemin Milli Eğitim Bakanı Vasıf Bey bu konuda şunları söylemektedir: "Arkadaşlar Türk Milleti yeni bir amaca doğru yürüyor. Memleketimizde uygarlığın timsali darülfünun olacaktır. Eğitim Bakanlığı, darülfünunu böyle basit bir durumda bırakamaz. Bırakırsa görevini yapmamış olur".¹² Vasıf Beyin de altını çizdiği gibi, köktenci değişime karşı duranlar üniversite özerkliğini ileri sürüyorlardı. Özerk bir bilim kurumuna devrim adına da olsa karışmamanın cumhuriyet yönetimine daha yakışan olduğunu belirten bu grupta Mustafa Necati Beyde bulunmaktaydı. Birinci grup "özerklik adına darülfünuna karışmamak, aslında üniversiteye hakim olan bilgisizliğe, çeşitli menfaatlarla birbirine sarılmış profesör kliklerine ve tembelliğe karışmamak demektir. Türkiye Cumhuriyeti buna dayanacak güçte değildir"¹³ derken, ikinci grup da "politikacıların düzeltmek için üniversiteye yapacağı her karışma eldeki durumu daha da kötüleştirmekten başka bir sonuç vermeyecektir"¹⁴ savını ileri sürmekteydi.

Mustafa Necati'nin de içinde bulunduğu ve üniversite özerkliğine dokunmamayı ilke haline getiren grup yaklaşık on yıl yüksek öğrenim politikasına egemen olmuştur. Bu grubun etkinliği ile, 1923 de, darülfünundaki öğretim üyelerinin maaşlarına zam yapılmış; 1924'te de üniversitelerin vakıf kurma, vakıf mallarına sahip olma ve bağış kabul etme hakları kabul edilmiştir. Bilindiği gibi bu haklar Ame-

rikan üniversite modelinin ana bileşenleridir. Üniversitelere tanınan mali olanaklara rağmen öğretim ve araştırma düzeyinde önemli bir gelişme sağlanamadı. Aksine özerklik kavramının arkasına sığınan öğretim üyelerinin devrimlere, hatta cumhuriyete karşı tutumları daha da belirginleşti. Bazı olaylar bu tutumlarını su yüzüne çıkarttı. Bu olaylardan birinde, darülfünun emini'nin bahçede resim çektiren öğrencilere disiplin cezası vermesi, kamu oyununda büyük yankılar uyandırdı. Mustafa Kemal, Bursa'da sert bir yergi dolu bir konuşma yaparak olayı kınadı. Bu konuşmadan sonra İstanbul savcılığı disiplin cezası verme hareketine katılan öğretim üyelerinin mahkemeye verileceğini bildirdi. Hükümet de üniversite yönetimine karışmayı sağlayacak hazırlıklara girişince, araya giren bazı genç öğretim üyelerinin gayretleri ile olay yatıştırıldı. Bundan bir süre sonra gene darülfünun emini'nin (bugünkü deyimle rektör) kışkırtmasıyla gerici nitelikte bir öğrenci hareketi daha patlak verdi. Bu olay Ankara'nın konu üzerindeki duyarlılığını daha da arttırdı. Artık darülfünun basının eleştirilerine açıkça hedef olmaktadır. Bu eleştiriler iki önemli noktada toplanıyordu:

i — Üniversite tutum ve davranışlarıyla daima karşıdevrimci niteliğini korumuş ve sürdürmüştür.

ii — Öğretim üyelerine ders verme yetenekleri ne de araştırma hüviyetleri ile bir üniversite öğretim üyesi olma niteliğine sahip değillerdir. Ders kitaplarının bulunmaması, basılan birkaç ders kitabının yabancı dillerden aynen çevrilmiş, yani bir anlamda çalınmış olması, yazarların çoğu kere Türkçeyi bile bilmemeleri yukardaki eleştirileri kanıtlayan örnekler olarak sergilenmekteydi. Örneğin bir Almanca profesörünün on sayfalık çeviride 32 önemli yanlış yapması günlerce gazetelerde alay konusu olmuştu.

Bu örneklerden de görüldüğü gibi 1930'lu yıllara kadar darülfünun ile siyasal iktidar arasındaki ilişkiler bu bilim kurumu üzerine baskı yapıcı nitelikten uzaktı. Buna rağmen demokratikleşme doğrultusunda olumlu bir araç gibi kullanılabilir özerklik, bunun aksine, olumsuz ve karşı-devrimci bir silah gibi kullanılmıştır. 1923 İzmir İktisat-Kongresinde kararlaştırılan liberal ekonomi politikasının bir

¹² Milli Eğitimle İlgili Söylevler, Cilt 1, s. 296.

¹³ Dr. İlhan Başgöz ve Howard E. Wilson, Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk, Ankara 1968, s. 177.

¹⁴ Dr. İlhan Başgöz ve Howard E. Wilson, age, s. 178.

uzantısı gibi kabul edeceğimiz tutumuyla siyasal iktidar bu karşı-devrimci eğilimlere fazla ilişmemiştir. 1923-30 dönemindeki iç iktidar mücadeleleri de bu konuda sert tutumların alınmasını engellemiş olabilir. Ne ki, İzmir süikastı, onun arkasından Serbest Fırka deneyimleri ile iç iktidar sorunu çözümlenince darülfünun sorununa yeniden eğilme fırsatı doğmuştur.

Kanımızca bardağı taşıran son damla darülfünundaki bazı öğretim üyelerinin, Atatürk'ün başlattığı ve çok önem verdiği dil ve tarih yaklaşımına açıkça karşı çıkışlarıdır. Bugün bakıldığında haklı görülebilecek bu davranış darülfünun için sonun başlangıcı olmuştur.

III — ÜNİVERSİTE REFORMU VE SİYASAL İKTİDAR DENETİMİNİN ARTMASI (1933-46)

Darülfünun müderrislerinin (öğretim üyelerinin) değinilen tutumları karşısında, siyasal iktidarın resmî politikasını yansıtan ve dergiler adeta bir yayım ateşine başlamışlardı. *Cumhuriyet ve Hakimiyeti Milliye* gazeteleri ile *Kadro* dergisi bu konuda başı çekmekteydi.

“Bizim darülfünunumuzun kürsüleri toplum ilimleri sahasında Türk devriminin kuruluş ve yaratış davalarını işleyen orjinal tek bir broşür, hatta tek bir satır vermemiştir. Devrimimizin onuncu yılında darülfünunun ilim ilim diye sunacağı şey hâlâ kötü bir çeviri adaptasyonundan ibaret kalmaktadır.”¹⁵

“Öyle bir kurum düşününüz ki ilmi otoritesi didik didik edilmiştir. Sanırsınız ki birbirlerinin ilimlerine saygı duymaktadırlar. Darülfünunu teftişe memur edilen kurul orada ilim tenhaliğinin yanında ahlakın bozuluşunu da görmüştür”¹⁶, gibi yazılara sık sık rastlanır olmuştur.

Basın aracılığı ile darülfünun aleyhine kamuoyu oluşturulurken bir yandan da üniversite reformunun ilk hazırlıkları yapılıyordu. Nitekim CHP üniversite reformuna yönelik bir kararı 1931 yılında tüzüğüne geçirmişti. Bu arada bütçeye bir yabancı uzmanın getirilmesi için ödenek de kon-

¹⁵ Şevket Süreyya (Aydemir), “Darülfünun ve İnkılâp Hassasiyeti”, *Kadro*, sayı 14, s. 5.

¹⁶ Burhan Asaf (Belge), “Üniversitenin Manası”, *Kadro*, sayı 20, s. 25.

muştu. TBMM, darülfünun kurulda reform gereğini vurgulayan bir yazı ile Milli Eğitim Bakanlığını uyarınca, bakanlık Albert Malch adındaki İsviçreli uzmanla anlaştı. Malch dört aylık bir çalışmadan sonra darülfünunun durumunu sergileyen raporunu verdi. Malch'ın raporundaki en ağır eleştiriler üniversitedeki eğitim yöntemlerine yöneliktir. Raporun ana bölümleri aşağıdaki alıntılarla özetlenmeye çalışılmıştır.

“Profesörlerin ders programları okuttukları dersin ansiklopedik bir özetini meydana getirmekte, ileriki yıllarda da bu hiçbir değişikliğe uğramadan tekrar edilmektedir. Böyle bir ders okutuş gençliğin gelişmesine engeldir. Öğrenci ancak olayları ve sıralama listelerini ezberlemeyi ödev saymaktadır. Hiçbir ders ‘kurun-u vusta’ geleneği yönünden bir ilimin bütün halinde ifadesi olmamalıdır. Bu okutma yolu öğrenciyi yalnızca bir dinleyici yerine koyar. Onların yaratıcı duruma geçmelerine, kişisel çalışma ve araştırmalara girmelerine olanak vermez. Bu biçim tümüyle değişmelidir. Tıp ve fen gibi laboratuarlara sahip olan fakültelerde bu sakınca kısmen önlenilmektedir. Ama bunların dışında kalan fakülteler bu bakımdan hiçbir olanağa sahip değildir. Türkçe yazılmış ders kitapları hiç yoktur. Hiçbir bilim kolunun yardımcı nitelikte ana kitapları yoktur. Harf devrimi belli sayıda eski eserlerin de anlaşılmasında sonucunu vermek üzere-dir. Üniversite kütüphanesi pek fakirdir. Daha fenası üniversite öğrencisine kitap kiralamadığı için belli zamanlarda açılan kütüphaneden öğrenci faydalanamamaktadır. Öğrenci yabancı dilde yazılacak kitaplardan faydalanacak kadar yabancı dil de bilmemektedir. Bunun için öğrenci ‘derste anlatılanın dışında hiçbir vesika ve bilgi elde edememek’ durumundadır. ‘Eğer çoğunlukla olduğu gibi, derste anlatılanları içine alan bir kitap da basılmış değilse, öğrencinin elinde sınıfta tutulmuş eksik notlardan başka hiçbir şey yoktur. Bu durum darülfünunun vereceği semereyi ciddi bir biçimde tehlikeye düşürmektedir.’”

“İstanbul Darülfünunundan öğretmen, avukat, kimyager yetiştirilebilir. Ama geleceğin darülfünun öğretmenlerini buradan yetiştirmek olası değildir. Üniversitede ciddi bir araştırma çevresi kurulmadıkça Berlin'den, Leipzig'ten Pa-

ris'ten yahut Chicago'dan yetişmiş öğretmenler gelecektir, bunların arasına yabancı profesörler de katılacaktır. Ama bir üniversite ananesi meydana gelmeyecektir. Gelecekteki profesörlerin tüm hazırlanışları yabancı memleketlerde oldukça, darülfûnun ödevlerinden bir kısmını ifa edememiş olacaktır”.

“Öğretim kurulu genellikle kendisini belli saatlardaki ders verişle ilgili saymakta, ilmi inceleme ve araştırmalardan uzak kalmaktadır. Üniversite telif ve yayını yok denecek kadar azdır. Darülfûnunun öğretim durumu memleketin hayat ve çalışmaları ile ilişkisini kaybederek kurumsal ve soyut bir hal almıştır. Çok defa aynı fakülteadaki öğretmen grupları arasında bile semereli bir fikir ve ideal birliği görülmemektedir”.

“Darülfûnun ilmi düşünüyü yaratmakla yükümlüdür. Bunun dışında selamet yoktur. Bu düşünüş öğrenciyi kişisel araştırmaya yöneltme yoluyla ve onlar tarafından ciddi gayret sarfıyla olabilecektir. Raporumda her şey bu koşula bağlıdır”.¹⁷

Bu rapordan sonra eğitim bakanlığı darülfûnunu ilga eden (kaldıran) yasayı meclise sundu. Yasa 31 Temmuz 1933'te kabul edildi. Ağustos 1933'te de yeni üniversitenin kuruluş yasası TBMM'ce kabul edilerek yürürlüğe girdi. Yasanın verdiği yetkilere dayanarak bakanlık bir çok öğretim üyesinin görevlerine son verdi, bir bölümünü de emekliye ayırdı ya da görevlerini değiştirdi.

Bakanlık yeni üniversiteyi oluştururken üç noktaya önem vermiştir:

- (i) Üniversite ile Türk devrimi arasında daha yakın bir ilişkisinin kurulması,
- (ii) Üniversitenin ülke sorunlarına yönelik araştırmalara yönelmesi, böylece toplumla bağlarının geliştirilmesi,
- (iii) Üniversitenin siyasal iktidar tarafından sıkı denetiminin sağlanması.¹⁸

Reform sonucunda hükümet üniversite üzerinde tam bir egemenlik kurmuştur. Özerkliğin suistimalinden yakınlar bu kere de üniversitede bilimsel eleştiri özgürlüğü-

nün bile kalmadığından yakınmaya başlamışlardır. Bu yakınmada büyük bir gerçek payı vardır. 1933 reformundan sonra, Nazi Almanyasının baskı düzeninden kaçan kırka yakın bilim adamıyla güçlendirilen üniversite, gerek öğretim gerek araştırma yönünden beklenen düzeye gene ulaşamadı. Bilim ve araştırma düzeyinde istenene ulaşamaması yanısıra özerkliğinde yitirilmesi ciddi boyutta bir gerilemedir. Eleştiri, gerek üniversite yönetimi, gerekse siyasal iktidar tarafından “tolere” edilmeyen bir davranıştı. Kuşkusuz “üniversitenin cumhuriyet devri boyunca serbest eleştiri kontrol ödevini yerine getirememesinde öğretim üyelerinin şahsi kusurları ve bilgi seviyeleri ile birlikte ağır bir siyasal kontrolün de rolü olduğu açıktır”.¹⁹

Üniversitede yapılan bu köktenci dönüşümden sonra yeni üniversitelerin kurulması da gündeme getirildi. Ankara üniversitesinin çekirdeği 1930-40 döneminde atıldı. Ankara Hukuk Mektebi, Hukuk Fakültesine dönüştürüldü, 2795 sayılı yasa ile Ankara'da Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi kuruldu. 1935'te Mekteb-i Mülkiye, Siyasal Bilgiler Fakültesi olara yeniden örgütlendi. Fen Fakültesi (1943) ve Tıp Fakültesinin de (1945) kurulmasıyla Ankara Üniversitesinin gelişmesi sürdürüldü.

Tek parti yönetiminin üniversite üzerindeki baskısı, savaş yıllarında da artmaya devam etti. Siyasal iktidar üniversite yönetimini, öğretim üyelerini kontrol ettiği gibi öğrenci derneklerini de yönlendirmekteydi.

Türkiye'de siyasal iktidarlar 1908'den itibaren öğrenci derneklerini dolayısıyla da öğrenci eylemlerini denetim altında tutmaya çalışmışlardır. İttihad ve Terakki, Türk Ocağı vasıtasıyla darülfûnun öğrencisini kendi yanına çekmiştir. 1908'den sonraki dönemde yalnızca gazeteci-yazar Hasan Fehmi'nin öldürülmesinde Hürriyeti İtilüf öğrenciyi kullanabilmiştir.

Cumhuriyetin kurulmasından itibaren 1950'ye kadar öğrenci dernekleri bütünüyle CHP denetimindedir. Başlangıçta, özellikle 1923-1930 döneminde öğrenci derneklerinin ikiye ayrıldığını görmekteyiz. Bunun nedenini siyasal iktida-

¹⁷ Albert Malch, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, İstanbul, 1939.

¹⁸ Dr. İlhan Başgöz ve Howard E. Wilson, *age*, s. 183.

¹⁹ Dr. İlhan Başgöz ve Howard E. Wilson, *age*, s. 183.

rın iç savaşımında aramak gerekir. Özellikle Rauf bey-İsmet İnönü çekişmesinde öğrencilerin büyük bir çoğunluğu Rauf Bey'den yana tavır koymuşlardır. Aynı dönemde darülfünunda hükümetin denetimi dışında davranışlara eğilimli olduğu düşünülürse öğrencilerin ve onların bağlı oldukları derneklerin bu tutumları daha bir anlaşılır hale gelmektedir. CHP'ye İsmet Paşa'nın tamamıyla egemen olmasından sonra, Rauf Beyden yana tavır koymuş dernekler mimlenerek gelişmeleri engellenmiştir. İsmet Paşa —o dönemin başbakanıydı— özellikle Türk Ocağına dolaylı ve doğrudan bağlı öğrenci derneklerinin tümüne karşıydı. Parti —CHP— dernek yönetimlerini ele geçirmek için dernek yönetimlerine seçilenlerin otomatik bir biçimde parti üyesi olması doğrultusunda karar aldıktan sonra Tahsin Bekir Balta, İbrahim Ökten vb. MTTB (Milli Türk Talebe Birliği) yönetimine geldiler. Ne var ki, bu politika da pek geçerli olmadı. Serbest Fırka döneminde derneklerde muhalefete yönelik yeni bir canlanma görüldü.

Serbest Fırkanın kapatılmasından sonra dernek için tartışmalar başladı. Özellikle MTTB'nin mallarına el koyma savaşımı sert geçti. Sonuçta CHP, il başkanı Cevdet Kerim İncedayrın gayretleriyle İstanbul'daki tüm öğrenci derneklerini denetimi altına alabildi. Böylece 1946'ya kadar partinin üniversite üzerindeki egemenliği bütünüyle sağlandı. Bu arada öğrenciler eylemleriyle siyasal iktidarın politikası doğrultusunda kamuoyu oluşturmada bir vurucu silah gibi kullanıldı.

Yerli mallar, Wagon-lee, Razgrat Mezarlığı, Tan matbaasının tahribiyle sonuçlanan eylemler, Zincirli Hürriyet Matbaasının (İzmir) basılması, Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesinin bazı öğretim üyelerine yönelik hareket gibi miting ve gösteriler hep siyasal iktidarı oluşturan partinin istekleri doğrultusunda ve yönetiminde gerçekleştirilmiştir.

1933-1946 dönemi üniversite-siyasal iktidar ilişkileri açısından dikey bir bağlantıyı oluşturup pekiştirmiştir. Bu, anti-demokratik olarak nitelenebilecek bir ilişkidir. Hatta zaman zaman faşist kurumlaşmalara çekirdek olabilecek örgütlerin doğumuna da ortam hazırlamıştır. Nazi Almanyasının baskıları sonucu Türkiye'ye gelen ve yeni üniversiteyi

teyi bir yerde ayakta tutan öğretim üyelerine rağmen, üniversite araştırma, öğretim niteliği yönünden yerinde sayarken; savaşın zorunlu olarak gündeme getirdiği demokrasi anlayışına olumsuz etkisi uzun yıllar hissedilecek bir iz bırakıyordu. Özellikle savaşın faşist güçlerle demokrasi güçleri arasında geçmesi faşizm ve demokrasi kavramlarının tartışılmasını kaçınılmaz kılmaktaydı. O dönemde basında da bu konular yer almaktaydı. Bazı gazetelerde Nazi ordularının saldırıları üzerine emekli generaller "Ahkam" yürütürken, açık bir biçimde nazi propogandası yapmaktaydılar. Öte yandan Ahmet Emin Yalman'nın başyazarlık yaptığı *Vatan* gazetesi ile Sertel'lerin yazdığı *Tan* gazetesi ise demokrasi cephesinden yana yazı ve yorumları veriyorlardı. 1943'ten sonra savaşın gidişi faşistlerin aleyhine döndüğünde demokrasi cephesinden yana olanların etkinliği biraz olsun artmaya başladı. Türk "intelegensia"sı açısından demokrasi kavramı yeniden gündeme geldi.

Üniversitede bazı öğretim üyeleri ile öğrenciler de tüm baskılara rağmen faşizm yenilgiye uğratıldığı bir dünyada yeni bir demokrasi anlayışının tomurcuklandığını fark ederek bilimsel özerklik istemeye başladılar. Siyasal iktidarın, bu ilerici ve demokrat öğretim üyeleri ve öğrencileri acımasızca cezalandırmasına rağmen, gene de demokratikleşme çarkını tersine çevirecek soluğu kalmamıştı. Öğretim üyeleri üzerindeki amansız baskı sürerken, bir yandan da "üniversitenin bilimsel özerkliği" kavramı yeniden gündeme getiriliyordu.

IV — ÖZERKLİK KAVGASI (1946'DAN GÜNÜMÜZE)

Özerklik tartışması günümüze kadar tazeliğini korumuştur. Zaman zaman, üniversitenin göreceli olan özerkliği mutlaklaştırılmış ve hatta toplumsal ve ekonomik alandaki başarıların temel nedeni olarak gösterilmiştir. Kuşkusuz özerkliğin demokratik özelemler açısından ileri bir adım olduğu inkâr edilemezse de, yüksek öğretim kurumlarıyla siyasal iktidar arasındaki ilişkilerin yataylaştırılmasında tek çözüm yolu olduğu da kabul edilemez. Hele bu özerklik üniversiteyi bir ortaçağ loncası bağınazlığıyla kendi içersinde donduruyorsa işlevi yönünden tartışılması gereken bir sorun halini

ne gelebilir.

Özerklik, daha önce de değindiğimiz gibi 1919'da ilk defa sınırlı olarak kabul edilmiş, fakat 1933 reformunda fiilen ortadan kaldırılmıştı. 13 Haziran 1946'da kabul edilen 4936 sayılı üniversite yasası özerkliği resmen kabul ederek tekrar tartışma alanına çıkartmıştır. Senato, yönetim kurulu ve rektör olmak üzere üç organlı bir üniversite yönetim kurulu ve dekanadan oluşan dört organlı fakülte yönetimi bu yasaya göre üniversite örgütünün temel taşları oluyordu.

Bu yasa çok partili yaşamın ikinci aşamasında, yani Demokrat Parti iktidarı sırasında siyasal iktidarın büyük tepkilerini çekti. Özerk üniversitenin biçimsel dokunulmazlığı yanısıra, öğretim üyelerinin günün iktidarını rahatsız eden çalışma ve eleştirileri sürekli bir tartışma ortamının doğmasına neden oldu. Sonuçta 5 Temmuz 1954 günü, TBMM'de kabul edilen bir yasa ile memur güvenliği ile birlikte üniversite özerkliği de önemli bir darbe yedi. Söz konusu yasanın ikinci maddesi aynen şöyleydi: "Bu kanunun birinci maddesi, Üniversitelerin kuruluş kadrolarına dahil bilimum mensupları hakkında, senatonun mütaalası alındıktan sonra tayinlerindeki usule bakılmaksızın Maarif Vekili tarafından re'sen tatbik olunur". Böylece 4936 sayılı yasayla belirli bir güvenceye kavuşturulan Üniversite özerkliği önemli bir yara ahyordu.

Turhan Fevzioğlu'nun, 1956'da, SBF Dekanı olarak ders yılını açarken öğrencilerine "nabza göre şerbet vermeyin" biçiminde bir konuşma yapması sonucu, siyasal iktidar tarafından bakanlık emrine alınmasıyla üniversite özerkliği konusu bir kere daha öne çıktı. Fevzioğlu'nun bakanlık emrine alınmasını protesto için üç doçent (Muammer Aksoy, Aydın Yalçın, ve Münci Kapanı) ile iki asistanın (Coşkun Kırca ve Şerif Mardin) istifası da baskıları geriletmedi.

1950-60 döneminde üniversite özerkliği çevresinde kopan fırtınaya rağmen sorunun soyut ve biçimsel anlamda ele alındığı inkâr edilemez. Şöyle ki, biçimsel özerklik kavramına sarılmış olmasına rağmen üniversitelerde ülke sorunlarına gerçekçi bir yaklaşımla eğilme, daha demokratik bir toplumun yaratılmasına katkıda bulunma açısından güç-

lü bir "tutum alma" eğilimi görülmedi. Yalnızca *Forum* dergisi çevresinde toplanan bir avuç öğretim üyesi kapitalist ekonominin çağdaş kuramlarını savunan, liberal doğrultuda yazılar yayınladılar.

Bu dönemde üniversite, birkaç bireyci çıkışın ötesinde toplumun demokratikleşme doğrultusunda ilerlemesine katkıda bulunmadı. O dönemde bireyci çıkışlarını alkışladığımız ve yüceltiğimiz öğretim üyelerinin temelde kendilerine atfedilen "demokrasi yolundaki savaşımın öncü erleri" niteliğini doğrulamaktan uzak olduklarını da 1960-1970 döneminde anladık.

Siyasal iktidarın 1950-60 döneminde üniversiteye ve onun birkaç öğretim üyesine yönelttiği saldırılar öyle bireyci boyutlara ulaştı ki, dönemin başbakanı, profesörlerden "kara cüppeliler" diye bahsetmekten kendini alamadı.

27 Mayıs'tan sonra Milli Birlik Komitesinin kabul ettiği 115 sayılı yasa ile milli eğitim bakanlarına tanınan re'sen emekliye ayırma ya da bakanlık emrine alma yetkileri kalktı. Ne var ki bu kere de Milli Birlik Komitesi 147 öğretim üyesinin görevlerine son vererek üniversiteye yönelik yeni bir müdahaleci işlemi başlattı. 147'liler olayı düzeltilinceye kadar üniversite yeniden komuoyunu işgal etti. Ama bireysel eylemlerdeki hata paylarını sergilemeden öteye gidemiyordu bu işgal ediş.

Üniversite özerkliği 1961 anayasasında yer aldı. 1971 değişikliğinden önce anayasanın 120. maddesi aynen şöyleydi: "Üniversiteler ancak devlet eliyle ve kanunla kurulur. Üniversiteler, bilimsel ve idari özerkliğe sahip kamu tüzel kişileridir. Üniversiteler kendileri tarafından seçilen yetkili öğretim üyelerinden kurulu organları eliyle yönetilir ve denetlenir. Özel kanunla kurulmuş devlet üniversiteleri hakkındaki hükümler saklıdır.

"Üniversite organları, öğretim üyeleri ve yardımcıları, üniversite dışındaki makamlarca her ne suretle olursa olsun görevlerinden uzaklaştırılmazlar.

"Üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe araştırma ve yayında bulunabilirler.

"Üniversitelerin kuruluş ve işleyişleri, organları ve bunların seçimleri görev ve yetkileri, öğretim ve araştırma gö-

revlerinin üniversite organlarınca denetlenmesi, bu esaslara göre kanunla düzenlenir.

“Siyasi partilere üye olma yasağı üniversite öğretim üyeleri ve yardımcılarını hakkında uygulanamaz. Ancak, bunlar partilerin genel merkezleri dışında yönetim görevi alamazlar”.

Özerklik konusu 1957-1961 yılları arasında yoğun bir biçimde tartışıldığı halde, nasıl tanımlanacağı, ne şekilde ele alınacağı konusunda ortak bir düşün birliği oluşmamıştır. Bir bölüm düşünür, 120. maddeyi bir “tepki maddesi” olarak yorumlamış, işin özüne inmemiştir. Oysa “anayasanın amacı ulus egemenliğini kurumlardan ve kurallardan oluşan bir dengenin ötesinde, bilinçli yığınların, ‘özgürleştirilmiş’ insanların bekçiliğine dayandırmaksa, o yığınları, o insanları bilinçlendirecek, özgürleştirecek kuruluşların özerkliği de kurulu düzenin dışına taşabilmek anlamına gelmeliydi. Söz konusu olan toplumun kendi kendini tekrarlama, düzenin yankılanması, şimdi ağır basan düşüncelerin, inançların ve değer yargılarının çevreden çevreye, kuşaktan kuşağa aktarılması değildi. Tam tersine, sağlanan olanaklar içinde, üniversite doğruyu araştırırken, TRT gerçeği duyurup güzeli yayarken kurulu düzenden bağımsız olabilmeliydi”²⁰

Bu yaklaşımda, üniversitelerin yalnızca siyasal iktidardan bağımsız olması değil, aynı zamanda egemen çevrelerin çeşitli baskılarına karşı doğruyu araştırma ve bunu yayma ilkesi de saklıdır. Kuşkusuz kuramsal olarak iyi niyetli bir yaklaşımdır bu. Ne var ki konuyu böyle yorumlamak belli bir ölçüde soyutlamadır. Soyutlama toplumdaki sınıf savaşımını gözardı etmekten ileri gelmektedir.

Üniversitelerin makalemizin başında değindiğimiz örgütlenme modellerinden hiçbiri böyle bir yoruma müsain değildir. İlk dört modelde egemen sınıf olan burjuvazi üniversitede öğrenim ve araştırma programlarını yönlendirmede iktidardır. Son modelde ise aynı etkenlik işçi sınıfına aittir.

Daha önce de değindiğimiz gibi, toplumun sınıfsal ya-

pası üniversite modelini belirleyeceği gibi özerkliğin sınırlarını da çizecektir. Soruna böyle yaklaştığımızda şu noktaya kaçınılmaz bir şekilde varırız: İşçi sınıfı ve onun doğal yandaşları olan emekçi halk kitleleri örgütlü ve o oranda da güçlü olursa özerklik geniş emekçi kitleler yararına işleyecek; onların öğretim ve araştırmaya, edilgin ve etken olarak katılımlarının büyümesi sonucunu verecektir. Aksi takdirde özerklik dar sınıfsal çıkarlar doğrultusunda, belli tekellere ya da onlarla özdeşleşmiş kurumlara hizmet etme özgürlüğüne dönüşecektir.

Egemen sınıf ve onun yandaşları, tek başına ve kendi koydukları kurallar gereğince ülkeyi yönetemez hale geldiğinde ya bu kuralları değiştirmekte ya da çiğnemektedir. Son yarım yüzyılın tarihi bu konuda çeşitli örneklerle doludur. Özerklik, egemen sınıf ve onun yandaşlarının oluşturduğu siyasal iktidarların temel çıkarları doğrultusunda işlediği sürece kabul edilebilir ve uygulanabilir. Türkiye’deki 1919-1933 uygulaması bunu göstermektedir. Ama M. Soysal’ın altını çizdiği özerklik yaklaşımı ancak işçi sınıfı ve onun yanında yer alan emekçi halk kitlelerinin etkin mücadelesi ile yaşama geçer. Sınıf savaşımı bu konuda belirleyicidir. Nitekim anayasada yapılan 1971 değişikliği, ve buna bağlı 1750 sayılı üniversiteler yasası ile diğer üniversite kuruluş yasaları bu mücadelede ağır basan grupların istekleri doğrultusundadır. Anayasadaki değişikliğin şu noktalarda açık bir gerilemeyi içerdiği ortadadır:

(1) 1961 anayasa metninde üniversitelerin “yönetimsel ve bilimsel” özerkliğinden sözedildiği halde, 1971 değişikliği yalnızca “özerklik”ten söz ederek bu kavramı alabildiğine soyutlaştırmıştır.

(2) Üniversite binalarının suç ve suçluların kovuşturulmasına kapalı tutulamayacağı da 1971 metninde yer almıştır. Oysa 1961 anayasasında bunu engelleyen bir hüküm zaten yoktur.

(3) 1971 değişikliği ile üniversitelerin hükümetin “gözetim ve yönetimi” altında olması ilkesi kabul edilerek siyasal iktidarın üniversiteler ile olan dikey ilişkileri pekiştirilmiştir.

(4) Bakanlar kurulunun üniversite yönetimine el koy-

²⁰ Mümtaz Soysal, *Anayasanın Anlamı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1979, s. 278-279.

ma hakkı anayasa değişikliği ile doğmuştur. El koyma halinde üniversite öğretim üyeleri ile yöneticileri için görevden uzaklaştırma kararı da verilebilmektedir.

(5) Öğretim üyelerinin siyasal parti üyesi olma hakkı kaldırılmıştır.

Görüldüğü gibi 1971 değişikliği üniversiteler yönünden "demokratikleşme" sürecinde ciddi bir gerilemedir. Bu gerilemede egemen sınıf ve yandaşları ağır basarak özerkliğe ancak kendi anlayışları içinde izin verebileceklerini göstermişlerdir. Katılım olgusu ise dikey ilişkiler içersinde arzu edilen sınırlarda dondurulmuştur.

Anayasanın 120'nci maddesinde yapılan bu değişiklikten sonra 20 Haziran 1973'te kabul edilen 1750 sayılı üniversiteler yasası ile siyasal iktidar "denetim" işlevini etkinleştirdi.

1750 sayılı yasada "özerklik" ikinci madde niteliği belirlenmeden yer almaktadır. Soyut bir kavramdır. Üçüncü madde ise üniversitenin görevlerini saymaktadır. Bu amaç ve görevler Alman, Fransız ve Amerikan modellerinin hepsine uyumludur. Özellikle Amerikan modeline uyumlu yeni üniversiteler açısından —ODTÜ, Hacettepe, Boğaziçi— yasal dayanak olacak yapıdadır.

Üniversitelerin devletçe denetimi ve gözetimi yasanın ikinci bölümünde düzenlenmektedir. Yasaya göre bu denetim üç kurul aracılığı ile yürütülmek istenmektedir: Yüksek Öğretim Kurulu, Üniversite Denetleme Kurulu, Üniversitelerarası Kurul. 66, 67, 68, 69 ve 70. maddeleriyle de siyasal iktidarın üniversiteler üzerinde kapatma, idareye el koyma vb. gibi yetkilerini düzenlemektedir. Üniversitelerin gelir kaynakları da 22. maddede sıralanmıştır.

Bilindiği üzere bu yasanın bazı maddeleri anayasa mahkemesince iptal edilmiştir. Özellikle siyasal iktidarın üniversiteye doğrudan el koymasını düzenleyen 69'uncu madde ile denetimi belirleyen maddelerdeki iptaller atılan geri adımı bir ölçüde engellemiştir. Ne var ki siyasal iktidarın, temsil ettiği gruplar adına neleri istediği, bu yasa ile açıklığa kavuşmuştur. Sanırım anayasanın 120. maddesinde hüküm varlığını koruduğu sürece siyasal iktidarların üniversitelere müdahalesi her zaman mümkündür. Bu doğrultuda —kuş-

kusuz en uygun zamanda— yeni yasal düzenlemelere de gidilebilir.

1750 sayılı yasanın siyasal iktidarlar açısından çok önemli olan maddelerinin iptalinden sonra Anayasa Mahkemesinin (Esas: 1976/1, Karar: 1976/28 sayılı ve 25.5.1976 tarih) ODTÜ'nün kuruluş yasasının (7307 sayılı yasa) 6'ncı maddesinin F bendi ve 17'nci maddesinin iptali için verdiği karar Anayasamızın özünde "mündemiç" üniversite ve bilimsel özgürlük kavramlarına açıklık getirmiştir. Kararın, esasın incelenmesinde aynen şöyle denmektedir: "Şu yönü de kesinlikle belirtilmelidir ki, üniversite öğretim üyelerinin; bilimsel çalışma ve araştırmaları, öğrenim ve eğitimi, yan tutmadan, hiçbir endişeye kapılmadan özgürce yapabilme-leri için herşeyden önce kendilerinin mesleki güvenceye sahip bulunmaları şarttır. Mesleğini kaybetme kuşkusu içinde olan ve kendini güvencede görmeyen bir öğretim üyesinden bilimin gerekleri beklenemez. Oysa üniversiteler yalnızca günlük teknik gereksinimleri karşılayan bir yüksek okul durumunda da değildirler; ülkenin içindeki ve dışındaki bilimsel hareketleri ve gelişmeleri izlemek ve incelemek, kurumlar hakkında bilimsel araştırmalar, değerlendirmeler ve eleştiriler yapmak, böylece ülkenin bilimsel teknik, ekonomik, sosyal, kültürel ve hukuki gelişmesine katkıda bulunmak zorundadırlar. Bugünün üstüne çıkamayan, yurttaki hareketleri izleyip eleştirmeyen bilimsel verileri yayınlama gücünden yoksun ve yalnızca olanı öğretmekle yetinen yarıcılık gücü olmayan kuruluşlar, adı ne olursa olsun, gerçek anlamda üniversite sayılamazlar".²¹

Görüldüğü gibi Anayasa Mahkemesinin gerekçesi içinde yer alan bu bölüm "Demokratik Üniversite"nin ana niteliklerini belirlemektedir. Şöyle ki, bu gerekçeye göre, bir üniversitenin gerçek anlamda üniversite sayılabilmesi için;

- Öğretim üyelerinin mesleki güvenceye sahip olmaları,
- Yalnızca olanı öğretmekle yetinmeyip bilimsel araştırmalar, değerlendirmeler ve eleştiriler yapması,
- Yurttaki hareketleri izleyip, eleştirerek bugünün üs-

²¹ Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, Ankara 1977, s. 187.